

בצרון

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

נוסד על-ידי חיים טשרנוביץ (רב צעיר) י"ל

העורכים: נחום גלאצר (עורך-תורם), צבי וולפסון

חבר המערכת בארץ-ישראל — שמעון הלקין

מנהל המערכת: משה טשרנוביץ

שנה כ"א (כרך מ"א) תשרי-חשוון, תש"ך חוברת א' (212)

ה ת ו כ ן :

- 1 בינינו לבין גרמניה . . . . . נתן רוטנשטרייך
- 8 הפחד מפני מושפט ההיסטוריה . . . . . אפרים שמואלי
- 10 עור תחת עור (שיר) . . . . . גבריאל פרייל
- 11 על אפיה של הנבואה בתקופת שיבת ציון . . . . . מ. זריכבוד
- 21 דוגמה היה (סיפור) . . . . . בנימין רסלר
- 22 סתיו (שיר) . . . . . אהרן מירסקי
- 30 זמנהוף בתקופת חיבת ציון . . . . . ג. צ. מיימון
- 39 דמותו של הנוער באספקלריה של ס. יזהר . . . . . יצחק ברזילי
- 46 יום ליום (תמונות-הווי ממדינת-ישראל) . . . . . מ. עובדיהו
- באספקלריה זעירה:
- 49 תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל . . . . . כ. י. מ.—
- סקירות ורשימות:
- 53 מחודש לחודש . . . . . יצחק עברי
- על ה"יודאיקה" של אב"א אחימאיר (מכתב אל המערכת)
- 56 צבי מתיסון
- 57 יד יעו ת . . . . .
- מפתח ותוכן הענינים לכרך מ'.

" בצרון "

1141 כרדוויי

ניו-יורק

BITZARON

THE HEBREW MONTHLY OF AMERICA

Founded by: CHAIM TCHERNOWITZ (RAV TZAIR)

Editors: NAHUM GLATZER (Contributing Editor)

HARRY WOLFSON, SIMON HALKIN (S. Israel)

Managing Editor: MAURICE E. CHERNOWITZ

Twenty-First Year of Publication

Vol. XLI, TISHRI-CHESHVAN, 5720 (October, 1959), No. 1 (212)

C O N T E N T S

Israel and Germany	<i>Nathan Rotenstreich</i>	1
The Verdict of History	<i>Ephraim Shmueli</i>	8
Skin By Skin (Poem)	<i>Gabriel Preil</i>	10
Prophecy At the Time of the Return to Zion ...	<i>M. Zer-Kavod</i>	11
A Living Sample (Story)	<i>B. Ressler</i>	21
Fall(Poem)	<i>Aaron Mirsky</i>	22
Zamenhof and Zionism	<i>N. Z. Maimon</i>	30
Israeli Youth In the Writings of S. Yizhar	<i>I. Barzilay</i>	39
Israeli Sketches	<i>M. Ovadyahu</i>	46
Mirror of the Israeli Press	<i>B. I. M—I</i>	49
Books, Notes and Comments		51
Review of the Month	<i>Itzhak Ivry</i>	53
Letter to the Editor	<i>H. Matisson</i>	56
News and Events		57
Index to Vol. XL.		

BITZARON
1141 Broadway
NEW YORK
MU 6-7680

\$7.00 a Year (\$8.00 Outside U.S.)

Copyright 1959, by Bitzaron, Inc.

בַּצְרוֹן

ירחון למדע, לספרות ולבעיות הזמן

ניו-יורק, התשי"ט

שנה כ

כרך מ

מפתח ותוכן-הענינים של " בצרון "

שנה כ', כרך מ', ניסן-אלול, התשי"ט

סואץ בגלגל חדש — יצחק עברי, 174 ; "מי הוא יהודי" — משה שרת, 189 ; בין טמיעה להטמעה — יהושע גלבוץ, 202 ; מחודש לחודש — י. מישאל, 257.
בריה ("כנופית בריה"), 105—107.
ברש, אשר (בקורת על הכרך השלישי של כתביו), 46—43.

ג.

גאץ, רפאל שלמה, 155.
גוטלובר, (אברהם דוב), 22.
גולדברג, ב. צ., 155.
ג'ונס, ג., 88.
גורדון, יהודה ליב, 22, 44, 158.
גלבוץ, יהושע, טאשקנט לא הכירה בישראל, 59 ; "כנופית בריה", 105 ; בין טמיעה להטמעה, 202.
גנסיץ, א. ג., 239.
גרנות, אברהם, מאכס נורדא, 7 ; 159.

ד.

דובנוב, זאב, 263-262 ; 252.
דובנוב, שמעון, 20—25 ; 90.
דינגוף, מאיר, 56—58.
דיין, משה, 71.
דלמדיגו, ר' אליהו, 73.
דימאנטיין, ש., 205.
דמשק, שלמה, "תולדות שכונה אחת" לש. ל. בלאנק, 249.

ה.

האלקין, שמעון, 264.
הורודצקי, ש. א., 158, 159.
המינגוויי, ארנסט, 87.

הערכות ודברי בקורת :

מאכס נורדא — אברהם גרנות, 1 ; ישראל, מדינת ישראל והתפוצות (בקורת על ספרו של שמעון ראבידוביץ "בבל וירושלים") — מ. שטיינר, 39 ; כתבי אשר ברש — מרדכי עובדיהו, 43 ; "מבוא התלמוד" להרב ישראל פורת — ישראל ש. אלפנביין, 47 ; שיחות על הסיפור הישראלי החדש — שלום קרמר, 83 ; תרומתו של פרופ' חיים שטרנוביץ לחקר ההלכה — מאיר וכסמן, 132 ; 307 ; מחשבת הזמן של רב צעיר — חיים ליף, 148 ; שעה קלה עם יהודה בורלא — יוסף נדבה, 163 ; ר' יהודה הלוי באספקלריה רגשותיים) — א. שמואלי, 60 ; לחשבוננו עם העולם הלא-יהודי — יצחק עברי, 76 ; "כנופית בריה" — יהושע גלבוץ, 105 ; אספקלריה זעירה (תשקיף העתונות העתית במדינת ישראל) — ב. י. מ., 112, 118, 178 ; על התחדשות הסנהדרין בישראל — רב צעיר, 129 ; מחשבת הזמן של רב צעיר — חיים ליף, 148 ; פרשת

א.

אבן עזרא, ר' אברהם, 225.
אייזנהואר, 258.
אבן-שושן, א., 265.
אברמוביץ (שלום יעקב), ראה מגדלי.
אהרנבורג, אליהו, 79.
אוליפאנט, לורנס, 93.
אחד העם (אשר גינצברג) 157.
אחימאיר, אבא, יודאיקה, 26 ; 231.
אייזנברג, יצחק, תל אביב חונגת את יובלה 57.
אייזנשטאדט, ד"ר משה אלעזר, 158.
"אליאנס" (כל ישראל חברים), 92.
אלפנביין, ישראל ש., "מבוא התלמוד להרב ישראל פורת", 47.
אקוסטה, 102.
ארץ, ה., על הביטויים החדשים בכרך המילואים לאבן-שושן, 263.
א. ר. מ., משפחת מונבו בירושלים, 115 ; מצבו החמרי של ביאליק בשנת תר"ע, 190.
אש, שניאור זלמן, 158.

ב.

בבלי, הלל, המרכבה (שיר), 75.
בהאק, ר' יהודה, 157.
בורלא, יהודה, כמשחל-בינתא מחלבה (סיפור), 163 ; שעה קלה עם יהודה בורלא, מאת יוסף נדבה, 169—173 ; ר' יהודה הלוי באספקלריה של בורלא, מאת י. זמורה, 182—183.
ביאליק, ח. ג., 43-44, 102 ; מצבו החמרי של ביאליק בשנת תר"ע, מאת א. ר. מ., 190 ; המאור שבשירת ביאליק, מאת יצחק עברי, 242—245.
בלאנק, ש. ל., אמהות (סיפור), 215 ; בקורת על ספרו "על אדמת אמריקה", מאת שלמה דמשק, 248—253.

בן-גוריון, דוד, 70, 115, 248.
בן-יהודה, אליעזר, 95, 96, 159.
בן-שמש, א., הקרע בעולם הערבי, 1.

ב ע יות הזמן :

הקרע בעולם הערבי — א. בן-שמש, 1 ; יודאיקה — אב"א אחימאיר, 26, 231 ; מחודש לחודש — יצחק עברי, 52 ; י. מישאל, 257 ; תל אביב חונגת את יובלה — יצחק אייזנברג, 57 ; טאשקנט לא הכירה בישראל — יהושע גלבוץ, 59 ; על השמחה, הקינטור והתקוה (אנטומיה של רגשותיים) — א. שמואלי, 60 ; לחשבוננו עם העולם הלא-יהודי — יצחק עברי, 76 ; "כנופית בריה" — יהושע גלבוץ, 105 ; אספקלריה זעירה (תשקיף העתונות העתית במדינת ישראל) — ב. י. מ., 112, 118, 178 ; על התחדשות הסנהדרין בישראל — רב צעיר, 129 ; מחשבת הזמן של רב צעיר — חיים ליף, 148 ; פרשת

בלאנק — שלמה דמשק, 249 ; "חיבת ציון ברומניה" — יוחנן פוגריבנסקי, 253 ; "אורח חיים למורה" (על ספרו של צבי שארפשטיין) — נ. צ. מיימון, 256.
הרצברג, וילהלם, 95.
הרצוג, ר' יצחק הלוי, 190.
הרצל, 28, 58, 76, 103.

ו.

וואהל, י. י., 159.
וויינגר, אוטו, 102.
ווייס, א. ה., 132.
וויצמן, פרופ' חיים, 149, 151.
וויצקי, קלונימוס זאב, 156-155.
"ווסחוד", 20, 23-25, 262.
וכסמן, מאיר, תרומתו של פרופ' חיים טשרנוביץ לחקר ההלכה, 132, 207.

ז.

זבטינסקי, זאב, 58, 103, 235.
זיפר, יעקב, הגשרון הצר (סיפור), 30.

זכרונות, תולדות ותעודות :

מאכס נורדאו — אברהם גרנות, 7 ; מכתבי שלום עליכם אל שמעון דובנוב, תירגם מרוסית ל. שפאל, 20 ; מימי היסוד למדינת ישראל (מכתבי חבר אגודת ביל"ו), תרגם מרוסית ל. שפאל, 90 ; אגרות — רב צעיר, 154 ; השמטות ומלואים לביבליוגרפיה של רב צעיר — א. ר. מלאכי, 157 ; מצבו החמרי של ביאליק בשנת תר"ע — א. ר. מ., 190 ; למכתבי זאב דובנוב — א. ר. מלאכי, 262.
זלצמן, שמחה זאב, 116, 158.
זמורה, י., ר' יהודה הלוי באספקלריה של בורלא, 182.

ח.

חבר אגודת ביל"ו (דובנוב, זאב ?), מימי היסוד למדינת ישראל, תירגם מרוסית ל. שפאל, 90.
"חורב", 62.

ט.

טארקובינעמני, יעקב, מזל (סיפור), 108.
טביב, מרדכי, 86.
טברסקי, יוחנן (בקורת על ספרו "הסער וההגה", מאת מרדכי עובדיהו), 185-184.
טוינבי, פרופ' ארנולד, 77-80.
טרוצקי, 102, 104.
טשראני, דניאל, 191.
טשרנוביץ, שמואל (ספוג), 158.
טשרניחובסקי, שאול, 45.

י.

ידידה האלכסנדרוני, 102.
ידין (סוקניק), יגאל, 71.
יוסף בן מתתיהו, 102.
ידיעות, 62, 116, 190, 265.
יוהר, ס., 85, 89.

כ.

כרושצ'וב, 257.

ל.

לאדיגר, אליעזר, (בקורת על ספרו "שעורים בתור רה", מאת צבי שטוק), 186.
לובארסקי, אברהם אליהו, 154.
לוינוון, יצחק בער, 22.
לוריא, ש. ז., 262.
ליבונטיץ, זלמן דוד, 95, 262.
לינצקי, י. י., 22.
ליסיצקי, אפרים א., מסע נוד (שיר), 81 ; בערני לך א"ל (שיר), 230.
למדן, יצחק, 45.
לנין, 104, 205.

מ.

מאנדלשטאם, ד"ר (בנימין), 21.
מאפו, אברהם, 44.
מגד, אהרן, 86, 89.
מגנס י. ל., 151.

מדע וחכמת ישראל :

"מבוא התלמוד" להרב ישראל פורת — ישראל ש. אלפנביין, 47 ; על התחזקות הסנהדרין בישראל — רב צעיר (ז"ל), 129 ; תרומתו של פרופ' חיים טשרנוביץ לתולדות ההלכה — מאיר וכסמן, 132 ; 207 ; על תפלות אנשי המעמדות — יהודה רוזנטאל, 140 ; ספר דברים ויתר ספרי התורה — צבי קארל, 224 ; עול מלכות שמים — חיים ראובן רבינוביץ, 236.
מוהליבר, הרב שמואל, 98.
מוסנזון, יגאל, 85, 89.
מ-י, ב. י., אספקלריה זעירה (תשקיף העתונות העתית במדינת ישראל), 112, 178, 246.
מיימון, נ. צ., "אורח חיים למורה", 256.
מישאל, י., מחודש לחודש, 257.
מלאכי, א. ר., השמטות ומלואים לביבליוגרפיה של רב צעיר, 157 ; למכתבי זאב דובנוב, 262.
מלצר, שמשון, 112.
מנדלי מוכר ספרים (שלום יעקב אברמוביץ), 22, 44, 239.
"מערכות", 70.
מרכס, קרל, 102.
"משא גוגי", 113.

נ.

נדבה, יוסף, שעה קלה עם יהודה בורלא, 169.
נורדאו, מכס, 7-18.
"נסורי קרתא", 235.
נסר, קארל, 92.
ניסנובים, יצחק, 160.

ס.

סובאלסקי, יצחק, 161.
סטאלין, 105, 203-205.
ספקטור, ר' יצחק אלחנן, 158.

ספרות יפה:

אין זה האד המרפרף (שיר) — גבריאל פרייל, 19; הגשרון הצר (סיפור) — יעקב זיפר, 30; זהב בעמענס (שיר) — שלמה שנהוד, 38; המרכבה (שיר) — הלל בבלי, 75; נטע נוד (שיר), אפרים א. ליסיצקי, 81; מזל (סיפור) — יעקב טארקובינעמני, 108; בין הנכרים (שיר) — ש. שלום, 139; ברנע אדמס (שיר) — יצחק פינקל, 162; כמשחל בינתא מחלבה (סיפור) — יהודה בורלא, 163; אברהם, אברהם (שיר) — ש. שלום, 201; אמהות (סיפור) — ש. ל. בלאנק, 215; בערגי לך איל (שיר) — אפרים א. לייסיצקי, 230.

ספרים שנתקבלו במערכת, 115, 181.

ע.

„העבר“, 61. עברי, יצחק, מחודש לחודש, 52; לחשבוננו עם העולם הלא־יהודי, 76; פרשת סואץ בגלגול חודש, 174; המאור שבשירת ביאליק, 242. עגנון, ש. י., 45, 239.

עובדיהו, מרכז, כתבי אשר ברש, 43; רומן על שבתי צבי ושפינוזה (בקורת על הספר „הסער וההגנה“ ליוחנן טרסקי), 185. ענטיין, יואל, 62.

פ.

פוגריינסקי, יוחנן, „חבת ציון ברומניה“, 253. פורת, ישראל, (בקורת על ספרו „מבוא התלמוד“ למסכת חולין), 47—51; תשובה לבקורת, 188. פט, חיים, 191. פיכמן, יעקב, 43. פינס, י. מ., 94. פינסקער, ר״ר ל., 99. פינקל, יצחק, ברנע אדמס (שיר), 162. פישמן, שמואל, 62. פרוסט, 239. פרייל, גבריאל, אין זה האד המרפרף (שיר), 19. פרישמן, דוד, 22, 158. פרץ, י. ל., 44.

צ.

צווייפל, אליעזר צבי, 22. „הצפירה“, 158.

ק.

קאוטסקי, קארל, 205. קאנטור, יהודה ליב, 156, 158, 262. קארל צבי, ספר דברים ויתר ספרי התורה, 224. קסטלר, ארתור, 235. קרמר, שלום, שיחות על הסיפור הישראלי החדש, 83; נוסח מגדלי ונוסח גנטיין, 239; 288.

ר.

ראבידוביץ, שמעון (בקורת על ספרו „בבל וירושלמים“), 39—42. „ראוסוויט“, 93. רבינוביץ, חיים ראובן, עול מלכות שמים, 236. רבינוביץ, יעקב, 45. רונטאל, יהודה, על תפלות אנשי המעמדות, 140. רוקה, ישראל, 264. רטנר, יוחנן, 71. רב צעיר, על התחדשות הסנהדרין בישראל, 129; אגרות, 154; תרומתו של פרופ' חיים טשרנוביץ לחקר ההלכה, מאת מאיר וכסמן, 132—139; 207—214; מחשבת הזמן של רב צעיר, מאת חיים לייף, 148—153; השמטות ומילואים לביב' ליוגראפיה של רב צעיר, מאת א. ר. מלאכי, 157—161.

ש.

שאצקיס א(הרן), 21, 22. שארפשטיין, צבי, (בקורת על ספרו „אורח חיים למורה“, מאת נ. צ. מיימון), 256. שבתי צבי, 185—184. שופמן, ג., 240, 241. שחם, נתן, 89. שטוק צבי, „שעורים בתורה“, 186. שטיינברג, יעקב, 45. שטיינמן, א., 113, 180. שטיינר, מ., ישראל, מדינת ישראל והתפוצות (בקר רת על ספרו של שמעון ראבידוביץ, „בבל וירושלמים“), 39. שלום עליכם (שלום רבינוביץ), מכתבי שלום עליכם אל שמעון דובנוב, תירגם מרוסית ל. שפאל, 20; 158. שלום, ש., בין הנכרים (שיר), 139; אברהם, אברהם (שיר), 201. שמואלי, א., על השמחה הקינטור והתקוה (אנ' תומיה של רגשות־עם), 69. שמיר, משה, 85—86, 89. שנהוד, שלמה, זהב בעמענס (שיר), 38. שניאור, זלמן, 62, 243. שפינוזה, 102, 185—184. שרת, משה, „מי הוא יהודי?“, 189.

בַּצֵּרוֹן

נוסד עלידי חיים משרנוביץ (רב צעיר) ז"ל

שנה כ"א (כרך מ"א) תשרי-חשון, תש"ך חוברת א' (212)

פִּינֵינוּ לְבֵין גֵּרְמָנִיה

מאת נתן רוטנשטרייך

הבא לטעון כי ההתנגדות לעיסקת הנשק עם גרמניה — ולאמיתו של דבר לכל מגע עם גרמניה שיש בו צד שענינו ביסודות של הקיום המדיני שלנו ושל גרמניה — מקורה בשיקולים מדיניים קטנוניים, בשיקולים של מלחמת בחירות או התנצחות מפלגתית, ממעט את המשמעות המוסרית של פרשה זו ואף לא יועיל לענין שהוא דוגל בשמו. אמנם צר מאד שדברים חשובים ביותר נעשים כלי נשק במלחמה מדינית טפלה, אך בכך אשמים העושים ואין האשמה בענין. אפילו אם מישהו מגיע למסקנה כי העיסקה וכל מה שמשתמע ממנה לגבי העבר והעתיד היא הכרח־חיים, חלילה לו למעט את דמותה של ההתנגדות לעיסקה זו, כי ההתנגדות מקורותיה הם בפרשה של היחסים בין העם היהודי לבין גרמניה, פרשה שעדיין לא תמה ולא נשלמה. הסובר כי אפשר להסיח את הדעת מפרשה זו, או אפשר לעשותה בפשיטות ענין של גנזך הרגשות של העם היהודי ללא משמעות בהווה — אינו אלא טועה. נגיעה כל שהיא באחת השאלות הקשורות בפרשה זו מעוררת מיד סבך של תגובות. הטענה השגורה כי תגובות אלה הן רגשיות, או שנעדרות הן בגרות מדינית, מכניסה בחשבון רק את צרכי השעה והמקום ומסלקת,

או מתעלמת מענינים של שיקולים היסטוריים או מוסריים. לפי השקפה „ריאלית“ זו ענינים אלה הם בבחינת הלכה ואין מורים כן. אולם אין הדבר כך. זכות קיומה של מדינת ישראל ניתפסת לאור ההכרה שהיא היורשת ההיסטורית החיה והממשיכה של העם היהודי. אך משמעותו של מעמד זה של יורשת היסטורית — דבר זה יכול להיות שנוי במחלוקת. אין ספק שאפשר לפרש מעמד זה כדרך שמפרשים אותו רבים וכן גדולים, כלומר כי ההיסטוריה היהודית מחייבת אותנו לקיים את מדינת ישראל ולהאדיר את כחה. אך אפשר ואפשר לפרש מעמד זה של יורשת גם כמיצוי על מישור ממלכתי של כל אותן התגובות וההערכות של העולם שהפעימו את היהודים בדורות שעברו, לרבות תגובות הטאבו של היהודים. רבים כלפי גרמניה.

ויתירה על כן: תגובת הסליחה קיימת גם כאשר אין מכריזים על כך. במגע הרצוף ובמשא ומתן העניני מקופלת בהם במובן מסוים סליחה גם כאשר אנו טוענים — ולפרקים בדין — שאין אנו מתכוונים לכך. עלינו להשמר בכל משמר מכך שדרכנו תתפרש כסליחה לגרמניה, בגלל הטעם המכריע האחד: אין אנו מוסמכים לסלוח, כי איש לא ייפה את כחנו לכך. אנו יכולים לסלוח כיחידים בתחום נסיונו האישי, אם מישוהו עשה לנו עוול אישי ואנו מתגברים בהרגשתנו ובתגובתנו על עוול זה ועל יחסנו לעושהו. אולם אין אנחנו מוסמכים לסלוח בשם אבותינו ומשפחותינו, כי אין אנו זהים עם אלה, ואחדות האישיות שלנו עצמנו אינה מתפשטת מעבר לו ומגעת עדיהם. חלילה לנו להציג את עצמנו כיודעים מה היו אומרים אבותינו ומשפחותינו; סמכות כזאת לפרש תגובתם היא יומרה שאין לה בסיס, וככל יומרה יש בה הרמת עינים ואין בה עמידה בפני הנעלם ומתן כבוד לנעלם זה. צל העבר מן הכרח שילווח תמיד את המגע שלנו עם גרמניה בין אם נראה את גרמניה של היום כהמשכה של הקודמת ובין אם נראה אותה כהתחלה חדשה.

ב.

תחילה יש להסתייג לגבי פירוש אחד של זיקה זו לגרמניה ולצל המלווה אותה ושניתן באחרונה אפילו על ידי סמכות כה גבוהה כמו דוד בן גוריון עצמו, המבקש לנקוט באמת-מידה אחת כלפי גרמניה ככלל — ובענין זה לקיים מגע עמה — ובאותה שעה עצמה נמנע לבוא בדברים עם גרמני שלא חטא כאשר מדובר על גרמני כפרט. דומה שאין שום מניעה לבוא במגע עם גרמני שהיה בעצמו קרבן של הנאציות, ואילו דוקא לגבי רשות הרבים החששות המורות ביותר.

ודאי שעלינו להיזהר שלא להיתפס כדברי בן-גוריון להשקפה גזענית ולשלם לגרמנים מידה כנגד מידה. מה טיבה של תפיסה גזענית? כאשר מדובר על כך שקיבוץ אנושי מסוים הוא בתוקף הדם הנוזל בעורקי בניו בעל מסלול מסוים וקבוע של התנהגות או של השקפת חיים. בהרחיבנו את

הביאור הגזעני נאמר, כי ציבור מסוים קבע לעצמו בתוקף ההיסטוריה שלו, או נבלע לתוך מסלול של עשייה של משטר, או אורח חיים, שהוא דבק בהם בהכרח ושלא בטובתו, ומסלול זה מביא אותו תמיד ולעולמי עד למעשים בכיוון קבוע ומוגדר.

הנכון הוא כי בשלהי מלחמת העולם השנייה ולאחריה היו פה ושם קולות שניסו לתאר את הגרמנים כך, כלומר כנקבעים בהתנהגותם על פי גורמים קודמים וקדומים וכי לגבי דידם אין מפלט מן הגורמים ההם. אולם התפתחות מאורעות היתה כה מהירה והחיוזר של העולם המערבי והמורחי אחרי גרמניה כה בולט וכה קוקטי — עד שהמחזרים לא נתפנו כלל לשקול תפיסה זו ולא כל שכן לספוג אותה.

אולם השאלה אינה עומדת כלל במישור זה: מה שעשתה גרמניה הנאצית לא היה כוח היסטורי, או פאטליזם של הדורות או של הדם. היה זה מעשה שצמח בכח ההכוונה של יחידים, קבוצות והמונים. לא היה זה מעשה נקבע על ידי כוחות שמחוץ לפועלים ההיסטוריים, אלא מעשה של הפועלים ההיסטוריים עצמם. לפיכך אין לדבר כאן על הערכה גזענית אלא על הערכה עובדתית או היסטורית. זאת ועוד: מה שעשתה גרמניה הנאצית לא עבר עדיין מן העולם, וזאת לא רק במישור שלנו, משום שאין להחזיר את מיליוני היהודים שאינם עוד, אלא גם במישור העולמי: המצב הבין לאומי כמות שנתהווה אחרי מלחמת העולם השנייה הוא תוצאה של מלחמת העולם השנייה וזו היתה במידה מכרעת תוצאה של מציאותה ופעולתה של גרמניה הנאצית, ואפילו פילוגה של גרמניה, כלומר עובדה הנחשבת למכרעת בעיני הגרמנים עצמם, היא תוצאה של המציאות שהם עצמם יצרו ותוצאה של מלחמה שהם חוללו. הללו הביאו את הרוסים ואת מעצמות המערב למחנה של כובשים מאוחד ומפולג באותה שעה עמה. גרמניה של היום מוסיפה לחיות בתוך המציאות שיש לגרמניה של אתמול חלק מכריע בהתהוותה, ועל כן העבר מוסיף להיות שרוי ומקופל בתוך ההווה. ראייה היסטורית, ולא כל שכן ראייה מוסרית, אי אפשר להן שלא לראות מציאות זו וקשרים אלה המצויים והפועלים.

קרה דבר מכריע שני: הן העולם המערבי והן העולם הסובייטי נעשו מעונינים בגרמניה ולגבי כל אחד משני העולמות מופיעה גרמניה כנקודה הקיצונית, או כחזית הקדמית שלו. הענין בגרמניה גרר אחריו את החיוזר אחריה והחיוזר יצר אצל מי שמחזרים אחריה את ההרגשה כי פניה יפים וקומתה תמירה וכי רבב אין בה. על כל פנים, כדי לצאת מגבולות המליצה המפריזה, חיוזר זה ודאי שלא סיעע לכך שתקום בגרמניה תנועה גדולה חברתית-מוסרית, שהיסוד לפעולתה ישמשו הרהורי תשובה, וכי אנשים, שלפני עיניהם קרו הדברים יתיסרו ייסורי אמת על מה שראו והחשו, ולא כל שכן השתפפו בעשייתו בשיעור זה או אחר. העדר תנועת תשובה בגרמניה

הוא גורם שאי אפשר לפסוח עליו ואי אפשר שלא לציינו כאשר אנו באים לעשות את חשבוננו בפרשה זו. ומעיד אני על עצמי מלומד גרמני קאתולי, שהיה עצור שנים במחנה ריכוז, אשר אמר לי, כי עדיין לא הוכרעה בנפשו של העם הגרמני השאלה על דמותו הרוחנית והמוסרית, אף על פי שקיימים כחות, ואין ספק שהם קיימים, המבקשים לתת לו דמות אחרת בהכרעה זו ובמאבק עליה. מדיניות שילומים ליבראלית, למרות חשיבותה המעשית והסמלית, אינה יכולה להיחשב כתמורה לתנועה כזאת ונופיע כלקויי חוש ריאליסטי וכקטני השגה אם לא נבחין בכך.

אדרבא: אנו לומדים מהרבה עדויות שגרמנים רבים, מבוגרים וצעירים, מבקשים לשכוח ולא לנגוע ולא לדעת על מה שהיה לפני זמן כה קצר. ודאי שהרבה גורמים מסייעים בתהליך השיכחה או ההשכחה: המאורעות מתרחשים בדורנו במהירות שאינה רחוקה במישור ההיסטורי מן המהירות של הטילים הנעים במישור האסטרונומי. וככל שהמאורעות אצים-רצים כן נראה מי שמביט אחרנית כצאצא של אשת לוט וצפוי לגורלה. ה'ארגון הפסיכולוגי של דורנו הרגיל את כולנו לחשוב, כי ההשכחה תנאי היא לבריאות נפשית וכי מוסריות היא תוצאה של בריאות נפשית. על כן כדי להיות בעל מוסר מוטב לשכוח. ובאחרונה, מכיון וגרמניה שייכת לגושים הרי עצם העובדה שהיא שייכת משכיחה את מה שנזח להשכיח והאמת המרה והאיזומה היא, כי ברית המועצות מסייעת למעשה ההשכחה עוד יותר משעושות כן ארצות המערב.

כל זה נאמר כדי להבין את התופעה, אולם הבנה אין פירושה וויתור. כי אין זה נכון מה שאומר ה'ארגון הפסיכולוגי של הדור, כי יש לרוץ אל העתיד ריצה של ביטול הממד של העבר. מוסריות קשורה בביקורת וביקורת זו מביאה לאחריות. ואין ביקורת ואין אחריות בלי שאדם יטול על עצמו את עולו של העבר של עצמו וישלב את ממדי חייו בתוך הזמן עם מעשיו שלו. ועל כן לא ההשכחה היא התנאי לתשובה מוסרית, אלא התגברות מכוונת על העבר, אם התגברות של התרחקות מן החיים המדיניים ואם של בנין חיים מדיניים שיהיו ערוכים ומודרכים על ידי זכר מתמיד קיים ונוכח של מה שחוללו החיים המדיניים של העבר. לפרקים כאשר קורא אדם ספרות מדינית ומשפטית של גרמניה של היום הוא מקבל את הרושם כי העולם המדיני התחיל עם החוקה של בון ועם מה שכתוב בה, ואי-אפשר שלגרמניה תהיה הרגשה של מעמד מתן סיני חוקתי ומשפטי בתוך עצמה ועם זה תוכל להגיע להתגברות על המורשה הנאצית. גרמניה שלא יהיה בה הגורם של למוד מן המערב ומוסדותיו החברתיים והמדיניים תוסיף להתקיים בתוך ד' אמות של תרבותה ומשטרה ולא יהיה בה התנאי העיקרי למהלך חדש, והוא — הכרת החטא של עצמה, ובמקום הכרה זו תוסיף להתקיים תערובת זו של רומאנטיות ומדיניות של כח שציינה את גרמניה ומחשבתה בדורות שעברו.

מכל מקום: אין אנו צריכים להיות בין המבקשים והמודיעים לגרמניה ולעולם כולה, כי קיימת גרמניה אחרת וכי הלידה החדשה נתחוללה כבר. אין זה אמת כי לידה זו נתרחה; הפילוסופיה הגרמנית רובה ככולה מוסיפה להיות מכונסת בתוך עצמה ומודרכת על ידי הרומאנטיקה נעדרת הכוונה והשאלות (מיטאפורות) הפיוטיות של היידגר, וכל כולה כמעט בית מדרש של היידגר. וודאי שאין בפילוסופיה זו דחף לעיצוב ממשי של החיים וליצירת מוסדות חברה. ואפילו אם ימצאו סימנים של לידה חדשה אין אנו צריכים להיות הראשונים המודיעים והמעידים עליה. הכל יבינו אם אנו נהיה האחרונים בכך, ואם הגרמנים לא יבינו דבר זה, כי אז סימן הוא שהלידה הזאת לא נתרחה עדיין.

ג.

כלום לא נשתנה דבר? ודאי ודאי שנשתנה. גרמניה אינה עוד מעצמה עולמית ועד כמה שאפשר לדון על פי הגילויים השונים אין לה עוד השאיפה להיות מעצמה עולמית. הדבר האחרון הוא חשוב אולי יותר משום שהנטייה עצמה אפשר לה להתקיים גם באין נסיבות המסייעות לה, ובמקרה כזה הנטייה מולידה לאומנות וצחצוחי מעצמה החמורים מן המעמד של מעצמה. גרמניה אינה מנהלת עוד מדיניות עצמאית מתוך מגמה להיות מרכז של עולם או מרכז של ציר. החלק הגדול ביותר של גרמניה קשור מבחינה מדינית וכלכלית אל המערב והשיקולים העולמיים של המערב הם שיקוליה של גרמניה. אמנם גרמניה היתה מבקשת כי שקולים אלה של המערב יוליכו אל איחודה של גרמניה — אולם דומה שבענין זה אין המערב, לרבות צרפת, כה נחפו כמו גרמניה עצמה, והבדלים אלה הם מובנים ומוסברים. הצטרפותה של גרמניה אל המערב יש בה סיכוי לעתיד, אלא שהצטרפות זו מצריכה השלמה והעמקה על ידי גורמים תרבותיים והשקפתיים נוקבים וחודרים יותר מאלה הקיימים עתה.

ואף על פי שגרמניה היא מפולגת — ומבחינתה של גרמניה בודאי שאלה חמורה היא זו — לא נתחוללה בתוכה תנועה לאומנית לוחמת ובוטה. ודאי שהפריחה הכלכלית עושה כאן הרבה; כי גרמניה אחרי מלחמת העולם השנייה אינה טרף למשברים כלכליים כפי שהיתה גרמניה אחרי מלחמת העולם הראשונה. כאן עשתה הרבה העזרה של המערב אך גם ההתרכזות של העם הגרמני בבניה כלכלית אינה כלל ועיקר גורם מבוטל. הרפיון של ההתענינות המדינית גם הוא גורם מסייע בתהליך של אפס תנועה לאומנית. אמנם רפיון ההתענינות המדינית הוא גורם־פיפיות כי הוא יכול להביא לכך שעל רקע של אדישות כללית תיווצר תנועה לאומנית של מיעוט לוחם ותקיף שיתן את הכיוון בשיעור ניכר לחיים המדיניים והשאיפות התרבותיות. אולם אין סימנים בולטים לתהליך זה.

אין להעלים עין מכך שגרמניה עמדה בפני לחץ בענין שילומים לישראל ועמדתה בימי מבצע סיני היתה עמדה של הבנה, אם לא נאמר של ידידות.

נפל דבר אצלנו ששינה מן הקצה אל הקצה את מעמדנו בעולם. השתרשותו של העם היהודי באמצעותה של מדינת ישראל במערכת המדינתית והמדינית של העולם יש בה מסקנות מסוימות שאין להעלים עין מהן, ולפרקים מסקנות אלה אינן נעימות לנו, ואין ספק בזה כי דוד בן גוריון כדרכו תמיד חש בתחושה אינטנסיבית ביותר את הצד הזה שבתמורה. במעמדנו החדש עלינו לחיות בעולם כמות שהוא; נזירות אפשר לה להיות גילוי של עמדת חיים של פרט ושל פרטים, אולם עדיין לא ראינו נזירות כעמדת חיים של כלל כולו. כאשר הכלל מבקש לחיות בתוך העולם הממשי הוא מוכרח לחיות עם העולם הממשי ובודאי ששום כלל, ואפילו הגדול והתקיף ביותר, אינו עשוי ואינו מסוגל לעצב את העולם הממשי לפי רצונו. באותה מידה שגרמניה קיימת כחלק של העולם הממשי היא קיימת כחלק של אותו העולם שאנו אין לנו ברירה אלא לחיות בתוכו ועל כן עמו. וככל שאנו צריכים לעצב את חיינו לפי גורמים פנימיים ולפי עוצמה הגנוזה בנו, לא למעלה מזה אך גם לא למטה מזה, אנו חייבים, ויותר מזה אנוסים, לעצב את חיינו לפי הגורמים המזדמנים לנו והכפויים עלינו בכח העובדה שאנו חיים בעולם שלא אנו יצרנוהו ושאינו אנו יכולים ליצור אותו בעצמנו.

כחו של השיקול המדיני בפרשת היחסים בינינו לבין גרמניה נעוץ בקטע זה של הפרשה והוא מוגבל לקטע הזה בלבד. בענין אחד חלילה לנו ללכת אחרי מה שאנו עצמנו מתארים כדרכי תגובה גלותיים — נטיה לאידיאליזציה יתירה או במקביל לכך נטיה לדימוניזאציה יתירה. העובדות הקיימות בתחום השינויים שאירעו מבחינתנו ומבחינתה של גרמניה אין בהם כדי לאמר כי בהן מתמצה החשבון ההיסטורי והמוסרי עם גרמניה. אנו יכולים לקיים יחסים דיפלומטיים עם גרמניה בלי לאמר כי פרק חדש התחיל בתולדות היחסים שלנו עמה. אין אנו רשאים לתת לאותו קטע של העולם, שהוא הקטע המדיני, משמעות כוללת וכוללנית, משמעות עוקרת ומאפילה על כל משמעויות אחרות.

ולעולם יהא כלל זה נקוט בידינו, לרבות לגבי עיסקת הנשק: אנו יכולים לפעול עם גרמניה רק כאשר יש הכרח עליון בכך. ודאי מה הוא הכרח עליון ביחסים בין עמים ועל פי שיקוליו של עם — ושל יחיד — דבר זה נתון לפירושים שונים ואינו חד-משמעי ואינו יכול להיות מסוכם בכללים מעשיים השרירים והקיימים לעולמי עד. אולם התודעה היסודית, כי רק על פי הכרח עליון יש ומותר לפעול, תודעה זו צריכה ללוות כל מעשינו וכל הכרעותינו. העמדת פנים ודברים כאילו אין כאן בעיה וכאילו זה פשוט לעסוק עם גרמניה במישור הרגיש ביותר של עוצמתה — העמדת

דברים זו היא היא הבעיה, והיא היא המישור האחרון של כל התגובות שלנו, גם כאשר התגובות הן מעוותות. מכריע האיש העושה, אך האיש העושה עומד בפני השאלה אם מה שעשה עשה מתוך תודעה ברורה של רקע עשייתו או מתוך ריצה זו להשכחת הרקע. זו בלי ספק שאלה מוסרית חמורה ביותר בפני האיש העושה ואם השאלה המוסרית הזאת אינה עומדת לפניו, כי אז הוא מכווץ את מישור קיומנו למישור של העשייה היום-יומית בלבד. ואין להכחיש כי היו גילויים של נקיטת עמדה זו כאילו אין כאן שום שאלה, וכי מגע רציף וכולל עם גרמניה הוא בגדר דבר שאינו צריך ראייה. אך לא המתנגדים והשוללים את המגע הזה חייבים על ראייה אלא להיפך: אלה המבקשים לקיימו צריכים להביא ראייה כי אכן אין מפלט מן המגע הזה. ואפילו כך נבחין בין מה שהוא הכרח לבין מה שהוא טוב, בין מה שכפוי עלינו בכח מציאות החיים לבין מה שעשוי על פי בחירתנו. אפילו אם כפיה זו היא כפיה למען החיים הרי אין היא רצון-החיים שלנו עצמו. למען החיים נלחמים לפרקים בכח, אולם המלחמה בכח אינה חלק של מערכת החיים הרצויה והמבוקשת של ההכרעה שלנו. אפילו לגבי מה שהנהו הכרח שלא יגונה קיים היסוד של גינוי, כלומר באשר הוא הכרח אני מגנה את ההכרח ואני מגנה את העולם שכך הוא ערוך שהוא מכריח אותי לנהוג על פי מידת ההכרח.

כל אלה — כך יאמר האומר — גורמים נפשיים הם, גורמים של רחשי לב והלכי רוח ומי פיקה ומפוכח, ריאליסט המהלך בשתי רגליו על הקרקע של האדמה ישעה אליהם? ואין הדבר כן: רחשי לב הם חלק של המארג הממשי של העולם הממשי לא פחות מאשר שיקולים של הכרח. אם לא נראה את המארג הזה נצמצם חלילה את העולם ליחסי חוץ ובכוללות של יחסי חוץ לא יהא קיים עוד העולם הפנימי, ואפילו החוץ עצמו יעלם כאשר לא יהא קיים הפנים.

תשובות חד-משמעיות אינן בנמצא לא לצד זה ולא לצד זה. בל ניצר אותן בידיים.

הפחד מפני משפט ההסטוריה

מאת אפרים שמואלי

„ובכן תן פחדך...“ אכן ניתן הפחד על המוני העמים, ובדורנו כמה וכמה סיבות וצורות חדשות לו. אמנם בעיקרו הוא הפחד הישן מפני זה שהשלטון בידינו, ולו העז והגבורה לדכא עמים, להתעותם ולהטיל עליהם את מוראו. אבל גם בעלי השלטון עצמם מפחדים בימינו לא מעט מפני ההמונים ודעתם. בזכרונותיו מימי הבחירות הראשונות שלו לבית הנבחרים מספר צ'רצ'יל, שאחד מידידיו, הלורד הארטינגטון, דבר מובהק של האריסטוקרטיה האנגלית ובקי גדול בהלכות ציבור, ביקש להפיג ממנו, מן המועמד הצעיר, את „אימת הציבור“ ומסר לו כלל זה: „נקוט כלל זה בידך — אמר הלורד — ואי אתה בא לידי התבטלות. כשאתה מופיע לפני קהל שומעים עצום, הסתכל בו היטב ושנן לעצמך בבטחה גמורה: מימי לא ראיתי כסילים מרובים כל כך מכונסים במקום אחד.“

הבזו להמונים, פרי הפחד מפני מצוקותיהם ותוצאותיהן, אינו רק נחלת רוחם של הלורדים מבטן ומיטב לקחם. גם הציבור האזרחי, הדמוקראטי, זה שאבותיו שמעו ברטט גיל את דיבורו הנמרץ של המארקו פוזה (במחזהו של שילר „דון קארלוס“): „סיר, התר חירות דעה!“ מתמוגג מתענוג עם מקרא ספריהם של יוצרי „תורת נפש ההמונים“, שהורו כי כל כינוס גדול הוא כינוס של קלקלה, וההמון נטול דעה ומופקר לתאוות בלבד. אבל בעיקר חוששים מנהיגי הציבור מפני דעת הקהל בהווה ובעבר ומפני ההיסטוריון המביע אותה. לפיכך אנו שומעים לעתים קרובות אצלנו ואצל אומות אחרות את הדיבור: ההיסטוריה תשפוט, ההיסטוריון לעתיד לבוא יוצא משפט אמת, ואין לסמוך על מה שאתם טוענים עכשיו.

מנהיגי הציבור, העושים על במת ההיסטוריה, ועל פי רוב אלה שאין הצלחתם ודאית, מוחשית, ואין הציבור מקבל דעתם, קוראים לשופט אוביקטיבי, לדיין־אמת. הם מערערים על דעת הקהל עכשיו בפני בית דין גבוה של צדק ההשגחה התחתונה בעולה הזה. על פי רוב מתכוונים העושים האלה לאמור: הצדק עמנו, אלא שקצרה דעתכם מלהבין. עוד תיווכחו ותראו, אתם או בניכם אחריכם. עדיין לא הגיעה השעה, שההמונים כולם יכירו וידעו את כל הגדולות אשר פעלנו למענכם.

שונה כוונתו של הפסוק „ההיסטוריה תשפוט!“ בפי שונים זה מזה בהשקפותיהם ובהליכותיהם. רודנים משמיעים אותו כדי להימלט ממשפטם של בני דורם. כן טענו נפוליון, היטלר ומסוליני, סטאלין ופטיין הזקן. לגבורי המלחמה משמש הנצחון בשדה הקרב גם הוכחה עיונית, שהשקפותיהם אמת וצדק. כל הישג במערכת הדמים הוא להם כראיה שבהגיון. בכיבושיהם יבקשו מופתים לבחירתם, לרוממותם מכל עם ולמראות הנגעים בזולתם. כהמון אורחי פאריס בשעתו שהצטופף מסביב לגילוייטינות, כדי לראות עין בעין, אם דם האצילים אדום יותר משל פשוטי העם ולחזות מבשרם שהקרבות ממש פרק בתורת הדמוקראטיה, כן יראו תאבי המלחמה בהצלחתם במסע ההריגה והחמס שיעזר לדוגמא, מעין נסיון מדעי במעבדת ההיסטוריה. הם כופים את ההיסטוריה לשפוט אותם לחיים של תהילת עולמים.

לעתים קרובות בא הפסוק למד זכות על מעשים על ידי טענת „ההכרח ההיסטורי“. רוצים לברוח מדין המצפון וההכרה המוסרית ונאחזים בדין ההיסטוריה הנחרץ בהכרח. כבר עמדו רבים על כך, ש„המטריאליזם“ הנודע של מרכס אינו אלא מין אידיאליזם אוביקטיבי, שמחמת מושגי הזמן ותנאיו נתבטא בלשון שאינו הולמתו. פועמת בו אמונה רבה ביכולת האדם להתגבר על טבעו הבהמי; אבל המוסדות, תנאי הייצור ויחסי הייצור, צורות ארגונה של החברה, חובשים אותו בבית האסורים של „החמריות“ ומנמיכים את שיעור קומתו האמתית. אך גם בה בחמריות, סולל לו הטוב את דרכו בהכרח, לעתים בלבושים זרים לו לכאורה, כגון בזוועות ובפורענויות של מלחמות ומהפכות. לאינטרסים „תבונה“ מיוחדת, הם מערימים על האדם ומוליכים אותו בעל כרחו, כהשגחה הפרטית על פי הדת, אל העולם המתוקן. בהכרח חוקי כופה הטוב את עצמו על הבריות ומטיל עליהם את מרותו. אין מנוס ממנו. מסעודת לויתן זו לא תימלט, אם איש פרולטארי אתה. בן למעמד המקיים את גזר דינה של ההיסטוריה.

„תולדות העולם הן תולדות משפט העולם“ — הכריז הגל. בצורה מטיפיסית-חילונית הורה את עיקרה של האמונה הדתית מדורי דורות. יש דין ויש דיין, ואין הבריה בלא מנהיג. עדות מובהקת ביותר היא על פי רוב ההצלחה בעולם הזה. מה שישנו הוא צודק, ומן הדין שיהיה, ומה שיהיה יצדיק לעין-כל את היש של עכשיו. אפילו אלה שנתרחקו מן האמונה בהשגחה אלוהית על הטבע, מאמינים עדיין בהשגחה על ההיסטוריה. עמים, דתות שדוכאו בעולם הזה, וההצלחה לא האירה להם פנים, והם אנוסים לכפור בגילויי „ההשגחה“ על מעשי אדם, במשפט ההיסטוריה הגלוי — נוטים להבדיל בין היסטוריה אמתית ובין היסטוריה למראית העין בלבד. הראשונה מתרקמת בסתר ולה שליחי אמת, העושים את מעשיה בצנעה, בנאמנות ענווים, ואף על פי שהללו נצלבים, מומתים על קידוש השם, הם גדולי הדורות, ואמיתם עתידה להתגלות בכל תפארתה ברבות הימים. לפי שעה חיה ההיסטוריה האמתית „בהסתר פנים“. חוסר ההצלחה אינו עדות חותכת, ונהפוך הוא:

הרפיון בעולם הזה גבורה הוא בסדר הערכים האחר, העליון, שהוא מערכת-הרפיון בעולם הזה גבורה הוא בסדר הערכים האחר, העליון, שהוא ערכת-האמת. כללו של דבר: רבה האמונה, שיש בית דין עליון, שדיניו חתוכים וברורים, הוא מוציא לאור משפט אמת.

אין צורך לומר, שבקרבנו רווחת אמונה זו לא מעט, אפילו — בחילונים שבחילונים שבקרבנו. אין לך עיתון שלא תמצא בו פסוק זה, אין לך מפלגה שלא תהא סבורה, כי משפט ההיסטוריה יגלה את צדקת דעותיה. כשבא היסטוריון, שאינו מלקט עובדות בלבד אלא מנסה גם לחרוץ משפטי-הערכה, ואין הללו נראים למפלגה, היא טוענת: לא זה היסטוריון נאמן ולא הוא דין צדק. באמת היא טוענת ואומר: ההיסטוריה ובית דינה — זו אני, כמות שהנני עכשיו ולעתיד לבוא. אין לך מפלגה בישראל בימינו, שאינה מבקשת ליהנות משני השולחנות גם יחד: היא העושה והיא השופטת את העשייה של עצמה ושל אחרים. על פי רוב היא אפורטוניסטית במעשיה ואידיאליסטית-טרנסצנדנטית במשפטיה. ובכל מעמד היא משתמשת באמת-מידה אחרת, הנוחה לה.

עור אחר עור

מאת גבריאל פרייל

בְּאִשׁוֹן לֵיל, כְּשֶׁהִגְשֵׁם חוֹזֵר
עַל אֲגֻדּוֹתָיו שְׁמַעֲנָן.
אַתָּה מִתְעוֹרֵר מֵגִיא תְרַדְמָתְךָ
וְרוֹאֵה דְבָרִים בְּהִירִים עַד לְסִנּוּר
בְּגִין אִיזוֹ שְׁמֵשׁ בּוֹקֶעַת מִמְעַמְקִים, —
תְּחַוֵּשׁ כְּאֵלוֹ עוֹר אַחַר עוֹר נוֹשֵׁר מִמֶּךָ עַד עִירוֹם,
תְּחַוֵּשׁ כְּאֵלוֹ חוֹמַת הָאֲכָזֵב נִמְגָה כְּשֶׁלֶג הַרְרָה.
וְאִז עַד לְכָאֵב תִּהְיֶה מִפְּפָח, עַד לְכָאֵב תִּזְהֵר
וּתְגִיעַ לְנִקּוּדַת הַיְקוּד שְׁבַנְפֶּשׁ.
לְוַדְאִיּוֹת הַטּוֹבָה שְׁלוֹלַת הַתְקוּהָ.

עַל אִפְיָהּ שֶׁל הַנְּבוּאָה בְּתַקּוּפַת שִׁיבַת צִיּוֹן

(עיונים בחגי — זכריה — מלאכי)

מאת ד"ר מרדכי זריכבור

הנבואה בתקופת שיבת ציון היא המשכה הישר של פעולת הנביאים הראשונים בימי הבית הראשון, שנמשכה גם בגלות בבל על ידי יחזקאל, הנביא הגדול אשר חי ופעל בתוכה, וגם על ידי נביאים אחרים ששמום לא ידועים לנו, אך רישומם לא נכחד לגמרי, וידוע, שרבים מחוקרי המקרא סבורים כי פרקי ישעיהו מ'—ס"ו נאמרו מפני נביא גדול אשר פעל בגולה או שכתבם בארץ ישראל לאחר חורבן הבית הראשון⁽¹⁾, ומסתבר שהיו מתלמידיהם של ירמיהו ויחזקאל. הרי מלבד יחזקאל חי ופעל גם לפי המסורה הנביא דניאל בבבל בימי נבוכדנצר ובלשצר. ירמיהו שולח מכתבו מירושלים אל גולת בבל ופונה "אל יתר זקני הגולה ואל הכהנים ואל הנביאים" (ירמי' כ"ט, א') רק הוא מזהירם מפני נביאים מסויימים: "אל ישיאו לכם נביאיכם" (שם, ח') כגון אחאב בן קוליה וצדקיה בן מעשיה (שם, כ"א) שהם נביאים בשקר, אבל העם אומר: "הקים לנו ה' נביאים בבלה" (שם, ט"ו), והוא שומע בקולם. ברור שבמקום שיש פעילות נבואית יש גם חיקוי וזיוף של נבואה ועליהם מתריע ירמיהו ואחריו יחזקאל (ר' יחו' פרק י"ג). לפי זכריה ז', ג' באה משלחת מן הגולה "לאמר אל הכהנים... ואל הנביאים" — בלשון רבים. אותה לשון נקט גם זכריה כשהוא מדבר ביום היווסד ההיכל: "מפי הנביאים"⁽²⁾, ומאידך, מביע זכריה את תקוותו, כי "ביום ההוא" את הנביאים ואת רוח הטמאה (כלומר נביאי האליל) אעביר מן הארץ" (זכרי' י"ג, ב') — הרי שלא חסרו נביאי שקר גם בימי זכריה. מדברי נחמיה למדים אנו, שעוד כמה דורות אחרי זכריה פעלו נביאים שונים. סנבלט כתב באיגרתו: "וגם נביאים העמדת" ונחמיה עצמו מספר שפנה "לנועדיה הנביאה וליתר הנביאים (ר' נחמ', פרק ו', י"ד).

מכל אותם המקומות שנזכרו אפשר להסיק שאכן שלשלת הנבואה לא נפסקה לגבות עד מלאכי, ושהמאבק בין נבואת האמת לבין צרתה, נבואת השקר, לא חדל. אולם כשאנו באים לדון על אופייה של הנבואה, על כרחנו נצטרך

(1) הש' מ"צ סגל, מבוא המקרא סעיף 392 ואילך.

(2) אעפ"י שהקריאה "חוק... חוק... וחוק..." ידועה לנו רק מפני חגי (חגי ב, ד).

לבסס את דעתנו על אותן נבואות שנשתיירו בידינו, שנאמרו מפי נביאי תקופת שיבת ציון: חגי וזכריה בתחילתה — ומלאכי בסופה. לנבואה זו שתי פנים: של תלות ושל עצמיות.

א. תלות

זיקה של תלות בנבואת הראשונים בולטת בנבואת חגי, וזכריה ומלאכי. לא בכדי נמצא הביטוי "הנביאים הראשונים" פעמיים בדברי זכריה (א' ד; ז' ז); יש בו מעין מסירת מודעה על עצם תפקידו כאחד משליחי אלהים ושאינו אלא ממשיך דרכם של קודמיו. אולם גם חגי ומלאכי שאינם מזכירים את הנביאים הראשונים בפירוש, אף הם תלויים בהם, גם מבחינה רעיונית וגם מבחינה לשונית.

למשל: חגי מדבר, בקשר עם כבודו של הבית האחרון, על הרעש הקוסמי העומד להתרחש שבעקבותיו יבואו הגוים לירושלים ויביאו עמם את כספם וזהבם לפאר את בית המקדש, (חגי ב', ו'—ט'). בדברי חגי חסרה כאן חוליה המקשרת³, והיא, המהפכה החברתית אשר תבוא אחרי הרעש, שבסופה יכירו העמים באלהי ישראל ובמקדשו בציון. אין חגי מחדש בדבריו אלה כלום, אלא רומז לדברי הנביאים הראשונים, שהרחיבו את הדיבור על נושאים אלה. חגי מניח שהענין ידוע לשומעי לקחו והוא רק מבשר להם כי "עוד אחת מעט היא", כלומר, שהתגשמות הנבואות האלה קרובה היא. תיאור הרעש הזה והמהפכה שתבוא בעקבותיו מוצאים אנו אצל ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל, הרשע, יואל ועמוס, אבל הביטוי: "והרעשתי את כל הגוים" יש לו אח רק בלשונו של יחזקאל (ל"א, טז). השפעת יחזקאל בנושא זה מוכחת גם מן זיהות הביטויים: "איש בחרב אחיו" (חגי ב', כ"ב); "וחרב איש באחיו" (יחזק' ל"ח, כ"א).

הרעיון שהגויים יבואו אל ירושלים ויביאו עמם את חמדוניהם "לי הכסף ולי הזהב" (חגי ב', ז"ח) לפאר את המקדש — הלא הוא מפורט בסגנון פיוטי בפרשת קומי אורי: "כספם וזהבם אתם לשם ה' אלהיך וכ" (ישע' ס', ט). וכן גם הדימוי לחותם וגם רעיון העבד מבית דוד שבחגי ב', כ"ג: "אקחך זרבבל בן שאלתיאל עבדי, נאם ה', ושמתיך כחותם" — שניהם מקורם בדברי ירמיה, בפ' כ"ב, כ"ד; ל"ג, כ"ו.

תורת יחזקאל על חשיבות המקדש בחידוש הברית בין ה' לישראל וכאות לקדושת העם, היא הבסיס לדברי חגי: "ועשו... את הדבר אשר כרתי אתכם בצאתכם ממצרים ורוחי עומדת בתוכם" (חגי ב', ד"ה). כן היא משמשת יסוד לפעולתו המאומצת של הנביא כדי לזרו ולהחיש את בניין המקדש בכל התנאים, למרות המצוקה הכלכלית של השבים.

(3) חוליה זו נמצאת בנבואתו לזרבבל להלן, פסוק כא.

תלותו של זכריה בנביאים הראשונים, ובעיקר בירמיה וביחזקאל, ברורה בהרבה מזו של חגי, ולו מטעם פשוט, שמרובים יותר דברי זכריה שנשתמרו בידינו מדברי חגי. כבר הראיתי במאמרי "עיונים בזכריה" (בספר אורבך, עמ' 180—184), כי בשמות הפרקים הראשונים של ס' זכריה בלבד יש עשרים וחמש מובאות מתוך דברי ירמיהו, ומהם אחת עשרה בנאום שבפרקים ז'—ח' א', משום כן לא אאריך כאן בנקודה זו. לדוגמה אציין רק, כי רעיונות מרכזיים בנבואת זכריה שאובים מנבואת הראשונים. הקריאה לתשובה שבה פותח ס' זכריה — מקורה כלשונה בס' ירמיה י"ח, י"א—י"ב; כ"ה, ד'—ה'. הדעה שגלות בבל ותקופת הזעם תסתיים בסוף שבעים שנה, הכלולה בתפילת המלאך (זכר' א', י"ב) — היא של ירמיהו (ר' שם כ"ה, י"א—י"ב). תקוות הצמח אשר עתיד לחדש מלכות בית דavid — הובעה ונוסחה על ידי ירמיהו (ר' שם כ"ג, ה'; ל"ג, ט"ז—י"ח). או הרעיון המשולש בזכריה, כי באחרית הימים ילוו העמים אל ה' ויעלו לירושלים (זכר' ב', ט"ו; ח' כ"ג; י"ד, ט"ז) — הריהו מצוי בשיעיהו ובמיכה (ישע' ב', ג'; י"ד, א'—ב'; נ"ה, ו'—ז'; ס"א, ה'; מיכה ד', ב').

אצל מלאכי בולטת ביותר זיקתו אל תורת משה, ולא בכדי הוא מסיים את נבואתו בדברים "זכרו תורת משה" (שם ג' כ"ב). מתוך שלושים ואחת מקבילות לשוניות וענייניות — נופלות שבע עשרה בחלקה של תורה א', רעיון הופעת המלאך לפני ביאת האדון (מלאכי ג', א') מושפע מן הפיסקה בשמות כ"ג, י"ז—כ"ג, הן מבחינה עניינית והן מבחינה לשונית; הקטע "ובנשבעים — יראוני" (שם ג', ה') היא מובאה בשינוי מועט מתוך ספר ויקרא י"ט, י"ב—י"ד; וכן הפסוק "בחורב — ומשפטים" הוא זהה עם הפסקה בספר דברים ה', א'—ב'. מלבד זה לא קשה לזהות מקורם של כמה וכמה ביטויים בנבואות ישעיהו, ירמיהו ויחזקאל א'. "שובו אלי ואשובה אליכם" אמר ה' צבאות" (מלאכי ג', ז') הוא כלשונו של זכריה א', ג'. השפעת הנביאים הראשונים אינה מצטמצמת בצד הלשוני והרעיוני בלבד; יש שמוטיבים, דימויים וסמלים, הם וגילגוליהם — התנחלו מן הראשונים לנביאי דור שבי ציון. בחלק החזותי והאליגורי רבה השפעת יחזקאל על זכריה, לא רק במחזור המראות א', אלא גם בפרקים אחרים. משל הרועים בזכריה י"א, הוא קרוב במהותו למשל הרועים ביחזקאל פרק ל"ד, למרות השוני הסגנוני שביניהם. לשניהם משותפים המוטיבים: חוסר התמלה כלפי הצאן, כליון העדר, התחלפות הרועים, הרועה — השופט. לנבואת החרב בזכריה י"ג, ז'—ט' יש דמיון רב לסמל החרב ביחזקאל ה', ב'—ד' ופתרונו,

(4) יש להוסיף עליהן עוד השפעות לשוניות בפרק י'.

(5) כפי שביארתי במבוא לפירושי על ס' מלאכי, ע"ש.

(6) עיין שם מסי יחזקה.

(7) כפי שנתברר במאמרי בספר אורבך עמ' 185/6.

שם פסוק י"ב; בשני המקומות מתחלק העם לשלוש שלישיות, ארבע פורעניות באות על העם⁸).

בתיאור המלחמה האחרונה על ירושלים, בזכריה י"ב-י"ג אפשר למצוא הד של נבואת יחזקאל על מלחמת גוג ומגוג (שם ל"ח-ל"ט). בשניהם מתאספים הגוים למלחמה בשארית ישראל וה' נלחם בהם, מביא עליהם מהומה והם מתים איש ביד רעהו ובמגיפה רבה, גם הרקע המשותף הוא: רעש, הרים נבקעים ונהרסים.

חזון המים החיים היוצאים מירושלים להשקות את הערבה, בזכריה י"ד ח', אינו אלא תמצית חזון יחזקאל בפרק מ"א, א"י-ב. הוא הדין במלאכי, אלא שאצלו נוספת על השפעת נביאי הבית הראשון גם השפעת הנביא זכריה, שפעל בראשית תקופת שיבת ציון, אם בתיאור יום ה' של מלאכי בולטים רשמי תיאורו של יואל, כיום גדול ונורא באש לזהטת ובווערת — הרי בדמות האידיאלית של הכהן המורה תורת אמת ורודף שלום הדומה למלאך ה' (מלאכי ב', ו' ז'), החיה לפנינו את אישיותו של יהושע בן יוצדק, כפי שחזה אותה זכריה כנושאת היעוד הנעלה הזה. (ר' זכר' ג', ז').

ב. עצמיות

בדרך כלל נחשבת נבואת זכריה כמקורית לגמרי, בגלל צורת ההתגלות, המצטיינת במראות החידות ובגלל תפקידו המיוחד של המלאך הדובר אצל זכריה. צורה זו מזדקרת לעין והיא לכאורה יחידה במינה, כדברי ר' יוסף אבן קספי: "ואין בכל התורה והמקרא מעשה מרכבה כולל בארוכה כזו" (מנורת הכסף, מאמר ד'). אף על פי כן צריך לומר, כי ביסודה ומבחינה עקרונית, אין צורה זו בודדת במקרא כלל וכלל, אלא היא שייכת לסוג של מראה-בחידות, השכיח למדי בספרות הנבואה, אם בצורה קצרה ומצומצמת כמו "חומת אנך" בעמוס ז', ז'; "סיר נפוח" בירמיה, א', ג'; או בצורה ארוכה דוגמת חידות הגפן ביחזקאל ט"ו, י"ז, וכדומה. אף הצורה הדיאלקטית של המראות אינן חידוש גמור, שכן במראות המודד ביחזק' מ' ובמראות המים, שם, מ"ז, אנו מוצאים אותו שיח של הנביא עם "האיש", שאינו אלא שם אחר לדמות המלאך הדובר בנבואת זכריה. אמנם ברציפות המראות אין דומה לו במקרא, אך עדיין אין בכך כדי מקוריות נבואתו מבחינת מהותה.

אכן עצמיותה של נבואת שיבת ציון מיוחדת לא בצורותיה, כי אם בתכנים ובנושאים האקטואליים לאותה תקופה: מקדש, כהונה ומלוכה והיחס לעמי הארצות.

ערכו של המקדש גדול מאד בעיני יחזקאל. המקדש הוא אות לקדושת ישראל: "וידעו הגוים כי ה' מקדש את ישראל בהיות מקדשי בתוכם לעולם"

(8) ביחזקאל: דבר ורעב וחלב וגלות — ובזכריה: כרת וגזיעה ואש ותפוצת הצאן; אלא שיחזקאל בבית ישראל מדבר, ואילו זכריה — בכל יושבי הארץ, כלומר: מלכות פרס.

(יחז' ל"ז, כ"ח). נביא הגולה יושב בבבל ומתכנן תכנית נרחבת ומסובכת ומגיד לבית ישראל: "צורת הבית ותכונתו ומוצאיו ומובאיו" וכותב אותה לעיניהם למען ישמרו "את כל צורתו ואת כל חוקותיו ועשו אותם" (יחז' מ"ג, י"א). תכנית זו תופסת ארבעה פרקים גדולים בנבואת יחזקאל (מ'—מ"ג). מקדש יחזקאל הוא ארמון רב־מידות, ואף על פי שאין הוא מזכיר כסף וזהב ואבני יקר — הרי העצים והאבנים וביצוע מלאכת הבנין בהיקף רחב כזה דורשים אמצעים כספיים מרובים. קשה להניח שיחזקאל חשב שמיד אחר שוב הגולים, או חלק מהם, יגשימו תכניתו. מסתבר שהוא ראה את בניין המקדש כגולת הכותרת של תקומת האומה בארצה; כמו שהמקדש הראשון היה סיום של תהליך היסטורי בהתפתחות האומה למן כיבוש הארץ עד ימי שלמה — כן ייבנה הבית השני אחרי שיעברו כמה שלבים של התבצרות לאומית והבראה כלכלית: קיבוץ גלויות, חידוש חיי תורה וטהרה, הפרחת השממה וקימום החרבות (שם ל"ז, כ"ב—ל"ו). איחוד העם על ידי מלך מזרע דויד, בטחון צבאי (ל"ז, כ'—כ"ח); ולבסוף ייבנה המקדש המפואר כשיא התחדשות העם.

לא כן חגי, שכל נבואתו ופעולתו ותוכחתו למטרה אחת נתכוונו: לעורר את השבים ולורז אותם בבניין המקדש. לדעת חגי אין המקדש שיא שמגיעים אליו בעליה הדרגתית לשלב העליון, כי אם בסיס ותנאי קודם להתגשמות כל אותם היעודים והתקוות שניתנו מפי הנביאים. כיון שהשבים לא מילאו את התנאי הזה ולא ניזדרזו להקים את המקדש — אין השכינה שורה בתוכם, וזה הוא חטא הדור והגורם לכל הפורעניות שבאו עליו. לכן מוותר חגי על התכנית הנשגבה, שהתאימה לדור המשופע בעושר ונכסים ולא לעם עני ודל הנאבק על קיומו, שטען בצדק: "לא עת בא, עת בית ה' להיבנות" (חגי, א', ב'). לדעת חגי, נכרתה ברית בין ישראל למקום על בניין המקדש ולא על פיאורו, משום כך הורה: "עלו ההר (כלומר: הר הזיתים) והבאתם עץ (כלשהו); ולא דוקא ארזי הלבנון) ובנו הבית וכו'" (שם א', ח').

גם זכריה היה מעורר את העם וזרזו להחיש את הבנין מכמה טעמים. הוא תמים דעים עם חגי שאי־בנייתו גרם לפורענות שנתרחשה על השבים (ח', ט'—י"ג). לפי דעתו כבר שבה השכינה לירושלים ודין הוא שהבית ייבנה (זכר' א', ט"ז). קיים קשר של גומלין הדוק בין הקמת הבית ובין עתידו של בית דויד (ר' שם, ד' ז'; ו', י"ב—י"ג). הוא תולה בהיכל תקווה שיקרב רחוקים (שם, פסוק ט"ו) ושיהיה בית תפילה לכל העמים (שם ח', כ"ב) (פ').

מלאכי שפעל בזמן שבית המקדש היה קיים זה שני דורות וראה שהתקוות הגדולות שתלו בו חגי וזכריה לא נתמלאו ושהרגיש, כי טרם בא "אל היכלו האדון" — הגיע אמנם למסקנה הנואשת: "מי גם בכם ויסגור דלתיים" (מל' א', י'). ועם זה רוצה מלאכי לא בביטולו אלא בתיקונו, ואף מוכיח

(9) אמנם לא כאן מקורו של רעיון זה, כי אם בישיעהו ב, ג; נו, ה.

קשות את הכהנים והעם על הזילזול במקדש שהוא רואה בו חילול ה'; גם מלאכי רואה במקדש מקור של ברכה ואושר לעם. (מלאכי ג, ח—י"ב).
 הצד השווה שבין שלושת נביאי הבית השני הוא יחסם החיובי למקדש כנושא מרכזי של נבואתם, מה שאין כן אצל הנביאים הראשונים (אולי מלבד יחזקאל) שביקורתם על העבודה במקדש האפילה על הוקרתם אותו.

2. כהונה ומלוכה

ישעיהו, למרות ביקורתו החריפה כלפי הנעשה במקדש (א, י"ז—י"ז), אינו מדגיש במיוחד את חטאי הכהנים. רק דרך אגב הוא מוכיח "כהן ונביא" (כ"ה, ז') ומבליעו בתוכחתו לכל העם, בבחינת "כעם ככהן". איננו מוצאים אצל ישעיהו התנגשות עם הכהנים כלל; אדרבא, אוריה הכהן¹⁰ הוא איש אמוני. עניין הכהונה היא מחוץ לתחום נבואתו של ישעיהו, ולא מקרה הוא שהמלה כהן נמצאת בדברי ישעיהו רק שלוש פעמים¹¹. לעומת זה עומד כסא דויד במרכז נבואתו, לגנאי ולשבח הוא מזכיר את היושבים עליו. באחרית הימים ישב עליו חוטר מגזע ישי, והנביא משווה לו דמות על-אנושית, בה יתמזגו מלוכה ונבואה¹².

לירמיהו יש טענות לגבי הכהנים: הם אינם יודעים את ה' (ב', ז'), הם מסייעים בידי נביאי השקר (ה' ל"א) ושניהם עושי שקר (ו', י"ב; ח', י' כ"ג, י"א) — ואף על פי כן אינם מובדלים לרעה מאחרים; הם נמנים עם כל פני הדור שהנביא הוא לו איש ריב ומדון: "הובישו בית ישראל, המה מלכיהם שריהם וכהניהם ונביאיהם" (ב', כ"ו; י"ג, י"ג). לעומת פשחור נגיד בית ה', שהוא אויבו של הנביא, יש צפניה כהן הראש שהוא במגיניו. אף בנחמות ירמיה אינם מהווים חטיבה מיוחדת. הוא רק מבטיח לכהנים, כי בימים הטובים אשר יגיעו לעם אף הם ייהנו ויקבלו חלק יפה, יקטירו ויקריבו וישבעו דשן (ל"א, י"ג; ל"ג, י"ח); אבל אין ירמיה נותן בידם את תפקיד ההוראה והשיפוט לעתיד אעפ"י שהוא יודע על ברית שניתנה להם (ל"ג, כ"א)¹³. שונה לגמרי הוא מעמדו של בית דויד בנבואת ירמיהו. ריב לנביא עם בית דויד שבימיו ובפרט עם המלכים היוקים ויכניה (ר' פרק כ"ב), אולם ב"ימים הבאים" יתעלה ויתפאר בית דויד, ממנו יצא צמח צדיק אשר ימלוך וישכיל ובימיו תיושע יהודה וישראל ישכון לבטח. ספק אם התכוון ירמיהו לאותו שר שלום אין קץ שעליו ניבא ישעיהו, אבל למרבה המשרה של מלכות בית דויד ולמושיע את עמו מכל צרה וודאי שהתכוון. (כ"ג, ה'—ו'; ל"ג, ט"ו—ט"ז)¹⁴.

10 הוא הכהן הגדול שבימיו, הש' מלכים ב' טז, י.

11 ח, ב; כה, ז; לב, ז. גם בנחמות ישעיהו נזכר רק פעמיים: סא, ו; טו, כא.

12 השחה ישעי' ז, יג; ט, ה'ו; יא, א"י.

13 ויש מקום לחשוב שהוא רומז לכתוב בסי' דברים לג, ט"ז.

14 תכונות הצמח של ירמיהו קרובות יותר לדמות הריאלית שבישעי' ט, ה'ו, המכוננת

את כסא דויד במשפט וצדקה, מאשר לדמות האידיאלית "אשר עומד לנס עמים, אליו גוים יירושו", בחזונו, בפרק יא.

יחזקאל אינו מזכיר בכל תוכחותיו את הכהנים כלל וממילא אינו מפלה אותם לא לטובה ולא לרעה משאר המוכחים. אף בנבואת הנחמה (פרקי ל"ו-ל"ז) כשהוא מדבר על תחיית העם וחידוש מלכות בית דויד, נעדר זכרון הכהונה לגמרי. רק בתכנית המקדש החדש מקצה יחזקאל כמה פסקאות לדיני כהונה (בפרקים מ"ב-מ"ד). הוא פוסל את כל הכהנים הלויים מלבד משפחת צדוק¹⁵. כהנים אלה כשרים להקרבה ולתפקידי הוראה ושיפוט שנהגו בהם מימי קדם. אולם אופייני הוא ליחזקאל שבפרשת הכהנים לא נמצא כלל כהן גדול ולא נקבע לו שום מעמד מיוחד, לעומת זכויותו המפורשות של נשיא ישראל בתכנית המקדש והכהונה (מ"ה, ט"ז — מ"ו, י"ח).

שונה מעמד הכהונה בנבואת שיבת ציון, כשם ששונה מצב בית דויד בה. הציפיה לחידוש מלכות בית דויד התגברה עם זרם העולים מן הגולה, וכנראה חשבו שתקופת "הימים הבאים" התחילה ובאה גם שעתו של יעוד זה להתמלא, ובוודאי ראו באישיותו של זרובבל תכונות המתאימות לדמות עבד ה', כפי שהיא מבצבצת מתוך נחמות ישעיהו¹⁶. וסברו שהוא האיש שבו יתקיים "ועבדי דויד מלך עליהם" (יחז' ל"ז כ"ד). תקווה זו היתה מנוגדת למציאות הפוליטית-ריאלית, שכן היתה תלויה בהסכמת השלטון הפרסי העליון והוא, אעפ"י שהורשה לבני בית דויד לעלות בראש השבים, הרי אין שום רמז ברשיונות המצויים בס' עזרא שהתכוון להמליך מהם מלך¹⁷. לכל היותר נמנה בין פקידי האחשדרפה הגבוהים והיו לו סמכויות מוגדרות ומוגבלות. לעומת זה היה נושא האוטונומיה הדתית המוכר ע"י השלטונות — הכהן הגדל, וזכויות הכהונה גלויות ומפורשות בכל רשיונות מלכי פרס הידועים לנו. אם כן נתהווה בימי חגי וזכריה המצב המוזר, שהראוי לפי דעתם לשלטון, זרובבל מורע המלוכה, — לא היה מקובל על השלטון; והמקובל מטעם המלוכה הפרסית, יהושע בן יוצדק הכהן הגדול — לא היה ראוי לכך. חגי פונה אמנם אל שני האישים בשם (א', א'; ב', ב'; ד') כשהוא בא לעורר את העם לבניין, אבל מקדים תמיד את זרובבל ליהושע¹⁸; כשחגי מדבר על "הרעש" והמהפכה שבעיקבותיה יביאו הגוים את חמודותיהם לפאר את המקדש, הוא מייחד את

15) אמנם בתקופת שיבת ציון היתה הכהונה הגדולה בידי בית צדוק, אבל עדיין לא ברור, אם יתר המשפחות נפסלו מן הכהונה כהצעתו של יחזקאל. מתוך מעשה בני הקוץ ברזילי בס' עזרא ב, סאסג, אפשר לכאורה להסיק את ההיפך. ר' שם בפירושי לעזרא. 16) ה' ישע' מב, אד: "נתתי רוחי עליו משפט לגוים יוציא... לאמת יוציא משפט... ולתורתו איים ייחלו" — כל זה הלא הוא ניסוח אחר למה שנאמר ל"חזטר מגזע ישע", שם יא, גי: "והריחו ביראת ה'... ושפט בצדק דלים... אליו גוים ידרשו". גם בעבד ה' נאמר: "נקל מהיותך לי עבד להקים את שבטי יעקב... ונתתיך לאור גוים להיות ישועתי עד קצה הארץ", שם, מט, ו. נראה, כי ראו באישיותו של זרובבל, העני ורוכב על חמור, שגודלותו היא "לא בחיל ולא בכח" את החזטר מגזע ישע בגילגולו של עבד ה', או בצירופו.

17) תוארו הרשמי היה כנראה — פחה, וכלפי פנים נחשב לנשיא יהודה. השוה מהורתי לעזרא ונחמיה, מבוא סעיף 9 ונספח א' סעיף ה.

18) לפי הכלל: מלך קודם לכהן גדול, הוריות, יג, ע"א.

הדיבור אל זרובבל ומביע את תקוותו, כי ביום ההוא יוקח לעבד, כלומר יומלך על כסא דויד, אבל אינו מזכיר דבר על עתיד יהושע וביתו; אדרבה, כשהוא פונה אל הכהונה בבעיית עמי הארצות הוא מדבר אל "הכהנים" סתם ואינו חש לקרוא בשמו של יהושע הכהן הגדול. בזה יש לראות מאבק סמוי ועקבי במגמה להעמיד את הכהן הגדול במקום אשר נועד מראש לזרע דויד כמנהיג האומה, שהיתה רווחת בחוגים מסויימים ובפרט בחוגי הכהונה, והמציאות הפוליטית אף סייעה בידה. אמנם אפשר לומר שחגי הלך בזה בעיקבות יחזקאל, שבתכניתו לעתיד התעלם לגמרי ממעמדו המיוחד של הכהן הגדול, אלא שבפני יחזקאל והנביאים שלפניו לא נתעוררה הבעייה, מי קודם למי או מי במקום מי, כלל; זו היתה איפוא בעייה חדשה לגמרי שהצריכה הוראת שעה של נביאי הדור.

מקום נרחב יותר תופסת בעייה זו בנבואת זכריה. בנבואה המיוחדת ליהושע (זכ' ג') מפרט הנביא שלושה דברים שיש לראותם כתנאי להסרת "הבגדים הצואים" וכפתרונם: משמרת המשפט, משמרת המקדש, והוודיה מצד יהושע ורעיו: "כי הנני מביא את עבדי צמח" (ג', ח'); בזה תלויים: הסרת עוון הארץ⁽¹⁾ ומעמדו האישי של יהושע. ברי לנביא שלמרות מצבו הגשמי הרופף של זרובבל, שהוא "עני ורוכב על חמור" — הוא המלך הצדיק אשר ידבר "שלום לגוים ומשלו מים עד ים" (ט', ט"י), כלומר: הוא הנועד מראש להגשים את חזון החוטר מגזע ישי, ואת זרובבל עצמו הוא מעודד, כי "לא בחיל ולא בכח וכ". זכריה משוכנע במלכותו של זרובבל והוא רוצה לשכנע את שומעי לקחה, ששום מעצור לא יוכל לעכב את ביאתו (כלומר: התגלותו) של "העבד"! "מי אתה הר הגדול? — לפני זרובבל למישור!" (ד', ז'). עם זה שונה עמדתו של זכריה בשאלה זו מזו של חגי. במראה המנורה הוא רואה שני זיתים ופתרונם הוא: "שני בני היצחק, העומדים על אדון כל הארץ" (ד', י"ד), כלומר, שהוא מכיר בשוויון שני הגורמים בהנהגת האומה, של בית אהרון כשל בית דויד. חידוש זה הוא מעין וויתור כלפי המציאות הריאלית. השקפתו זו של זכריה מתאשרת גם בנבואת העטרות, בה הוא מצטווה לעשות שתי עטרות (ו' י"א); אחת נמסרת לכהן הגדול והשניה נשמרת ל"צמח" אשר יצמח וישב על "כסאו", כלומר: כסא דויד. מעתה גיתווסף על בגדי הכהונה שניתנו לבני אהרון גם העטרת, ובמשך הזמן הפכה להיות עטרת מלוכה ביד בני אהרון; בעוד שהשניה נגנזה למשמרת לבן דויד הנעלם.

בדברי מלאכי שבידינו אין שום זכר למלוכה. אמנם אין להסיק מכאן, כי תקוות חידוש מלכות בית דויד נגזזה, אך על כל פנים — נגנזה; ודאי מפני שהשעה לא היתה כשרה לכך⁽²⁾. מלאכי אינו מזכיר כלל את שם הכהן הגדול

(19) כלומר: העונש והקללה הרובצים בה. עוון בהוראה זו, השווה פירוש הראב"ע, בראשית ד', יג ובסי' ה' שרשים לרד"ק.

(20) כנראה שזו היתה תקופת שלטונו של דריוש השני. ר' במבוא לפירושי על ס' מלאכי סעיף ז, השליט הפוליטי ביהודה היה אז פתח לאיחודי, אשר מושבו היה בשומרון,

שבימיו ואינו עוסק באישים; את מלאכי מדאיגה הכהונה בכללה וריב לו עם הכהנים על שהם מזלזלים בהלכות קרבנות ועל ידי זה הם מבזים שם שמים; הוא גם מוכיחם על שהם מכשילים את הרבים בתורה. בסיכומו של דבר: הכהנים אינם ממלאים את תפקידיהם שלהם נועדו ומשום כך הם גורמים לסילוק השכינה מן המקדש ומן העם, ולכן אין הברכה מצויה במעשי ידיהם. כניגוד להם הוא מתאר את הדמות האידיאלית של הכהן, הדומה למלאך (ב', ו'–ז'), שאליה הוא נושא את נפשו²¹. בנושא זה יחיד הוא מלאכי בשורת הנביאים הידועים לנו; אפילו יחזקאל, המתריע על טומאת המקדש וראה בה חטא שגרם לגלות — לא מצאנו שניבא במיוחד לכהנים והוכיחם על הזנחת תפקידיהם.

3. עמי הארצות

השאלה, איך להתייחס אל חלקי העמים השונים שהושבו על אדמת ישראל ע"י מלכי אשור ובבל בתקופות כיבושם, ועליהם נוספו זרים אחרים בימי שוממותה — החריפה עם שובם של גולי בבל. שתי פנים היו לה: אם לשתף אותם במקדש וקדשיו, ואם להתחתן בהם²². עם התחלת בנין המקדש, כלומר בימי חגי זוכריה, ביקשו עמי הארצות להשתתף (עזרא ד' ב'–ג'), מתוך נימוק שהם זוכחים לאלהי ישראל מזה שנים רבות, ולכן ראו את עצמם כיהודים, אך ראשי העדה דחו אותם. אין ספק שזה נעשה בעצת נביאי הדור שפעלו אז. השפעתם היתה מכרעת לחידוש המלאכה, כמסופר שם ה' א'; ו' י"ד. בעיה זו היתה חדשה, כי מאות בשנים לפני חורבן הבית הראשון לא שמענו שנתעוררה שאלה של שיתוף קהל נכרי בקדשי האומה; ומאידך, אפשר היה להסיק מתוך דברי נביאים שניבאו לאחריית הימים כמו: «ואל יאמר בן הנכר הנלוה אל ה' לאמר הבדל יבדילני ה' מעל עמו... ונתתי להם בביתי ובחומותי יד ושם... עולותיהם וזבחייהם לרצון על מזבחי כי ביתי בית תפילה קרא לכל העמים» (ישע' נ"ה ג'–ז') — שיש לקרב את הנלויים ולא לרחקם, ומסתבר שהיו בתוך הציבור, לרבות הכהנים, שנטו לתת ידם לפעולה משותפת. הן מטעמים מעשיים — כדי שלא לריב עם השכנים וכדי לקבל מהם סיוע כלכלי, והן מטעמים אידיאולוגיים. עמדתו של חגי משתקפת, כנראה לי, מתוך דבריו אל הכהנים, כלומר: אל ראשי הכהונה (ב', י"א–י"ד). הוא מביא לפנייהם משל מהלכות טומאה וטהרה, ומראה להם שכוחה של הטומאה מדביק את הנוגע בה יותר מן הנוגע בקודש, ומכאן הוא מסיק: «כן העם הזה (כלומר הכותים) וכן הגוי

שכנם וידיהם של בני סנבלט. ר' אולמסטרד, פרס, עמ' 366. כמנהיג הלאומי ביהודה הוחק הכהן הגדול יודע או אחד מן בניו, השווה נחמיה יג, כח.

21 קשה לנו להכריע, אם התכוון לאישיות היסטורית של כהן מושלם ואיש מופת, כעין זה המסופר על אהרון במס' סנהדרין ו'; או זוהי דמות אידיאלית הלקוחה מתוך מראת יהושע בנבואת זכריה; עכ"פ התואר «מלאך ה' צבאות» שורשו בחזון זכריה, הנותן לכהן הגדול «מהלכים בין העומדים». ר' בפירושי לזכריה ג, ד'ו.

22 וסימנך: «גוים באו מקדשה — אשר צויתה לא יבואו בקהל לך», איכה, א, י.

הזה... ולכן "ואשר יקריבו שם (בערי שומרון) טמא הוא" — וממילא יטמאו את המקדש אם יבואו בו²³). בנבואת זכריה אין למצוא את גוף הבעייה, אבל נראה לי כי השקפתו על גורל הנידחים האלה שהפכו להיות "צרי יהודה" נודעת לנו מתוך מראת האיפה (ה', ה'—י"א), לפיה תורחק הרשעה העויינת את השבים, מתוך הארץ ותוחזר אל בבל מקום מוצאה, רמז לכותים אשר הובאו משם, כמסופר במלכים ב' פרק י"ז.

עוד יותר מסובכת היתה פרשת החיתון בעמי הארצות האלה. איסור זה שבתורה נוגע רק לעמים הקרובים (שמ', לד', ט"ז; דב', כ"ג ד'—ט'). עכשיו נתעוררה השאלה: מה דינם של הנלוים, המותרים הם לבוא בקהל או לא; הרצויה התמזגותם בישראל או יישארו בגירותם כמו מעמד הנתינים הקדום, שיצא לגולה ושב עם שבות ציון, ואעפ"כ היה חטיבה בפני עצמה בתוך העם (עזרא ב', מ"ג—נ"ח; נחמ' ג' ל"א)? מתוך דברי הנביא בישע' נ"ד, ג', אפשר לכאורה להסיק שהוא מתנגד להבדלתם מן העם, וכן ייתכן לפרש דברי ירמיהו: "ונבנו בתוך עמי" (י"ב, ט"ז), אף דברי זכריה אינם חד־משמעיים, כי מצד אחד הוא אומר: "והיו לי לעם" היינו: במעמד השווה לישראל; (ב', ט"ו) ומאידך הוא ממשיך: "ונחל ה' את יהודה חלקו" (שם ט"ז), כלומר, שישראל יישאר גם אז ביחידותו של עם סגולה. מעזרא ט', א'; י"ב, למדים אנו שרבים וטובים משבי ציון הורו היתר לעצמם, בניגוד לדעת עזרא הסופר וסייעתו. עזרא הקביל לביטוי: "לא נבדלו העם" את המשפט: "והתערבו זרע הקדש בעמי הארצות" (ט', א'—ב'), ובוה נתן טעם חדש לאיסור של נישואי תערובת; לא זה בלבד שהרחיב את איסור החיתון בבני נכר, אלא גם העמיקו והשתית אותו על המושג זרע קודש, שנתפרש עתה כקדושת גוף האומה. הדימוי מ"זרע קודש" שבנבואת השארית של ישעיהו (י', י"ג) קיבל על ידי כך משמעות מיוחדת ונוצרה אידיאה חדשה, עזרא חשש, איפוא, שההתערבות של זרע הקודש בעמי הארצות עלולה לפגום באותו גרעין אשר נועד להצמיח את השארית, שמתוכו עתיד העם להתחדש, כדבריו: "הנשוב להפר מצותיך ולהתחתן בעמי התועבות האלה? הלא תאנף בנו עד כלה, לא אין שארית" (ט', י"ד)²⁴.

אידיאה זו היא היסוד לתוכחתו של אחרון הנביאים מלאכי, אשר בדורו התפשט הנוהג של נישואי תערובת בקרב כל שכבות העם, כיוצא מדברי נחמיה י"ג, כ"ג—כ"ו. הוא הנביא היחידי אשר מסר לנו את הלך הרוח הקוסמופוליטי של בני דורו: "הלא אב אחד לכולנו", ואת התנגדותו הברורה למחשבה זו:

23) השווה בפירושי לחגי ב', יד, תמצית הדעות שנאמרו בביאור פיסקה זו ונימוקי לפירושי, שמעתי, כי פרופ' י"ו רוטשטיין קידמני בתפיסה זו, בספרו "יוון אוגד סאמארי" טאגרי", לצערי לא הצלחתי עד עכשיו למצוא את החיבור הזה בארצנו כדי לעמוד על שיטתו וטעמיו, ולכן לא הזכרתי את שמו בעניין זה.

24) וצריך לומר שהביטוי "זרע קודש" לא הובן כקדושת האומה באופן פיסה, אלא כמשל, בהוראה של "זרע ברך ה'" (ישע' סא, ט).

„בגדה יהודה... כי חילל יהודה קודש ה'...“ מלאכי דוחה באופן מוחלט את ההתערבות, מפני שהוא בטוח, כי התוצאות תהיינה: „יכרת ה' לאיש אשר יעשנה ער ועונה“... אפשר לומר שבעניין זה הנביא הוא מתלמידיו של עזרא והוא נלחם בתופעה זו במלוא להטו הנבואי, כשם שנחמיה עושה זאת בתוקף שלטונו (נחמ' י"ג, כ"ג—כ"ח).

ועוד חידוש גדול אנו מוצאים אצל מלאכי. יום ה' שהוא מתאר אותו אינו אוניברסאלי כמו אצל הנביאים שקדמו לו²⁵; הוא „יום בוער“ הבא לבער כל הסיגים ולעשות את השאר סגולה לה, אבל „לפני בוא יום ה' הגדול והנורא“ יתגלה אליה הנביא כדי לעורר לתשובה זקנים ונערים. בנבואת מלאכי יורד אליהו, שעלה בשעתו בסערה השמימה, משמים ארצה. בזה פתח מלאכי תקופה רוחנית חדשה של החוזים האפוקליפטיים, שדמות יצירתם היא מעין הסולם, אשר מלאכי אלהים עולים ויורדים בו.

25 אין בו משפט העמים ולא השמדת האלילות ואין הגוים גלחים אל ה', גם אינו זקוק לקיבוץ גלויות ואין אחריו הקמת סוכת דויד; הוא רק יום זיקוקה של השארית הנמצאה.

ס ת ו

מאת אהרן מירסקי

מִים בָּא רוּחַ וּמְסָעִיר	יָרַד הַסֵּתוֹ נוֹגֵה, בְּלָה
הַפְּרִי מֵעֵץ, מִלֵּב הַשִּׁיר.	מִשִּׁיר עָלָה אַחַר עָלָה.
לְבִיא תְדִיר, מִבְּלֵי פוּגֵה	נִשְׁאָר עָרֶם גַּם אִישׁ גַּם עֵץ
יְמֵי עֲצָבֹת וְתוֹגָה.	מִקְרָן אֹרֶךְ, מִצִּיץ מִנֵּץ.
וְלֹא יִחְזִיר וְלֹא יֵשֵׁב	עָנָן בְּעַל נִשְׂאָ אָבֵל.
הַחֲלוּמוֹת שֶׁל הָאָבִיב.	מִוְרִיד דְּמָעוֹת עַל גֵּן גִּבְלֵל.
וְרַק יִשִּׁיר שִׁירֵי אֶבֶב	בֹּכָה לְאִישׁ, שְׁלוֹ אֶבְדוֹ
בְּלִילוֹת עֲצָב שֶׁל הַסֵּתוֹ.	כֹּל-הַתְּקוּוֹת שְׁעוֹדְדוֹ.

רְגִמָּה תִּיה

— סיפור —

מאת בנימין רפאל

ברביעי בשבת, בבוקר, בעיצומו של יום חול רגיל, התקהלו מחצית תושבי רחוב־והיפל להתבונן במראה הפלאות: על הככר השוממה שבקצה הרחוב, המשתרעת נטושה ומעופשה זה שנים רבות, הופיעה פתאום מכונת־קיסור ענקית וחלה מטרטרת בקול רעש גדול מתוך המנוע המוסק והעשן. כילפות כבדים נתכרסמו באבנים, כשמגרפות רחבות, גמלוניות, בולעות ומעלות גושי אדמה וערימות חול.

— הראיתם? הרי בונים!.. ניגשו לבניה... ברחוב־והיפל שלנו! —
התפשטה בשורה, שעד כה לא העזו להעלותה על הדמיון — מי מילל ומי פילל?

אמנם, לא פילל "הרחוב" לכך. איש מהתושבים הוותיקים בבת־הטחב המרופשים, דיירי הסימטות האטומות, לא זכר עוד אימתי הניחו כאן לבינה טריה, אריח חדש. הם דימו עצמם נוטרים נירפים של "ציונים" אפורים, קודרים, שנגזר עליהם מראש שיישארו בצורתם הקדומה, ללא בדק ויפוי... עם הופעתו של הדחפור הכל נתבלבלו, התרגשו ואף נתגרו היצרים. תחילה נראה להם מאורע זה כתחבולת ערמה, או השתרעות נועזה על הככר, שנעשתה במרוצת הזמן קנינם הציבורי ברחוב־והיפל; רשות הרבים נוחה ומבורכה: פה היו משליכים נעליים בלויים, עכברים לכודים יחד עם המלכדות, עלים בלים, פחים, שיברי כלים, פגרי תוללים ופכים קטנים. רמשים ושרצים מכל המינים והגוונים היו רוחשים בשלוליות הצוחנות. במקום הזה גם ניתן לו לשותי נתעה לשכב ולהתהפך על קיאו באין מפריע לו. ובנשפים האפלים רגילים צעירים וצעירות משולחות לתהות על "עובדות החיים" לגלות "רזי־עולם", תעלומות־סתרי־כל־חי, מגרים וחריפים...

המכונה, המפזרת הבל רכיך ותשנוק, שמה קץ לדרכ־ינועם, ששלטו פה עד כה. בראשונה באו אי־מנוחה ותמיהה. מי בונה כאן, מה בונים ומה מקימים? ילדים בבגדים שחוקים, לבושי מלחים ונעליים פחוסים, התקבצו והתרוצצו על מחלקיים חלודים מסביב למכונת החפירה, כשהם מוחאים כף:

— בריכת שחייה! תהיה פה בריכת־שחייה!

— בריכת שחייה? לא תקום ולא תהיה! סורו מכאן, גרארי־היר!

מחיך ומתרגז בריתחה פייבוש פירסט, גובה־המסים ושמשה של עדת אנשי־

ביקובה, יוצאי גליציה עניים — כלום לעיריה שלנו אין על מה להוציא דולרים במזומנים, אלא על הקמת בתי-שעשועים למען ריקים ופוחזים? ואימתי? עתה, בה' אלפים, תרצ"ג... ואני אומר לכם, כי פה מתכוננים להקים בית חרושת לארגונים וקופסות ויעלה העשן עד לב השמיים...

פיבוש פירסט זה; יהודי כחוש, ממושך כיעה, מפיח עגילי עשן מקנה הסיגריות שלו העשוי קירטון דביק ומשמיע סברתו:

— הסכיתו ושמעו... האזינו והקשיבו... במקום הזה, שחשיפי-עזים היו זורעים אפוני-צפיץ — פה נראה עוד חיים שוקקים, כה אראה בנחמה, וגם תעסוקה, פעולה ועבודה יהיו למכביר, לכל דיכפין... הרבה דושובים יפלו בגורלנו, ייס סיר, הרחוב הזה, כל השכונה, עוד ישגשוגו ויתעלו. החברה הבונה פה אין היא סתם חברה של שה"י ופה"י... אני כבר הריחותי בחוש הריח שלי, הרי נתברכתי בחוטם, ברוך השם. יהיו כאן שפע, ברכה והצלחה למעלה ראש... בתמימותם, מתוך אימון לדבריו, החלו אילו מהנגרים ושאר אומנים, מובטלים ומחוסרי עבודה, שורים בשמן קיק את המשורים, המקצועות והשופנים, שהעלו חלודה; לשפשף בכרעי-צביים את המגרדות והברגים של יתר הכלים והמכשירים.

כי החברה הבונה כאן עשירה היא, משופעה ומטופלה בהון עצום, הרי משערים ומסיקים אנשי רחוב-והיפל לפי המכונית שחורת-הלכה הגדולה, הנערצת על הככר מדי יום ביומו, אחרי שהוקמו הפיגמים הגבוהים. מן המכונית המבריקה מגיח בכל פעם אותו אדם: גברתן, קיפה, לבוש מעיל שחור, מכנסיים מפוספסים ומטה שקד על גולת-שנהב בידו. פניו שזופי-השמש, מוצקים וגלויים. בין שתי עיניו ומצחו הנמוך ועד לשפתו העליונה, משובץ לו חוטם עבה — משל מצבה כבדה, המספרת את כל גדלותו — והסופג את הריחות והלך-הרוחות...

תחילה היה בר-נש זה עומד ומתבונן לבנין, מסתכל וסוקר היאך עולה וגדל המיבנה כעל שמרים; ניצב לו ומשוחח עם הארדיכל, עם המשגיחים ולאחר שעה קלה מסתלק וחוזר כלעומת שבא. אולם לימים התחיל מפנה תשומת-לב מועטה גם לסימטה ותוהה על קנקנם של השוכנים בה:

— בלי עין הרע... עם ר-ר-רב של יהודים! יהודים — פסק את פסוקו בפה מלא רישין נוקשים ומטרטרים ובתוך כך מתקרב קמעה קמעה לבריות — מובטחני שיצמח פה עסק, משא-מתן, ביזנס! מחזור... שור! שור! עסק מכל הסוגים ולמען כל המעמדים, דהיינו בשביל מועמדים מכל השכבות והדרגות, לרבות קבצנים מופלגים. בקרוב תחזינה עיניכן מה בנין זה יהיה. חכו וראו. הרחוב לא יפסיד על ידי. נהפוך הוא, ייצא הפסדו בשכרו... פרופיט, ביליו מי...

— אני מקווה להשם יתברך... אמן, כן יהי רצון, מיסטר ביביסקו — מנענע פיבוש פירסט, גובה-המסים הצנום בראשו שעל צווארו הדקיק — ברור כחמה...

הרי זה רחוב מלא יהודים, בלי עין הרע... יהודים פורים ורבים, כן ירבו... שכונה צפופה אוכלוס וגם... בטחון, מיסטר ביביסקו.

פייבוש פירסט הזריז והממולה, כבר הספיק להיוודע איך מכנים לו לאדון זה, התחקה קצת על שרשו, והוא מנסה לעמוד יותר על טיבו של ברנש זה ומוסיף מתוך חיוך:

— שור... בוודאי... יהיה כאן עסק, שור, ללא צל של ספק — מתרונן הוא — ואז יימלא שחוק פינו... אבל זה תלוי בגורמים... הרי החורף ממשמש ובא...

— חורררררר! חורף. זהו! ד'האציט! אני צריך לחורף! — קרא ביביסקו החסון בקול רם — אני צריך לקור גדול, צינה, גשמים; למחלה מידבקה, לקדחת, לדלקת הריאות, דלקת כפולה ומכופלת...

למה "שיבוטא" זה צריך לכל התחלואים, כל מדווי-מצריים — חידה סתומה היא בעיני פייבוש פירסט.

— בתמיהה! כבודו זקוק למחלה מידבקה? הא כיצד? כל מיני מחלות ומכאובים? גרב, חרס, שחפת, חרחור, עפולים, טחורים, במחילה, ככתוב? כל כך למה? — מקשה הוא, כשדעתו מבודחת קצת — מיני צרעת וצרות? אין אתה אלא מתלוצץ, מיסטר ביביסקו. ברוך השם הצלחת באמריקה, המזל האיר לך פנים, לכן מותר לך להתל בנו, לחמוד לצון, ניחא, אוקיי, יאמר עוד אילו הלצות ובדיחות, הריני מוכן ומזומן להתפרץ בצחוק, עד להתפקע ממש... נכספה נפשי, כמה בשרי, ובלבד שרחוב-והיפל יימצא נהנה מכך, שילקע עצם, גרם שמן... אמור ואמרת... אמור נא, כי שומע עבדך...

ואילו ביביסקו, תחת לומר אימרה נוספת, דחף ונקף לו בקצה מקלו בבטנו של השמש העלוב, לאות חיבה וריעות:

— הכנס אל המכונית שלי! אתה נראה לי, העלית חן לפני. תצא אתי לבלות בנעימים, א גוד טאָים. הריני מזמינך למסעדה רומינית. אכבדך כיאות לך. בוא-נא, בויצי'ק, הורי-אופ! — — —

וכשהם מסובים לשולחן עמוס פינכות מלאות וגדושות קציצות מפולפלות, יותרת צלויה, כבד מטוגן ובקבוקי יין מתוק וחמוץ, אין מר. ביביסקו דוחף לו עוד לפייבוש במקלו, אלא מתופף לו בטבורו ומורזו:

תטעם ותתפטם ויבוסם לך. הריני צריך לך.

הוא מקיש לו לשמש מתחת לחוטמו באצבע-צרדה רטובה ודביקה, כמבקש את ידידותו ואת אמונו:

— פייבוש, רברבן בלא קורקבן, חיחי... אם כן, אמור נא לי, אבא'לי, מלבד אנשי-ביקובה שלך המכיר אתה עוד חברות ואגודות וקהילות? — אני... מי ימנה ומי יספור! — משיב פייבוש — מי כמוני מעורב עם הבריות? שור!

— אף בין אמידים דריסת הרגל לך? אילו ואילו נחוצים לי, פייבוש. גם הקבצנים!

— מוכרים לי, שבח לאל, כל הדלפונים והאביונים מן השכונה, מן הסביבה, מכל הסביבות! מה שאליה? שור. בוודאי!

— אם כן, פייבוש, מצויה לך משרה אצלי. אני אשתמש בך. שתה, שלשל עוד כוסית, אחא. אתה תראה מה בנין זה יהיה, על הציוד החדש ביותר. עם כל הנוחיות... יש לי אחד עשר סניפים. זה המוקם יהיה השנים עשר במנין. תריטר! לגום מן הרקח החמוץ. שור, מחבב אני עניים. כן, את כל הנכים הדלים, החלכאים הסחופים והדוויים. תגיד להם, כי אנכי, ביבר-ביביסקו, אהא מתעסק בהם. עם כל אחד ואחד, לחוד... ייס סיר, לחוד. וזה לך לאות: הגה לך מקדמה.

שלה ביבר-ביביסקו מכיסו הנפוח שטר של עשרים דולר ירוק והחל מנפנף בו מול עיני פייבוש המעורפלות-הנסוכות.

— הא לך, ברודהיר. קח נא. טול! ועכשיו יענגו אותך ויבדחוך. שאתה זקוק וראוי לקצת בידור... הרחבת הדעת... פליוור...

תוך כדי דיבור פנה ביבר-ביביסקו אל קארמינה הזמרת, מטרונה מסור-בלה, פרת-הבשן, ששערוטיה צבועת-צהוב וצפרנית אדומות, וקרא באזנה:

— שמעי, את, גברת למצידרייצה-למנצה, הגישי לו את מנת-חלקך... את, יו, גברת טרא-לא-לה, בואי, הניחי והשקיעי את ניטלך אצלו...

פירוש הדבר: שקארמינה תתכופף, ותשב קצת בחיקו של פייבוש המבוסס הזה.

— אצלי? שהיא תהא נחה ויושבת בחיקי?.. ככה, דוגרת? — הצליף פייבוש את מבטיו התמוהים וכמעט שהלחית מתחת לשולחן — עלי? משל אבישג ו... אי... אי... בלא!

— מה בלא? — גער בו ביביסקו — אל תעשה בלהטוטים שלך! מה „בלא“, שוטה, טיפש? בלא?!

— בלא שהיות... כונתי... מילא, נו — גימגם השמש — אם גזירה היא מלפניך ויש בכך משום סגולה בדוקה ומנוסה לפרנסה, נו מילא, יהא כך... השתפלה וצנחה קארמינה בכל כובד גופה על ברכי פייבוש והחלה לדגדג אותו מתחת לסנטרו וזקנקנו:

— „ביי מיר ביזטו שיין... ביי מיר האסטו חן“ — מפזמת היא ומרחישה בשפתיה המפוקסות — „אוי, אוי, יוסל“...

אחריה החזיק כנר ממושך וארוך, כמוט הדחליל. עצם את עיניו, ניסר את המיתרים בקשתו ומתוך כך עבר, בקול בכיני, לפזמון אחר:

— „פון ווינקעלע ביזן קבר... מן העריסה ועד לקבר, הו, רועד בי כל אבר ואבר“...

כתום הסעודה, כשהוא מגהק ומפהק ופיקת גרגרתו מרתיעה ופוסקת, כולו נרגש ומזועזע, חזר פייבוש לביתו והכריז בקול רם:

— בתיה-ביילה, בתיה-ביילה זוגתי תחיי! רעיתי, יפתי, שמעי נא. נתמזל מזלנו, אמנם כן. אמת ויציב ונכון!

אשתו, שהיתה אותה שעה קולעת את מחלפותיה וקושרתן נדבכים נדבכים,
לפני עלותה על המשכב, פערה את עיניה לרווחה ונצטרחה:

— השתכרת? אתה שתוי!

— שכור ומיין... מיין — צוהל פייבוש — שיחק לנו המזל. לנו... את, הילדים וכל הידידים שלנו. לא אהיה נאלץ עוד להתרוצץ ברגלי הצבות לגבות את המסים ולקבץ על יד את „תחתוניו הישנים של הרב החדש“... בתיה-ביילה, כבר יהיה סיפק בידי לשכור דירה, דירת מעט, עם הסקת-קיטור. הבל... הבו הבל!... עם אמבטי ולא אצטרך עוד לרוץ לאותם הליטבאקים לבית המרחץ שלהם. ולך תהיה מקווה כשרה... ואף בבית, חינם אין כסף... בתיה-ביילה, מאז ומתמיד האמנתי ובטחתי שנקלה כמוני, מסכן ועלוב, תולעת שכמותי, עוד נכוננו לו גדולות ונצורות... צופה לו הישועה... אני יודע את שלי: סתם ככה אסור לו ליהודי שכמותי להתיאש, להוציא את נשמתו ולהיפטר מן העולם, להסתלק בלי אמירת גוד-באי... ייס, סיר, היכן משולם, קראו לו למשולם, קראו! משולם גיסו, נגר מחוסר עבודה, המכתת את רגליו יום יום ברחובות ובשווקי המטרופולין ההומיה, מכריז: „לתקן כסאות, לתקן שולחנות“ ואך לעתים רחוקות יוציא את משורו ופטישו מן התרמיל התחוב לו מתחת בית שחיו — משולם זה נשאר אדיש וקריר לכל העסק; לא האמין בדבר, כל עיקר.

אולם, לפי שעה, הצדק היה דווקא עם פייבוש הזריני. מדי עבור יום, מדי חלוף שבוע עולה הבנין, עלה והתנשא, הלוך והתרומם. עלתה גם גדולתו של ביבר-ביביסקו, ודומה ערפו השמין בינתיים ונתקפל קיפולים וקפלים. — אכן, זה יהיה סניף... מאין כמוהו — הראה באצבע מקושטה טבעות נוצצות — פייבוש, הכל ירוצו לזון את עיניהם במחזה הפלא. פייבוש, אתה זקוק לכמה דולרים, אמור נא, רחימאי...

בוודאי, כמובן שזקוק הוא לקצת מזומנים. ולבו של פייבוש רוטט כמקק

על חוט שני:

— ופלא זה יהיה, מיסטר ביביסקו. עין לא ראתה עד כה, ה' אלפים תרצ"ג... זה יהיה בנין פאר... שור. פוויטיוולי, מיסטר ביביסקו. ושוב צדק פייבוש הצנום. כיוון שהסירו ופינו את הפיגמים, נחשף ונתגלה בנין מפואר, ארמון ממש. קירות מטויחים, על תבליטים; קשתות מכוררות, על מילואי-שישי, עטורים ופיתוחי ציצים מוזהבים וזוגיות מגוונות במסגרות הח' לונות. דלת מחוטבה, עשויה שטים, על מעשה מקשה של נחושת קלל, וכיפת-ארד זוהרת מעל לגג המקומר. דומה, מין „מקדש מעט“, או מצודת-קסם, הרדומה בלחשי-אשף.

ורחוב-והיפל יצא לראות במחזה הפלאות ונשתומם:

— זהו בית חרושת? פה ייצרו ארגונים? יתקינו תיבות וקופסות?

אך ביום חמישי בשבת אחד נפתרה החידה באותיות-פז על גבי שלט שחור מעל לאכסדרה הרחבה:

„סניף מספר 12, ביבר-ביסקו בי-הלוויות.

מחלקה א, ב, ג. חדר-טהרה מרופד משי;

תכריכים, חליפות ופראקים לכל דורש...

מיטת עצי ארו במחירים נוחים.

הפתיחה החגיגית בשתיים עשרה.

בואו בהמונים לטקס חנוכת הבית והיוזכחו.”

משולם הנגר היה הראשון לשלח כל החלומות הרעים, לקרוא תגר, והוא

נתקצף:

— אש קדחת! בית חרושת למתים הרי כונן פה! שבר לו בבטנו, יובש בעצמותיו ורקב בצפרניו. למתים התקין ארמונות, קטיפה, משי ומרבדים! הישמע כזאת?

— אם אין רואים עולם בחיים, יהא זה לפחות אחרי מות — מתלוצץ גוזיק הקצב — שהרי אומצה וכליות לא אוכלים עוד משפושטים את הפרסות. אם כן...

— קצב שבקצבים! הס! לעזאזל עם חכמותיך! — נודעק משולם הנגר — יהודים, יהודים בני רחמנים, הרימו אבנים, ניטול אבנים ונזרוק... נרגום... התל התל בנו השמן המגושם, ש... ש... אגב, היכן פייבוש? פייבוש!

אולם פייבוש פירסט השמש, כבר היה בפנים, בארמון, מקום שם החלו מאלפים ומאמנים אותו לתפקידו המורם. בחור גברתן, רחב-גרם, ניצב ממולו ומודד אותו מכף רגלו ועד ראש:

— ובכן... אוקיי! דוגמה לא גרועה... מסנן הלה בין שיניו — התפרקד נא על זה! הראה הבחור באצבעו לפייבוש על המיטה הרפודה, הקבועה, באמצע ההיכל והרעים:

— ועשה זאת חיש מהר, הוריופ! התפרקד! התפשט!

פייבוש לא תפס דבר וחצי דבר. רגליו עומדות אמנם על השטיח הרך, אלא שהוא מרגיש עצמו עולה ומתרומם, צף ועף באוויר. הוא נעשה קל כנוצה. אך לפתע זו, ניסוט ונלחץ לקיר. לבוש בגדי-שבת, כמו שציוו עליו, הוא מנסה באצבעותיו, בצפרניו ובגבו להצטמצם ולהידחק לתוך משקע הקיר, כשהוא מנהם וקובל:

— לא אשתתח. לא אסתר. אסור לו לאדם מישראל להיות מוטל שטוח משל ברמינגן. אסור. איני שובק חיים לכל...

— ליסן! שמע נא, אתה עושה בלהטוטים שלך? מתחמק? אתה עושה מונקי-ביזנס? — ניתר הבחור הגברתן ממקומו, נצטרצר ורקע ברגלו — לא יועילו לך שום חכמות.

אתה מחויב לציית ולהיכנע. יש חוזה. חוזה. שריר וקים. חתמת כדת וכדין...
 מקדמה לקחת!... דמים... כסף, מוני. ועכשיו אתה חוזר בך? עלה והשתטח, שד משחת! זד!
 — לא ולא! — פרץ פייבוש ביבבה, שפלחה והחרידה את דיממת המות —
 היה לא תהיה!
 — סום גאי! שפיפון... בן-פקועה — נרתע תחתיו הבחור, קצת מופתע מיללתו של זה — נצטרך לפייסו... לפתותו ולכפותו...
 אך לפתע נע זוע פייבוש, וכאילו בקע אור במוחו הגריר עצמו אל המיטה, הפשיל את שולי בגדו המכונף, עלה והשתרע לכל ארכו:
 — הנני... פה אמצא מנוחתי... הנני — פסק פסוקו ונשמתו תוססת בדוחק בקרבו — הרי ממילא עוקדים... זובחים... קוטלים ללא רחם. אם כן, ניחא לי...
 וכשפייבוש נשאר מוטל, רגוע, מנוחם ודמוס-צפייה, ראשו ורגליו על גבי כריי-המשי האמוצים והצוננים, הופיע מיסטר ביביסקו דרך דלת צדדית, ניגש והתבונן מעשה מומחה ובקי:
 — גזום וקשוט לו קצת את זקנקנו — מאנפף הוא מחטמו המוצק — העבר מעט שרק וכחל על פניו ויראו הכל, כי אצלי יש למתים, ללקוחות שלי, אודם בלחיהם ומטפלים בהם בהשגחה מעולה... היטלר ימח שמו, או לא היטלר... יבוא מכול לעולם או לא יבוא... הכל בולוני. ביבר ביביסקו יכול לכולם ואינו עובר על מידותיו... ניבר!.. הוא יושב איתן!..!
 פייבוש שנח לו על המטה, דומה עליו שזויות עיניו הלטושות נעשות לחות ונפשו עגמה עליו. רצונו לומר "צידוק הדין", "גם כי אלך" וגם "קדיש", אך מפריעים לו, שזורקים עליו מיים טהורים, מיים רותחים מכלי חרס, ממרקים אותו בצרורי-קש, מזים לובן של ביצה, מטהרים אותו מכל פגם וחטא וצורפים אותו מכל כתם וסיג... ממרקין את עוונותיו... והוא נעשה זך, צח וצחור... טהור... אלא, היאך זה נקלעה לכאן הזמרת, זו פרת-הבשן, קארמינה, מן המרתף הרומיני, והיא מדגדת מתחת לסנטרו ובלחש מזליפה לתוך אזנו שיר-ערש בכייני? מוקשה! ואיזה ריח חריף, משכר, ניחוחי-בושם נודפים ממנה, חודרים חדריי-בטן, נוקבים ומגרים... הי... הי...
 — הי, יו, מוט הדחליל, מפלצת, אסור לו לבר מנן שיתעטש. ואתה מת, בפירוש, בהחלט פוויטיוולי!.. אתה דוגמה חיה של מת. אך זה לא ניתפס לך... את פיך בלום ודום. מלא את תפקידך באמונה ואל תעשה את מלאכתך רמיה. דום ואל תנשום. אתה מקבל שני דולרים לשעה, אתה מקבל. וזאת היא משרה קבועה. יראו נא הסמרטוטים, הסכלים הללו, מחזה אמיתי... הי יו, הקשיבו שם, הדליקו את הנרות.
 וכשנרות בדולח מגולפים שופעים כבר אור נגוהות למראשותיו של פייבוש, חש הוא לפתע דחיפה עזה בצלע ובטבורו:

— הי, פייבוש, יו, מה לך, לכל הרוחות?

בתמיהה: מאימתי חובטים לו למת בטבורו, בזים לו ומעוררים אותו בולזולים?

— פייבוש, גאדאמיט, מה לך נירדמת דווקא עכשיו? שילשלת כוסית לכבוד חנוכת-הבית ונתבסמת בעוד מועד... מנמנם ונוחר!..

פקח לו פייבוש אחת מעיניו, מפלבלה, פוול לצדדין ומתבהל: הא כיצד? הריהו משוקע בכורסה רכה ועמוקה, בפינה אפילה ושקיטה, משל כאילו קם לתחיה ומתחבא פה מפני גלגולים וחיבוטים. חום וצינה עוברים ומשתפכים בכל גופו. הייתכן כי חלום של שחרית חלם? הפלא ופלא: לא הגברתן-הרצחן טופח לו כעת על גבו, כי אם ביביסקו בכבודו בעצמו. יוצא, חלום רע עדיף מחלום טוב, האומנם? רבוגו של עולם אני שלך וחלומותי שלך... חלום חלמתי ואיני יודע מה הוא... יהי רצון...

— הנח לו ליהי רצון! סטופ איט! קום-און, צא והכנס את הקהל! פייבוש, פזר רגלי. הוריופ!

— כן... שור... יהי רצון... תיכף ומיד...

צילי-עוגב, עמוקים וגורפים נתפצלו לפתע ממקום מוסתר והשיקו את החלל הריק והמבעית. ומיסטר ביבר-ביביסקו מחא את כפיו והצהיר:

— בשעה טובה ומוצלחת. מזל טוב. זה יהיה הסניף שלי הטוב והמכניס ביותר. הוא יעשה ביזנס... יש לי טביעות עין. הי, יו, שם, פתחו את השער ויבואו בו. בסימן טוב ובמזל טוב.

זמנהוף בתקופת חיבת ציון *

(מאה שנה להולדתו — 1859—1959)

מאת נ. צ. מיימון

נחשול של פרעות

שתי שנים, מ־1879 עד 1881, למד אלעזר לודוויג זמנהוף באוניברסיטה של מוסקבה תורת הרפואה. באוגוסט 1881 חזר לורשה והמשיך לימודיו באוניברסיטה שבעירו.

ושנה שחזר בה לורשה היתה ליהודי רוסיה שנת יגון ואנחה. פורענות באה עליהם והביאה הרס וחורבן. פרצו פרעות והופקרו חייהם של יהודים. היו אלו פרעות ראשונות בזמן החדש, לאחר מאה שנה של שקט יחסי, והטילו אימה על כל המון בית ישראל.

בשעת צרה זו בקע אורה של חיבת ציון. כמה תנועה שדגלה ברעיון ישוב א"י, חזון שחזו לפניהם דורות רבים בישראל — ולא הגשימה. ועכשיו נתעוררו להגשימו. סביב הרעיון החדש נתלקטה חבורה של חולמים ולוחמים, ובתוכם אף זמנהוף היה. אותו סטודנט צעיר שחלם חלום על אחוות עמים ועל לשון בינלאומית, נודעוץ בעומק נפשו ונתעורר עם ההתעוררות הלאומית. הוא נמשך לחיבת ציון. נעשה עסקן, מורה דרך, ושמך נקשר לעד לתנועת התחיה הלאומית בראשית צמיחתה.

בשעה שפרצו הפרעות היה זמנהוף במוסקבה, רחוק מבית הוריו, וכשחזר שמה — באוגוסט 1881 — לא על דעת אדם שאף בפולין עלולות להיות פרעות. בעשרים השנים האחרונות היתה ידידות בין פולנים ליהודים, ידידות יחסית. עדיין לא היתה שנאת ישראל נפוצה במדינה זו. אף על פי כן נתרחשו כאן פרעות. הן אורגנו על ידי סוכנים רוסיים, שלא תיבדל עיר הבירה הפולנית משאר הערים שברחבי רוסיה.

הדבר היה ביום חג המולד, 25 בדצמבר 1881. פתאום התחילו בורשה התנפלויות על יהודים. אמתלא לכך שימשה בהלה שקמה בכנסיה אחת, אגב התעלפות של אשה אחת בשעת הפולחן. המון פרוץ יצא ופשט באחד מפרברי העיר — התנפלו על יהודים, השתוללו, פצעו, שדדו והרסו. שני ימים נמשכה

(* כמקורות שימשו לי ספרי ההיסטוריה של ב"צ דינבורג ושל דובנוב, ספרי הציונות של יבנאלי, של ציטרון, ספרי הוכרונות של מנשה מאירוביץ, לוינאפשטיין ואחרים. וראויים להיזכר ד"ר ע. אולאואנגר, ד"ר נ. מ. גלבר, ג. קרסל — על עזרתם בהמצאת החומר, וביחוד פרופ' ב"צ דינור, שהואיל לעבור על כה"י ולהעיר את הערותיו.

ההשתוללות, לעיני הרשות: הממשלה והמשטרה והצבא. 24 יהודים נפצעו, 1500 דירות וחנויות נהרסו, ואחד מת מאבן שנורקה אל ראשו. הפורעים נתכוונו להגיע לטבור של הישוב היהודי הצפוף, לרובע גאלבקי, מקום שאף זמנהוף היה, אבל כאן עמדו יהודים גברתנים, מסכלי ורשה, חסמו את הדרך בפני הפורעים והבריחום.

ימי אימה עברו על יהודי העיר. "גוראים היו המעשים והתועבות שנעשו במשך שני ימים אלו בחוצות ורשה" — כותב הבילוי מנשה מאירוביץ, בספרו "מהשביל אל הדרך". המוני יהודים היו אנוסים למצוא מפלט בדירותיהם, להטמין עצמם במרתפים ובעליות גג. ונס היה שהוברחו הפורעים, שעל ידי כך ניצלו יהודים שבמרכז העיר מפגיעה. פרעות אלו עוררו הפתעה בעולם, יותר משעוררו הפרעות שבאוקראינה.

זרם ההגירה

מה תגובה הגיבו היהודים על נחשול הפרעות? — הגירה!

לאן? — לארץ החדשה, לאמריקה!

הרבה לא ידעו על הארץ החדשה. ידעו שהיא ארץ טובה, שאין בה פרעות ולא רדיפות, ונמשך הלב לשם. פליטי אוקראינה, שירדו מנכסיהם ונעקרו ממקומותיהם, יצאו לגבול המערב, כדי להמשיך ולהגיע לאדמת החופש שמעבר לאוקיינוס. היתה מהומה ומבוכה. פתאום נזרקה לתוך הציבור סיסמה אחרת: קומו ונעלה ציון! — וסיסמה חדשה זו, שבאה לדחות את הקודמת, גרמה לחילוקי דעות והולידה גל של ויכוחים.

ההמונים לא חקרו הרבה, לא שאלו שאלות. הם הלכו למקום שהלכו בלא עיון ובלא שיקול דעת. אבל בעלי מחשבה נתחבטו בדבר, שאלו וחזרו ושאלו: איזו ארץ עדיפה לקליטת יהודים, אמריקה או א"י? נתעורר ויכות, בעל פה ובכתב, באספות ובעתונים. הדעות היו מחולקות, הויכוחים סוערים — בחום ובהתרגשות.

לויכות זה אף זמנהוף נמשך. הרגשה יהודית עמוקה היתה בלבו ולא יכול לשתוק. הוא היה נסער כולו למראה הפורענות שבאה על רוב מנין ורוב בנין של היהדות ונתמסר לשאלת ההגירה. הוא גילה דעתו בשאלה זו והטילה על כף המאזנים, תפיסתו היתה לאומית, בעד הגירה, קרוב היה קרבת רוח לחוגו של "ראזובייט" (השחר), שבועון יהודי בלשון הרוסית, שיצא בפטרבורג מאוגוסט 1879 עד ינואר 1883. עתון זה בעל רמה היה, נלחם באנטישמיות בעוז ובתקיפות וגילה ערות לגבי כל שאלה שנתעוררה בציבור היהודי. היתה לו השפעה על חוגי האינטליגנציה, ביחוד על הסטודנטים היהודים באוניברסיטאות של רוסיה.

לאן? — מדינה יהודית באמריקה

שאלת לאן — כך נקראה שאלת ההגירה. זמנהוף ירד לעומקה של השאלה והעלה מחשבותיו על הנייר. היה זה מאמר גדול, מחולק לחמשה פרקים. הוא שלח אותו ל"ראוסבייט" ושם נדפס בהמשכים בגליונות 2, 3, 4, 5 של שנת 1882 (12 בינואר עד 1 בפברואר, לפי הלוח היוליאני). כותרתו היתה: "מה, סוף סוף, עלינו לעשות?" והחתימה — האנפון (היפוך אותיות של זמנהוף). כתוב היה בלהט ובהתרגשות והיה מקיף, מפורט, ממצה. אותה שעה היה זמנהוף בן עשרים ואחת שנה, וזה היה — עד כמה שידוע לנו — מאמר ראשון שפרסם בדפוס. הוא גילה בו כושר כתיבה ובגרות מחשבה שלא כרגיל. ולפי שעורר המאמר הד גדול בציבור היהודי ובעקבותיו נתחדש הפולמוס בשאלת ההגירה ביתר מרץ, נביא מתוכו ראשי דברים.

זמנהוף פותח בדיון על מעמדו המיוחד של עם ישראל. הוא עומד על סוד קיומה של האומה ועל הסבל שהיא סובלת כל ימי גלותה. אגב דינונו הוא מתחקה על הסיבות ובודק פתרונות שחוגים שונים מציעים, המתבוללים מכאן והלאומיים מכאן. את עמדתם של המתבוללים הוא שולל לחלוטין. בהתלהבות הוא מגן על עצמותו ולאומיותו של עם ישראל. עמדתו היא עמדת הלאומיים: הוא מחייב הגירה לארץ אחרת ורואה בה פתרון לשאלת היהודים, אבל לא כדעתם של הלאומיים הקיצונים, התובעים הגירה לא"י בלבד.

קיצוניות זו אינה נראית לו, מכמה טעמים. והוא מונה והולך: ארץ-ישראל היא ארץ פרימיטיבית, קדושה לנוצרים ולמוסלמים, נתונה לשלטונה של תורכיה, קנאים צמאי דם יושבים בה ומסביב לה, היהודים האדוקים ירצו להחזיר עבודת בית-המקדש למקומה עם סדר קרבנות. על סמך העובדות הללו זמנהוף מחליט:

א"י, שהיתה מולדתו של העם בימי קדם, שוב אינה מוכשרת להיות מולדתו. צריך לחפש ארץ אחרת. ואין בכך אסון. מצינו כמה עמים שיצאו מארצותיהם ונשתקעו בארצות אחרות. כל עמי התרבות באירופה ובאמריקה מוצאם מאסיה. מכאן שאפשר למצוא פתרון לעם ישראל אף מחוץ לתחומי ארץ-מולדתו הקדומה. אמת, נעים יותר לישוב בארץ שישבו בה אבות האומה לפני אלפי שנים, אבל אין זה תנאי הכרחי ולא בכך תלוי אשרו של העם.

וכי מה הסיבה לאותו סבל שאנו סובלים? שמא משום שאין לנו לשון ומולדת? — לאו, שכן מצינו אומות שאיבדו לשונותיהן ואיבדו ארצותיהן, ואינן סובלות. הסיבה אינה אלא בפיזורנו. עמים אחרים שיצאו ממקומותיהם, היו כולם יוצאים כאחד וכולם מתישבים כאחד, ולא נתפזרו בין האומות כדרך שנתפזרו היהודים. הם החליפו ארץ בארץ ותו לאו. נמצא שעם ישראל צריך למצוא תיקון לפגם זה: עליו להתקבץ ולהתישב במקום אחד, כפי שהיה הדבר לפניו.

היכן נמצא מקום נאה שהוא ראוי לשמש לנו מולדת? הוצעו כמה הצעות: ספרד, בוסניה — אבל הצעות אלו אין להן שחר. למעשה אין לפנינו אלא שתי אפשרויות, ועלינו לברור אחת מהן: א) א"י, שיש לנו עליה זכויות היסטוריות; ב) שטח הפקר, מקום שאין לו בעלים. מן הראוי שתהא שאיפתנו מכוונת לאפשרות השניה, שהיא קלה ונוחה יותר.

מסכימים היינו לא"י, אפילו היה הדבר כרוך בסבל רב יותר, אלא שקשה להשיגה. נהרי נחלי דם כבר נשפכו על אדמה זו, ותורכיה שולטת בה ולא תותר מרצונה. אך זו: אינו דומה כיבוש א"י לכיבושה של ארץ אחרת, שכן קדושה הארץ לכמה דתות. כמובן, אין לך דבר שלא ניתן להשיגו, ואילו היה הכרח בארץ זו דוקא כדי להפסיק סבלו של העם, היינו מחויבים להיאבק עליה עד טיפת דמנו האחרונה. אבל כשאין בה הכרח, לא יהא זה מן החכמה להוציא עליה את כל מרצנו. בא"י לא נמצא מרגוע, אלא ניכנס לתוך מערבולת של קדושה נוצרית וקדושה מוסלמית, ואפילו נשיגה — תהא צפויה תדיר להתערבות מצד אומות אחרות.

אם כן, איזה מקום רצוי לנו? — הוי אומר: אמריקה! זמנהוף מציג הצעות מעשיות כדי לכוון את ההגירה לשם: לייסד קרן, לקנות שטחי קרקעות באחד מן החבלים הריקים של ארצות-הברית וליישב שם את הפליטים — "שם יוכלו להיות אורחים בעולם ולא נידחים בגויים". שני מיליונים רובל יספיקו לצייד אלף משפחות בזמן הראשון.

אלא שאין הוא מתכוון להגירה סתם, כפי שהיתה עד עכשיו. הוא מתכוון להגירה מסודרת ומתוכנת, לשם הגשמת חזון גדול: הקמת מדינה יהודית. זה היה רעיון נועז באותם הימים. מדינה יהודית לאחר אלף ושמונה מאות שנה, ולא כחזון רחוק, בחינת הלכתא למשיחא, אלא הלכה למעשה, דבר שעומד להתגשם בקרוב, לפי ממדי ההגירה שבאותו הזמן — בחמש או בשש שנים: "בשנים אחדות נוכל ליאחו שם ולהיות בעלים לארץ, ולא כזרים". וכך הוא כותב:

"בחרו במקום אחד בקצה ארצות-הברית (על גדות המיסיסיפי), חבל ארץ שישבו מועט, וכווננו לשם את הפליטים. הכריזו על אותו חבל שהוא מקום הריכוז, ולשם ילכו יהודים מכל פינות העולם. תחילה יהיו נתונים לשלטונה של הברית, ולכשיהיו רוב הישוב ומספרם יגיע לששים אלף, יוכלו לבקש — לפי תקנות הברית — שיינתן לארצם דין מדינה ושתהא נכללת בתוך הפדרציה של ארצות-הברית.

"זהו הפתרון הטבעי ביותר לשאלת היהודים, המוצלח ביותר, ועם זה הקל ביותר. הקל ביותר — מפני שאין כאן צורך לא בכוחות ובסכומי כסף עצומים, לא במלחמה ובקרבת גדולים. יש צורך בדבר אחד בלבד: לחפש יפה חבל-ארץ זה ולהראותו באצבע."

וכנגד הספקנים הוא אומר:

"איני קובע מסמרות ואיני אומר שהצעת היא הטובה ביותר. יודע אני שלא המתבוללים יקבלו אותה ולא הקנאים הא"יים. אבל בטוחני שלא תביא נזק לעם לכשתתגשם. ולחובבי ציון הרוצים בא"י דוקא לא יזיק

אם תהא לנו עוד פינה אחת בעולם. אותה שעה אף א"י לא תהא אבודה לנו, להיפך — אפשרית יותר, שכן נהיה מרוכזים וכוחנו יהיה רב, ואין חשש שמא לא יהיו די אנשים. יש לנו די והותר לשתי מולדות".
 וכל כך האמין באפשרות ביצועה של התכנית ובמהירות ביצועה, עד שסיים במלים:

"להתראות, עמי, בביתנו שלנו, על חופיו החפשיים של המיססיפי!"
 ראוי להעיר, שזמנהוף לא היה ראשון בהצעות אלו. אחד הראשונים שהציע הגירה לאמריקה היה דובנוב (במאמרו "שאלת היום" ב"ראזסבייט" 1881, גל' 34—35), והקמת מדינה שם כבר הציע שפ"ר (במאמרו שנדפס ב"הצפירה"). אם כן, מה חידש זמנהוף? חידושו הוא שהטיל את ההצעות הללו בבת אחת ובתנופה גדולה לתוך הציבור היהודי, ועורר בוה סערת ויכוחים במידה שלא היה קודם. ובוה היה ראשון.

ביקורת המאמר

גדול היה ההד ששורר מאמרו של זמנהוף, יותר מכל המאמרים שנכתבו לפניו בשאלה זו. הוא שימש נושא מרכזי בדיונים, סביבו נתרכזו הויכוחים. היו מחייבים והיו שוללים.

בחייב קיבלו את דבריו המשורר העברי י"ג, הסופרים שפ"ר, דובנוב ועוד, וכן מקצת חברים שבאגודת "קיבוץ נדחי ישראל" במינסק. ביחוד נתקבלו הדברים על דעתו של המשורר יהל"ג. הוא היה בעד הגירה לאמריקה עוד לפני זמנהוף, אבל עכשיו נתלהב מן הרעיון להקים שם מדינה יהודית. בחוברת שלו "זכרון בספר" (רישומים מתולדותי וקורותי, ז'יטומיר 1910) הוא מוכיר ענין זה וכותב (עמ' 36): "אני הייתי מסופק מאד באפשרות הישוב בא"י, לא באפשרות החמרית כ"א הרוחנית... ולבי נתפש או בהרעיון היפה אשר גאולת ישראל תבוא אם יתכנסו ששים אלף יהודים במקום אחד באמעריקא, אשר אז ע"פ החוק יוכלו לייסד להם שטאטט והיה ליהודים שלטון מיוחד מיוסד בדעת ובהשכלה".

אבל אחרים יצאו לתבוע עלבונה של א"י, ביניהם הסופרים העברים ליליינבלום וסמולנסקי.

בקורת ראשונה נדפסה ב"ראזסבייט" בגליונות 7, 8 (13 ו-19 בפברואר, לפי הלוח היוליאני) בכותרת "לארץ-ישראל" ובחתימה י. יא. (ר"ת של יוסף יאנושפולטקי, סטודנט יהודי במכון הטכנולוגי בפטרבורג). מתחת לכותרת בא הציון "מכתב למערכת". הכותב מבקר את דבריו של זמנהוף ומשיב עליהם. הוא קובע שאף מבחינה מעשית עדיפה א"י מאמריקה. חובבי ציון הם, לדבריו, אנשי מעשה ולא חולמי חלומות. לבם נמשך לא"י מפני שהם בטוחים ששם קל יותר לרכז המוני יהודים ולארגנם, מה שאי אפשר לעשות כן באמריקה. לא מתוך רומנטיקה וזכרונות היסטוריים הם רוצים בא"י, אלא מטעמים מעשיים. ואין שום כוונה להוציאה מידי תורכיה. הכוונה — התישבות

בלבד, ובכך לא תראה ממשלת תורכיה שום קיפוח. המטרה הקרובה היא השגת אוטונומיה, והקמת מדינה — בערפלי העתיד. אף מצד הנוצרים לא יהיה עיכוב, שהללו אינם מעוניינים אלא בקבר הקדוש ובכמה מקומות שהם קדושים בעיניהם, ולא איכפת להם מה שנעשה מחוץ לתחומים אלו. ובנוגע ליהודים האדוקים, הרי ידוע שויתרו מכבר על בית המקדש ועל הקרבת קרבנות.

תשובה זו היתה ברוסית, הלשון שבה היה כתוב מאמרו של זמנהוף, ולפי שנדפסה ב"ראזסבייט", ראו בה תשובה עיקרית. שאר דברי בקורת היו באידיש ובעברית.

באידיש כתב מ. ל. ליליינבלום ב"ידישעס פאלקס-בלאט" (עתון "עם יהודי"), שבועון שהוציא א. צדרבוים בפטרבורג, בגליונות 9.8 (מארס 1882). במכתב גלוי הוא פונה לכמה מעשרי אודיסה, שהחליטו להגר לאמריקה, ומוכיחם על שקיבלו "את הנימוקים התפלים נגד א"י שמנה מר האמזפון במאמרו הארוך ב"ראזסבייט". אחד אחד הוא בוחן את הנימוקים, סותר אותם ומביא טעם לדבריו. הוא כותב: "הרי ידוע שאין באמריקה מדינות מיוחדות ללאומים. לא שמענו שיש שם, למשל, מדינה לאנגלים, לגרמנים, או לצרפתים — נמצא שאף ליהודים לא תוכל להיות שם מדינה". והוא מסיים: "הביתה, הביתה, רבותי! רק אנשים כמר האמזפון, הכותב שמכבר מכבר שכחו היהודים את א"י, משדלים אתכם לצאת לאמריקה. בני אדם אלו, היודעים את א"י מספרי הלימוד שלמדו בהם בגימנסיות, קשורים בה באותה מידה שהם קשורים ביפן, שאף אותה הם יודעים מספרי הלימוד. הללו יהודים הם לפי דתם, אבל לפי לאומיותם אינם אלא קוסמופוליטים".

בעברית כתבו שניים:

פרץ סמולנסקין ב"השחר" (שנה עשירית, 1882, חוברת י"ב) במאמרו "חזו נכוחות". הוא מכוון כנגד מצדדי אמריקה ומכריז: "הגלות לאמעריקה תהיה למחיתה חדשה להגולים". אין הוא מזכיר את זמנהוף בפירושו, אלא כוללו במושג "אחדים": "הדבר הזה אשר אליו מנשאים אחדים נפשם כי באמעריקה יכוננו מדינה ברשות עצמם. הנספחת אל מדינות ארצות-הברית, הוא הבל ורעות רוח מאין כמוה. הדבר הזה מן הנמנע הוא כאשר מן הנמנע הוא אם נאמר כי נכונן בצרפת או באשכנז מדינה לנו".

משה איזחון בספרו "בפרוע פרעות בישראל" (ורשה, תרמ"ג). המחבר, חובב ציון, מפתח בהרחבה את השקפותיו הלאומיות. הוא סוקר את כל הדעות המתהלכות בציבור היהודי בנוגע לפתרון שאלת היהודים ומעבירן תחת שבט הבקורת. את מאמרו של זמנהוף הוא מזכיר וחוזר ומזכיר. כמה מדבריו נראים לו והוא מקבל אותם בחיוב, אבל שולל לחלוטין את ההצעה לייסד מדינה יהודית באמריקה. וכך הוא כותב (עמ' 105): "רבים, ובתוכם ה' המזויפאן, יחלמו למו חלום נעים לכונן באמעריקא נוף מיוחד וקראו שם ישראל עלי... נראה בעליל כי חלום זה השוא ידבר". ועוד קודם לכן

(עמ' 97): "הרבה דיבר אודות הדעה הזאת ה' המזויפאן בה"ראזסבייט". מלבד אשר בהחרץ שאלת היהודים באופן זה, ישוב אמעריקא, לא תעבור עוד ממשלת זדון מן הארץ, לא תגיע עוד האנושות לקץ שלמותה, אשר לשיטתנו הוא הוא תעודת היהדות, ומהתרת פתרונה תלוי אשר כל האנושות, ובעבור המסיבה היחידה הזאת בעצמה עצתו בדבר ישוב אמעריקא רעיון רוח ומשפט מעוקל".

מגרות המיסיפיפי לגרות הירדן

מאמרו של זמנהוף היה פרי מחשבה שקולה, הרהורים שהיו תוססים בלבו אגב הרעמים והפרעות ושהגיע אליהם על ידי עיון והתבוננות. הוא בא להראות דרך לגאולת העם, לפתרון השאלה שהטרידה רבים. אבל למעשה היתה לו תוצאה הפוכה: גדלה המבוכה ונתרבו הויכוחים.

באותו זמן עצמו נתקבצה בורשה חבורה של צעירים יוצאי ליטא, רובם סטודנטים, כדי לדון בשאלה היהודית. ראשם ומנהיגם היה זמנהוף. בהרצאה מקיפה הציג לפנייהם את דעותיו והראה את הדרך, הרצויה לדעתו, לפתרון השאלה. הרצאתו נתקבלה יפה. אבל בויכוחים נתחלקו הדעות. בהגירה צידדו כולם, אלא שלגבי מקום הקליטה היו מהססים ולא היתה בידם הלכה פסוקה ומבוררת. לפיכך עלתה הצעה לפנות אל המשורר יה"ל בקיבו, שהיה עד-ראיה לפרעות שבדרום, ולבקש ממנו חומר לעיון, כדי לעמוד על השאלה מכל צדדיה. ב-21 בפברואר 1882 (לפי הלוח היוליאני) הריצו אליו מכתב, כתוב רוסית. מתכנו וסגנונו ניכר שהכותב היה זמנהוף. מכיון שיה"ל היה מחייב הגירה לאמריקה והקמת מדינה שם, קיווה זמנהוף לקבל חיזוק לדעות שהביע במאמרו ובהרצאתו. וזה לשון המכתב (לפי א. דרויאנוב: כתבים לתולדות חיבת ציון, כרך א', תעודה 3):

"המצב העלוב של היהודים עורר בלב הנוער היהודי אהדה לעמם והתענינות בו, אבל צעירי ורשה — ביחוד בני המשכילים — אדישים לגבי השאלה היהודית. הם רואים עצמם כפולנים בני דת משה. עלינו, "היהודים הליטאים" המתגוררים בורשה, מוטלת החובה לעורר בהם אהדה לעמם. לפיכך יסדנו כאן חוג לעיון בשאלה היהודית ורצוננו לדון בה בכבוד ראש. אנו פונים לכבודו בבקשה להודיע לנו דעתו באותה שאלה, כדי שיהיה בידינו חומר לעיון".

דעותיו של יה"ל ידועות לנו ממחברתו "זכרון בספר". מתחילה היה נוהג אחר הסוציאליזם. כיון שראה שהסוציאליסטים הרוסים אינם טובים משאר העם, ואותה מפלגה מהפכנית שבשמה נעשה הרצח הפיזה כרוזים, חתומים בשמה, שהסיתו הסתה ארסית וקראו לפרעות ביהודים, נתאכזב מהם ומישועתם, ובא לידי הכרה ש"לעם ישראל אין כל תחבולה אחרת להנצל ולהתקיים רק בהיותו לעם עומד ברשות עצמו", אבל לא בא"י, מחשש שמא ישתלט שם רוח הקלריקליזם מאחר שהמשכילים עומדים מנגד לישוב א"י:

„דאגתי מאד את היהודים האורתודוכסים, את הרבנים, פחדתי מפני אוירא דא"י המלא רוח קדומים". את פתרון השאלה ראה על אדמת החופש שמעבר לאוקיינוס, ששם יוכלו הפליטים לייסד להם שטאאט, „והיה ליהודים שלטון מיוחד מיוסד בדעת ובהשכלה“.

זו התשובה שיכול להשיב יהל"ל על השאלה שנשאל. אבל תשובה מעין זו לא היתה עשויה להניח דעתם של כל חברי החוג, ועדיין היו הללו יושבים ומידיינים אלו עם אלו. עד שהם מידיינים, ניסרה בחלל האויר הקריאה שהשמיע ליליינבלוט ברגש ובהתלהבות: „לארץ אבותינו הסמוכה לנו, שיש לנו עליה זכות היסטורית, שלא תמה ולא אבדה באבדן ממשלתנו!“ — והוכרעה הכף. כולם נענו לו. אף זמנהוף הרכין ראשו. כנראה השפיע עליו שפ"ר, ידידו הקרוב, שאף הוא היה קודם בעד אמריקה. לאחר שיקול דעת חזר בו זמנהוף מהצעתו הקודמת. מיד עמד וכתב מאמר שני, ובו פירש את עמדתו החדשה. המאמר נדפס ב"ראוסבייט" גל' 13 (6 באפריל 1882, לפי הלוח היוליאני) בכותרת „תחזת הדרגל הגללי“, והחתימה שוב „האמזפון“.

עיקרו של מאמר זה — הודאה בצדקת רעיון ישוב א"י. זמנהוף מדגיש את היסוד המשותף לשני המחנות בחיפושיהם אחר ארץ קליטה ומכריע לצד א"י:

„אנו השואפים לאמריקה מצפים שיחזרו היהודים לחיק הטבע ולחק-לאות. אף אתם שואפים לכך, אבל בא"י דוקא. נמצא ששאיפותינו משולבות בשאיפותיכם. אם כן אל ניפרד, אל נילחם זה בזה, ותחת דגל אחד כללי נעלה לציון“.

„נעלה לציון?“ — זו הנעימה החדשה העולה מדבריו. הוא שינה דעתו לגבי מקום הקליטה והכריז על כך לפני קהל ועדה. שוב לא נכסף לחופיו של המיסיוסיפי, אלא לציון, לגדות הירדן.

מה גרם לכך? — ההרגשה היהודית שבלבו. נתעוררו בו געגועים לציון ונמשך אל הרעיון של ישוב א"י. סתירה בין שתי הארצות לא ראה אף קודם ולא קבע מסמרות בענין ישוב אמריקה. בינתיים נצנצה בו ההכרה, שהתישבות חקלאית של יהודים לא תקום שם, שכן ההמונים הזורמים לאמריקה אינם יוצאים לכפרים אלא משתקעים בכרכים, מה שאין כן בא"י שיש בה התחלה של ישוב עצמאי המיוסד על חקלאות: כבר היו קיימות המושבות ראשון לציון, ראש פינה, זכרון יעקב ופתח תקוה. והעיקר — רעיון ישוב א"י אינו רעיון מלאכותי, אלא רעיון טבעי, מושרש בלבבות ויונק מחזון של דורות. הוא מנמק את עמדתו החדשה בנימוקים מקוריים, דברי טעם הראויים להישמע אף בימינו:

„כשאומה עומדת לפני ההכרח ליצור לה עתיד בטוח, אינה יכולה לילך לאורו של אידיאל מלאכותי, העשוי להביא לה אכזבות. מה שאין כן כשהיא לוחמת לאידיאל מוקדש מדורי דורות, שאינו תלוי בהצלחתו או באי-הצלחתו, לא בכשרונו של מנהיג פלוני או של מנהיג אלמוני. כלום יכולים היהודים למצוא בהתישבות של אמריקה אותו יסוד אידיאלי, מוצק ובלתי מעורער, שההתישבות בא"י יכולה לתת להם?“

רושב רב עשה עליו רוח האידיאליזם וההתלהבות שגילו העולים לציון :

„הכמיהה לא“י נכנסת יותר ויותר ללבו של העם, ולא זו בלבד שחולמים עליה, אלא נוהרים לשם ואין נרתעים מקשיים והרפתקאות. הללו עמלים לעתיד המולדת האהובה עליהם. החזון שהיה גנוז בספרים וחבוי בלבותיהם של חולמים מתגשם והולך“.

והיאך היא הדרך להתגשמותו של החזון? — לא דרך קצרה ובמהירות, כפי שקבע לגבי תכנית אמריקה, אלא דרך ארוכה ובמתנות :

„נאסוף את העם למולדתו העתיקה, משפחה אחר משפחה, פלוגה אחר פלוגה! כל כוח שנעביר לשם יהיה בו ריוח לעניננו הלאומי; כל משפחה שתתישב שם, הרי היא צעד קדימה למטרתנו הקדושה. רק בדרך זו יוכל העם להתקדם לבדו ולא להיות תלוי במנהיגיו, להתקדם בצעדים מתונים אבל בטוחים“.

אף מאמר זה, השני, עשה רושם בציבור. חובבי ציון ראו בו נצחון לרעיונם והדברים נתקבלו על דעת רבים. הוויכוחים נסתיימו. שוב לא נשמעו דעות מצדדות בזכותה של אמריקה, על כל פנים לא על בסיס לאומי.

דְמוּתוֹ שֶׁל הַנֶּזֶר בְּאַסְפֵּקְלָרְיָה שֶׁל ס. יִזְהָר

מאת י. ברזילי

מקביל לצמצום במקום ובזמן העלילה בספורו של ס. יזהר, "ימי צקלג", הוא הצמצום במספר גבוריו. להקדיש למסגרת כזו אלף מאה ארבעים ושלשה עמודים צפופים ודחוסים, פליאה ספרותית היא. יחידה במינה, העומדת ותובעת: "דרשני". אך די לך לקרוא כמה עשרות עמודים בלבד, ויתחזור לך סודה, שכן אין היא אלא פועל-יוצא מדרכו האמנותית המיוחדת של יזהר, דרכו של אמן בעל כוח הסתכלות בלתי רגיל ויכולת הבעה שלא מן המצוי. מי שנחן באלה, שוב אינו נזקק למרחבים ועלילות. כל כברת ארץ, ותהא הקטנה ביותר, על חליפות גוניה ומראותיה, ריחותיה ומנגינותיה, על החיים הרוחשים עליה ובמעמקיה, על צמחה ודוממה — מקור שפע בה לחושים פתוחים ולב הוגה, הוסף עליה כిפת שמים עם שמש זוהרת יומם וצבא כוכבים בלילות, עם חלל מבהיק נחנק בשרביו, או מתרענן מצנן רוחות ים — והרי בימה רבגונית להסתכלות ולתיאור. אולם היסוד העלילתי והפילוסופי שבספר, פרקי המעשה וההגות שבו, מעשים מלאי טרגיות ודינמיקה דרמטית, והגות רצינית חותרת ויורדת לשרשן של בעיות אומה ועולם, ציבור ויחיד — מהחומר האנושי הוא בא, מעשרות צעירי הארץ, שיד הגורל הטילתם כאן במאבק הטרגי לחיים ולמות. כמספר הצעירים מספר העולמות כאן. אחד אחד וכחצובי סלע, מעלם לפנינו יזהר על ייחוד גוף ונשמה, ומשלשה יסודות האלה: גופו של עולם, עולמותיהם של הצעירים, ופרשת קרב-ספיח זה שבמלחמת השחרור, הוא רוקם את הדרמה הגדולה של ימי צקלג.

נושאה המרכזי הוא, כאמור, עלילת הקרב. ואף כי משתרכת היא על מאות עמודים, כולה הדוקה דינמיקה מותחת ומרתקת. הלב מתפעם והנשימה מתקצרת עם החמתם והחרפתם של הקרבות. המתח מגיע לשיאו ביום הקרבות האחרון, לו הקדיש המחבר למעלה משלש מאות עמודים.

משולבים ביסוד עלילתי זה תיאורי טבע רבים ונפלאים המשתרעים אף הם על עשרות עמודים והמהווים יסוד בלתי נפרד מגופם של הדברים והמעשים. והטבע של יזהר כולו טבוע בחותמו של ריאליזם חריף האפייני גם ליסוד העלילתי והפסיכולוגי. גברי הוא וקשה וללא כל קישוטי רומנטיקה, ויסודו בדעת, דעת מדויקת של כל שביל ודרך, הר וגבעה, ערוץ וגיא. מפי קובי החבלן, "הקיי-בוצניק" הנפלא, שכולו עוז ורוך, מעשה ושירה, נאמנות ציבורית ולהט-התפרצות

אינדיבידואליסטי, מקבלים אנו לקח בשבילי רקיע הארץ בלילות; ומפי ברזילי, הידען והחכם, אנו לומדים פרק בהילכות צמח וחי. יסודות אלה שב"מי צקלג", עלילת המלחמה ותיאורי הטבע, על הפלסטיקה המפליאה והחודרת שלהם, מרכזיים הם ביצירה, אולם לא בהם "המסמר" שלה. אותו יש לחפש בעיקר בצד האנושי, על יסודותיו הפסיכולוגיים וההגותיים. בכוונה כאילו צימצם יזהר את בימת המאורעות החיצונית למען כוון את הסתכלותו לבימת ההתרחשות הפנימית, על סבכי האני התודעתי והתת-תודעתי. הוא סגר על קומץ צעיריו הלוחמים את דרכי היציאה לחוץ הרחב, הצמידם לגבעות-נגב סלעיות והעמידם במבחן האש האיום, נוכח מוות אורב בכל שעה ורגע, כדי להביאם לחשבון נפשם וחייהם, שאינו אלא חשבון נפשו של כל הדור הצעיר בארץ. בתוכן של זוועות המלחמה ופנים אל פנים נוכח המוות אין מקום לשקר והונאה ולהסתרת דברים. רגשות, רחשושים והרהורים נחשפים ויוצאים לאור עולם. מחמרם של מצבי-תודעה אלה שזור יזהר תמונה רבת צדדים של נשמת הדור הצעיר בארץ. ובגילוי נשמה זה, על אורותיו וצלליו, על האנושי-כללי והישראלי-מיוחד שבו, עיקר מטרת המחבר וחיבות יצירתו.

ב.

"מי צקלג", על גופו, עלילתו וגבוריו, יצירה ישראלית טהורה היא. כל צעירי המשלט, הורתם, גידולם וחינוכם בארץ היו, רובם ככולם בני עמלים הם, מכל שכבות העם ומכל פינות הארץ; ילידי שכונות תל-אביב הצפופות, במקום בית נוגע בבית והחיים קשים ומלאי זיעה ויגע; ובני מושבות ומושבים, במקום הוריהם עובדים עבודת פרך במשקים, נתונים לתנודות שוק ופגעי אקלים קשה וטבע זועם. ויש גם בני קיבוץ, עוללי טיפוחיה של אהבה ציבורית, הנתונה כולה לחלום של חד-צורניות ללא זיזים ובליתות. שונים הטיפוסים וקשה להכלילם. יש ביניהם אנוכיינים נוקשים ומפוכחים שנחושה החלטתם: לצאת ולחיות, לעצמם ולרווחתם, בלי חשבונות של ציבור ועם. אינם מתפעלים עוד מדיבורים רמים על "צו השעה" והחובה ההיסטורית". את שלהם עשו, די והותר. עתה הגיעה שעתם. אך יש גם אחרים, והם הרוב, שאמנם נתחסנו אף הם כבר נגד גודש המלל המפלגתי, עליו גדלו וחונכו, אך עמוקה בהם הרגשת החובה הציבורית, ואין בידם לחשוב על עתידם האישי בנפרד מעתיד הדור והמפעל, אולם המעניינים ביותר בקרב ציבור צעיר זה הם האינדיבידואליסטים המתמרדים, המתקוממים על דרך אבותיהם והשואפים לסול להם דרכים משלהם. מעניינים הם, כי בהם סימל יזהר את עלייתם של כוחות ומגמות חדשים בחברה הישראלית, אותם לא חזו מראש הוגי הרעיון ומגשימיו מלפני דור או שנים.

אינדיבידואליזם זה, אופי אידיאליסטי טהור לו בכן הקבוץ קובי, וצביעה כלכלית-חמרנית חריפה לו בגילוייו האחרים. דוד התל-אביבי ויאקוש המושבניק מלאי מרי ומרירות על קשי יומם וצרות אופקם של אבותיהם, על קיומם המיוגע

והאפור, שאכל את מיטב שנותיהם בעבודת פרך ללא תגמול חמרי או רוחני. בצעירים אלה, בין אם קמים הם על דרך הקיבוץ ובין אם קצה נפשם בחיי חקלאי בכפר או במושב, עדים אנו לתגובותיו הטבעיות והנורמליות של דור, שדרכי החיים בהם בחרו אבותיו מתוך שיכנוע אידיאולוגי, אינם נראים עוד לו. מגמה זו אפיינית היא לרוב ארצות התרבות של ימינו, והיא: הברחה מן הכפר אל העיר, ומצורות קיום כבדות ושרשיות לקלות ואוריריות. אף-על-פי-כן, לשמע טענותיהם ודעותיהם מתמלא הנך דאגה לגורל התנועה הקיבוצית בארץ והחקלאות היהודית בכלל. מי יודע מה יהא מעמדם של אלה כעבור דור או שנים, כאשר האידיאליזם החלוצי יתנדף עוד יותר, ועיצוב פני החברה הישראלית ימסר כולו בידי הגורמים הטבעיים הפועלים בכל חברה נורמלית.

ספקות בטבעיותו של הקיבוץ מנקודת השקפתו של אינדיבידואליזם עיוני אינם ממצים פרשה זו שב"מי צקלג". מפוזרים במאות עמודי דברים יותר חריפים וממשיים נגד הקיבוץ. לזרא למחבר הרגשת הגאווה הקרתנית שלו, הרגשת "החשיבות של כת סגורה כנגד סתם פרצופים הולכים על שתיים. לפנות ערב סביב חדר האוכל, על כל מצח התפארות כפולת שלש מאות חברי המשק ונכסיהם, כפול עשרים אלף חברי התנועה כולה. מאחורי כל כתף מציצה התנועה כולה. ולא יתנו לאיש לגעת בהם. אנחנו, אנחנו שבארץ ובעולם. הללויה!" (2-501). "האם זה שאנחנו", תמה קובי, "מגדלים בצל וחולבים פרות, מוליכים טרקטור ומגפרים את הגפנים (בכרמנו שלנו!) וחיים לנו בצוותא עם אחינו ורעינו, זה דיו כדי שנתבע לנו עוד נהרה נוספת, נוסף על זו הקורנת ממילא ממצח כל ילוד-אשה החי לו מיגיעתו?" (551).

יותר עמוקה ורצינית היא נקודת-תורפה אחרת שהמחבר מוקיעה לפנינו, והיא: כשלון התנועה הקיבוצית מבחינה רוחנית, דלות הישגיה התרבותיים בהשוואה לעשייה החמרית והכלכלית העצומה שלה. "ביד אחת בנייה אדירה שאדם וכל אשר בו משוקעים בה: שרירים, דמיון ושכל וכוח רצון. עלילות ששינו סידרי בראשית, שהשליטו חכמת אנוש על עזובת אין סדר, שבראו נוף חדש, משורש עד עלה, שלקחו אדם והעלוהו לסוד יצירה, לשותפות לבורא, וביד השניה... סיסמאות... מכל הדורות והזמנים. פירורי מהפכנות, פירורי בית המדרש, פירורי יצר, פירורי הרהורים, פירורי א. ד. גורדון, גחלים עוממות, מקונטרסי הסוציאליסטים למיניהם" (554).

אקלקטיות זו, חסרת חוט-שידרה וצביון עצמי, היא בעצם נחלת כל תרבות האומה ממנה ינק הדור הצעיר. צקלונם של המחנכים, בידיהם נמסרה נשמת דור זה, דל היה, והדור נשאר תלוש וריק ללא שרשי עומק ויניקת מרחב. משלם הוא בכל הוויתו את מחיר ההיעקרות הפתאומית של אבותיו מהקרע ההיסטורי העתיק ואי הצלחתם ליצור מקורות-יניקה חדשים. אמנם, נשתל דור-אבות זה מחדש בקרקע המכורה, אולם קרקע זו — רק רובד עליון כיסה אותה, וחישפון הסלע הציץ בעדו. "הנה תראה, סבא, שלא היכרתי אותו, היה תלמיד חכם. לא היה אלא הוגה בתורתו וספריו, שלם על מושבו ומושרש בכל יחסיו.

יפה. אבא קרע עצמו ובא ונשתל מחדש. ואני וחברי כבר... צמחי צדי-דרך. כבר לא תלמידי-חכמים, ועוד לא שום חכמים בחכמה חדשה. קרחים בין ילדות חדשה וזיקנה לא גמורה. חכמתו של סבא הגיעה אל סוף פסוק. חכמה אחרת לא עשינו עוד. מה נשאר? בחורים בלי יחוס אבות. רק יחוס אב להם. וכל הקודם לעליית אבא — חשכה. עד ימי דוד המלך... לא ספגנו אל תוך דמנו מאות שנים קודמות, אלא רק עשר או עשרים" (7-555).

לא זו בלבד שהדור הצעיר גדל בארץ בחלל היסטורי, אלא אף לא זכה לצמיחה טבעית, בדרך של יניקה מהמוני אומה מושרשים ומבוססים ומקרקע רחבת-ממדים מתחת לרגלים. לידתו היתה ביישוב צנום של מאות אלפים נפש, ישוב מצטופף בכמה רצועות-קרקע צרות, שמעבר להן השתרע מרחב-נכר אורב ועוין. «לא יניקה לנו מן העם (איפה העם? בעפולה?) ולא מן השדות... לא הקרקע ולא האקלים, לא האיזור השחוק, לא שרידי העבר של עפר זה, ולא שוכניו מתמול שלשום — לא היניקו אותנו — — — עקורים ממה שהיה ועדיין לא מלבבלים במה שיש. שכן, אילן חדש אינו נעשה למחרת היוזעו" (8-557). וכך נשאר: «משכילים מדי בשביל פלחים פשוטים, ופשוט נבערים להיות נושאי תפארת רקמת מורשת דורות. ספריהם גנוזים בפנינו, וספרינו דברי קלות... שירים, תמיהות, ובעיקר קרתנות קטנה, וזה הכל" (שם).

ג.

במה להתלות, איפוא, ובתוך מה להרקם? שמא תאמר: מסורת, דת? פה ושם מעלה יזהר אפשרות זו, אך מתנער הימנה מהר כמחזון-אימים. להפך: הדברים הרציניים והחריפים נגד הדת שהמחבר שם בפי גבוריו, אין כמוהם עדות לניתוק הגמור שביין העבר וההווה. אמנם, מודים כמה מהצעירים ברגעי כמיהה רליגיוזית שנתנסו בהם, אך אין בין אלה ולדת — מסורת ולא כלום. גישתם לדת אינדיבידואליסטית היא, ואין בה שמץ של הבנה לתפקידה הציבורי-הלאומי. נראה ומסתבר להם רגש דתי, בחינת כמיהה לאלוהים, אולם דת — לא ולא. עצם המושג של דת כמוסד ציבורי הוא «אונאה מאורגנת... אין אלוהים אחד לשני אנשים, לא כל שכן אלוהים אחד לעם אחד... וגם אין שום יתרון לאל על אל, ולא שום יתרון ליהדות על נצרות, או לנצרות על אלילות. ויהודי המהדר בכל התרי"ג מצוות לפרטיהן אינו עדיף בדתיותו בכלום על פרא ירא עץ ואבן, המהדר פני אלו שלו. האחרון אולי עוד יפה יותר, אמיתי יותר פי כמה... וכשאני אומר אלוהים אינני מתכוון לשום דבר כזה או אחר, שישנו או איננו, אלא רק מין דיבור הוא, צורת דיבור" (7-96). כמובן, דברים כלליים הם אלה ועל הדת בכלל נאמרו. אולם ישנם ב"ימי צקלג" קטעים לא מעטים שליהדות בלבד נתייחדו, קטעים שבהם שם יזהר בפי גיבוריו הצעירים דברים בוטים כמדקרות חרב על עומס המצוות שבה, נלעגות מנהגיה וכיעורם וריח הגלות העולה מהם (96, 792 ועוד). דברים שאילו נכתבו ע"י שאינו בן ברית היינו רואים בהם דברי השמצה ופלטת.

וחזרת, איפוא, ונשאלת השאלה: תלישות רוחנית זו של הדור הצעיר,

כיצד תבוא על תיקונה? מעיינות יניקתו היהודית, מה יהא עליהם לאחר שמקור הדת חרב כה ודלל? ואם תאמר: לאומיות יהודית, במובן של טיפוח תודעת האחדות עם כלל ישראל, צא וראה מה מעורטל וחסר-משות הוא מושג זה במנטליות הדור הצעיר. «אהבת העם היהודי», תמה אחד הצעירים, «מי אוהב אותו? הלא אנחנו נמלטים כנכחים מפני כל מה שהוא יהודי, וזה כבודנו וזקיפות שדרתנו. ותדעו במפורש אחת ולתמיד: אנחנו בוחלים בכל מה שגם ריח ריחו כזה: החל בשיעורי היסטוריה יהודית, עם כל הצרות, וכלה במאכלות ובגניחות היהודיים. מנערים חצננו במפורש... מכל מה שריח דת או מסורת לו, מכל מה שקורין לו «רגש יהודי», כולל חזנות, מטעמי דגים וטקסי הליות» (374). ואם תאמר: מוגומים הדברים ואך על דרך המליצה נאמרו, שכן מוכחשים הם על ידי פרשת המעפילים מימי מלחמת העולם השנייה, על רגשות המסירות וההקרבה העצמית שנתגלו בה, בא יזהר ומטיל ארסו של הספק אף בה: «הבאת היהודים המעפילים בספינות, זה ששרנו ושרו לנו אלף השירים — כלום לא היתה גם הרפתקה, גם חוץ-לארץ, גם פגישה עם ים ואניות ונמלים, גם עלילות הברחה ואומץ וערמה, והרבה פחות דברים אחרים, שעליהם דוקא שרו השירים? ובאותה התלהבות גופא כלום לא היינו מבריחים גם שקי תבואה או משהו?» (שם).

מעורטל מדת, מקשרים היסטוריים, מהרגשת שותפות עם כלל ישראל ומאהבה לו, מתגלה לפנינו נוער הארץ על עירומו הרוחני בכלל וצחיחותו היהודית בפרט. נוער אקזיסטנציאליסטי מפוכח שכולו חול וללא ערכי קדושה בחייו, ואין בינו ונוער יתר האומות ולא כלום. האידיאל שלו הוא הממשי ולא הדמיוני, המעשה ולא הדיבור, המוחשי-גשמי ולא הרוחני. מכאן הערצתו לגילויי גברות כובשת ובזו לכל רכרוכי וחלש. הטובים שבו, לבם יוצא למדע מצד אחד וליופי מאידך. מתפעל הוא מ«מנועי דיזל, אלקטרו-מגנט, והעצמה האדירה של עשרות ומאות כוחות סוס», כשם שלבו הולך שבי אחרי «כדור רגל, כדור עף, אופנוע, ריטה הייזארטה, גרי קופר» והמוסיקה של באך, מוצרט ובראמהס.

לא לנו לדון כאן באיזו מידה מזדהה יזהר עם גיבוריו, או באיזו מידה מעלה הוא אותם לפנינו כדי להתריע על הסכנה שבהילכי רוחם ודעותיהם. אולם הספר עצמו כיצירה אמנותית, אין כמוהו לעדות להלך-הרוח האקזיסטנציאליסטי של מחברו. כל «ימי צקלג», על למעלה מאלף ומאה עמודיו, על הסתכלויותיו המדוקדקות והחודרות, אינו אלא הצהרה ארוכה של דביקות קמאית בחיים ובעולם זה שלנו כלערך העליון של האדם עלי אדמות. האסתטיזם החריף, שרוב פרקי הספר ספוגים הימנו, בין אם הוא מתבטא בהתפעלות ממוסיקה, באהבת צמחים, כוכבים או גוף האשה, כולו יוצא לחושני ולארצי. אף הפתוס הגדול בו משתער יזהר, חוזר והשתער, על מוסד המלחמה — כולו חול. מדגיש הוא וחוזר ומדגיש את קדושת חיי היחיד ואדנותו הבלעדית על קיומו, כי קיום זה הוא העובדה הבטוחה היחידה שנשארה לו בעולם שכל ערכיו נתערערו עליו. לאורו של זה מסתברת לנו ריתחת זעמו על סיפור העקידה של יצחק (5-804). כי מה בעצם יש בסיפור זה אם לא הכרזת אמונה שאין-למעלה-הימנה בערכי רוח

שמעבר לקיום הם ושרק על ידם מוצא הקיום מבדידות בהמיותו ונעשה מלא משמעות ותקווה. אולם לדור שלא נשארה לו אלא עובדת הקיום, אין בסיפור אלא מריח הדם והשחיטה. במידה שנסתמלה בעקידה נכונות האומה לייסורים ולקרבת על אמונה ועיקרים — אין כ"מי צקלג" למרידה והתקוממות נגד אידיאל זה. מוזקת המחאה נגד המלחמה ואימיה פורצת ועולה תרועה של דביקות-יאוש בחיים כבסלע מפלט אחרון ויחידי שנשאר לאדם לאחר שנתערטל מכל ערכים שמעבר לקיום.

לכאורה שחורה היא התמונה ושמץ של אור אין בה. אולם אך רושם מוטעה הוא. טבעי הוא שהרע יהא בולט ונראה יותר, שכן רגישותנו אליו, ומאו ומעולם היתה מידת הביקורת העצמית חריפה בנו. אולם מהו בעצם ערכו ואמתו של כל שטף המלל השוללני של צעירים נפלאים אלה נוכח מעשי גבורתם ונכונותם להקריב את חייהם על מזבח האומה והארץ? אך אם אפילו נתייחס לדבריהם בכל הרצינות, היש בהם באמת מן המפתיע והבלתי צפוי? האין הם אלא הפרי הבשל של אותם הזרעים שאנו בעצמנו זרענו לפני דור או שניים ושכל רמ"ח אברינו ושס"ה גידינו התפללנו כי יפרחו ויגדלו? שרשי נשמת הדור הצעיר בארץ נעוצים ברובדי מציאות שקדמו ללידתם, ובכואה נאמנה היא של אותם האידיאלים שראינום כקדושים והכרחיים במסיבות ההיסטוריות של העבר הקרוב. ולא רק שהדור הצעיר עצמו חף מכל פשע, אלא אף באבותיו אין לתלות את הקולר על אותם צדדים בדמותו הנראים לנו כשליילים. השנאה לגלות והבוז לה, הערצת המעשי והכוחני והזולז במילולי וברוחני-תלוש, אידיאלים — שבהכרח היו, שכוחם המטהר, המפרה והמחיה עוד לא פג עד עתה. הם הם שהביאונו עד הלום. אלא מה? בינתיים הפך החלום למציאות: זכינו בעצמאות לאומית. ולא הרי ערכיה של אומה שואפת לעצמאות ונלחמת עליה כהרי ערכיה לאחר שהגיעה לכך. התמורה העמוקה מחייבת אותנו לחשב את חשבוננו מחדש ולהשיר את כל הזר שדבק בנו בעטים של התנאים הפרי-מדיניים המיוחדים. וכשם שהצלחנו לגדל דור שנתן לנו בדמו ובחייו את המדינה, כן עלינו להחליף עתה למשימות חינוכיות חדשות שתבססנה אותה ותטבענה בה חותם הייחוד ההיסטורי הישראלי. מי שנחן, אך במקצתו של חוש היסטורי, לבו לא יפול בו, שכן ברור לו שבחשבון היסטורי מקיף יותר אין דור זה בבחינת סוף פסוק, אלא רתוקה ראשונה בלבד בשלשלת היאבקותה של האומה, שזכתה להיולד מחדש, והריהי תוהה על עצמותה ודרכה במסיבות ההיסטוריות החדשות.

ד.

אם המענין, המשעשע והמרתק, הם קני מידתנו היחידים בהערכה הספרותית, ספק אם מחבר "ימי צקלג" יזכה בעלי הדפנה. מבחינות אלה לקוי הספר. עירטול היצירה מסמנים רגילים אלה והעמדתה על ריאליזם פרוטוקלרי טהור, פתחו אמנם פתח למחבר לגלות את מלוא יכולתו האמנותית, אולם בתוך כך הוקרב הקורא חף הפשע. צא וראה מה ניתן לו: מדבר וחמסינים, קרבות-דמים ומוות קוצר במגלו עתרת נעורים וחלומות. ולחומר אפור ונורא זה נצמד

המחבר בכל שיפעת אונו היצירתית. הוא מעלה בנאמנות ודבקות, שאין לפנייהם אלא אמת הנושא המתואר. ואם גדול המפעל כאקט אמנותי, העקיבה אחרי פרטים פרוטוקולריים אלה, עם כל ההערצה שהיא מעוררת בנו, מלאה ומעייפת. תוקפת אותך ההרגשה של השתרכות בדרכי מדבר, ללא צל ומנוחה. הולך הנך וכורע תחת ניטלי הריאליזם שאין המחבר פוסק לזרקם מלוא חפניו. אפילו קטעי האהבה שבספר, שאין כמוהם לזוך ועדנה ולחיתיות פרימיטיבית כאחת, אין בהם להקל ממועקת הקורא הלאה, שכן בדרך של מצבי תודעה ושיחות הם ניתנים. הקורא שוקק העלילה החיה והבלתי אמצעית יוצא איפוא ואינו נשכר. מאידך, אין הספר חסר אף מן המרתק והמותח. בגלל "הטיפול האינדיבידואלי" המרוכז של המחבר בגיבוריו, זוכים אנו בהכרות קרובה אתם והננו נעשים בני בית בעולם מחשבותיהם וחלומותיהם. גורלם נעשה קרוב ללבנו, ומתוך פחד וחרדה הננו נלווים למאבקם הטרגי. אף נוף הגבעות הסלעי והערום לובש בדמיוננו מוחשיות, ובנשימה עצורה אנו עוקבים אחרי תוצאות הקרבות.

ברור איפוא שהערכת-אמת של היצירה אינה יכולה להעשות אך מנקודת השקפתו של הקורא המודרני צמא שפע עלילתי וקצב דברים מהיר ודרמטי. "ימי צקלג" יצירה גדולה היא אף אם לא ירבו קוראיה, ואף אם רבים מקוראיה לא יגיעו לסופה. מעידה היא על יכולת הסתכלותית ותיאורית בלתי רגילה. כאקט של הבעה יוצרת אין גדול ממנה בספרותנו. מפליא ממש לחשב שאין כל עלילת הספר, על מאות עמודיה, אלא חזרה נשנית, נשלשת, נרבעת ונחמשת של ענין אחד בלבד, והוא: כיבושה של גבעה, איבודה, כיבושה מחדש, איבודה וחזור חלילה. אך צא וראה: מה בין שלביה המאוחרים של העלילה לקודמיהם, כמה תוספת עומק ומרח, צבעים, כוח ודינמיקה במי פלג הרים דל וצנוע הוא שהפך לים סוער וגועש.

כמובן שמשמיה ריאליסטית גדולה זו לא היתה מצליחה לולא יצר יוהר לשמה כלי הבעה מיוחדים, ואמנם מיוחדת במינה היא לשון "ימי צקלג", ואחד ההישגים הגדולים בעברית החדשה. עולם העשייה וההסתכלות בו אנו נמצאים כאן: עולם של מלחמות וכלי מלחמה, של נוף דומם, צומח וחי, של מצבי תודעה ותת-תודעה, הצריך את יציקתם של מטבעות לשון חדשות: פעלים, שמות ומלות. רבים מאלה שואב הוא מן המשנה והמדרש, ועוד יותר מן הפיוט הקדום. אך יותר משהוא לוקח מאלה הריהו ממציא בעצמו כיד היצירה הטובה עליו. הוא בונה צורות חדשות משרשים ישנים. מפעלים הוא גוזר שמות ומשמות ומלות — פעלים. אך המיוחד ל"ימי צקלג" אינו רק העושר המילולי, אלא הסגנון, שחיות חריפה בו, ריאליזם עשיר צבעים ודינמי. ואף כי לא מעט מן "סלנג" הישראלי בו, הריהו בטל בששים בשפע הלשוני המקורי שהוריד עלינו יוהר. לא כל חידושי הלשוניים יתקבלו. צורות רבות נתחדשו לו תוך שטף היצירה, והכמי הלשון המפוכחים ידחום כלא עולים בקנה וזורים לרוחה. אפשר גם לטעון על רבים ממשפטי התאוריים שארוכים מדי ומשולבים וסבוכים מדי הנם. אולם כל אלה אך זוטות הם נוכח יכולת הבעה העצומה של הלשון שנתגלתה פה, יכולת שלא העלינו על הדעת אפילו לפני דור אחד בלבד.

יום ליום

(תמונות-הווי ממדינת-ישראל)

מאת מרדכי עובדיהו

התייר ומנקה-הרחוב

לידידי מר שמואל זיידל

יהודי, תושב עיר-שדה אמריקאית, שכל ימיו עבד למען ישראל, הגיע לעת זיקנה לסיור בארץ במגמה להיאחו בה בקרוב. הוא זכה לקבלת-פנים חמה מצד המוסדות, שהציעו להסיעו בארץ על חשבונם, אך האיש סירב: — אני רק נותן כסף לישראל, וחלילה לי לקחת מכם אפילו פרוטה אחת. — והוא סייר בארץ לאורכה ולרחבה על חשבונו הפרטי.

כאי-שמעשה ובעל עסקים, לא נעלמו מעיניו הלבטים הכלכליים של המשק הרך הזקוק להשקעה ארוכה עד „שיעמוד על רגליו“. עם זה נתמלא התפעלות למראה כל שנעשה ונוצר במדינת-ישראל הרכה תוך אש-קרבות ומול צר ואויב סביב.

ביחוד נתרשם ממשקי הקיבוצים ואורח-חיהם, ממפעלי הפיתוח הממלכתי וממפעלי חרושת רבי-תנופה. קסמו לו חיילי צה"ל ובני-הנוער, וסתם אנשים ברחוב, בסדנה, בעסקים, השמחים בחלקם ובעמלם.

שליחות-מצוה אחת מילא בשמחה יתירה — מאת ידידים ומכרים מבני-עירו הביא דרישות-שלום וגם מתנות-כסף לקרוביהם הזקנים או חולים שבארץ. קודם לכל התרוצץ וחיפש את כתובותיהם בעיר ובכפר, ואף במעברה, ולא היה קץ לשמחתו כשהצליחה שליחותו בידו. במקום אחד הודה לו האיש על דרישת-השלום מקרובו האמריקאי, אף את הכסף ביקש להחזיר לו:

אני כבר הבראתי, עובד ומרויח יפה, ובי"ה, אין לי צורך בתמיכה...

ביותר התרשם התייר, יהודי ליטאי חם-לב, מפגישה ארעית אחת:

ברחוב מרכזי בחיפה פגש ביהודי בעל זקן מכובד, שמטאטא בידו, מנקה-

הרחוב.

— שלום עליכם, ר' יהודי... פתח התייר בהיסוס, שמא ישפוך האיש

לפניו מרישיחו על משלוח-ידו זה, שכפי הניכר, לא עסק בו בעבר...

— עליכם שלום, — מאין אורח? — השיב האיש בחביבות.

התייר נתאושש ושאל:

— לא קשה המלאכה הזאת לאדוני?

— כלל וכלל לא! אחרי עבודת-הפרך והתלאה בגיהנום הנאצי, הרי זו מלאכה קלה, והעיקר — הלא פה אני מנקה את הרחובות שלנו, רחובות של יהודים (ידישע גאסן), עיר של יהודים, מדינה של יהודים... וכי קלה זו בעיניך, אדוני — אני מנקה רחובות של יהודים...
וסיים התייר:

— כמנגינה הכי נהדרה מביקורי בישראל מצלצלת זו באוזני: —
„אני מנקה רחובות של יהודים“...

ישראל בגרמניה

עסקן ישראלי שחזר מסיוור רפואי-ציבורי בגרמניה המערבית מספר:

— פה ושם נתקלנו ביהודים עלובים משארית הפליטה, בודדים ועזובים לנפשם. כן נפגשנו בבני נשואי-תערובת. אלה ואלה גילו בשיחה להיטות לנושא היהודי, ביקשו לדעת על הנעשה ונשמע בישראל. האחרונים מגלים בגאווה את יחוסם היהודי, בעוד שקודם לכן ביקשו להיתלות באילן הארי הטהור. אף זה מאותות הזמן.

בתי-החולים הבנויים ברחבות ובהידור רב, בשיא שכלולי הטכניקה והמדע, נטולים כל מיתקני הגנה בפני הרעשה. אין כאן מקלטים וקירות-הזוככות הם ללא חסות. לשאלתנו השיבו: „אם תפרוץ מלחמה — הכל אבוד ממילא. ובכלל, אין אנו רוצים לשמוע על כך“.

כי יש לא מעט מן האמת בהלך-רוח זה נוכחנו בקולנוע, שהמונים רבים צבאו לפתחו להקרנת הסרט הפאציפיסטי „סטאלינגראד“.

בסרט — עדות מזועזעת לזוועת המפלה של הצבא הנאצי. היטלר וגבלס בהתפרצותם ההיסטרית מוצגים כאשמים עיקריים במפולת האיומה. עם זה שזור הסרט נימה הומאנית ואף דתית תוך גינוי יצר שפיכות הדמים וקריאה לאהבת אדם בצלם.

בדרך כלל גרמניה המערבית שופעת חיים. חריצות העמל ודיוק הביצוע הביאו לשיגשוג בכל ענפי הייצור והפיתוח.

בכל מקום התקבלנו באדיבות יתירה, וכל אותה שעה לא יכולנו להש-תחרר מן המועקה שבלב: נוכח השירות והעזר המשקי-הכלכלי שניתן לנו להסתייע מהמשק הגרמני מכמה בחינות, נוקבת השאלה המרה: דור זה שראה את הזוועה, היוכל לתת למלאך-השיכחה שיכה על ראשו...
את הזוועה, היוכל לתת למלאך-השיכחה שיכה על ראשו...

„קידוש“ בסתר

ממרפסת בככר ההומה מטיילי ליל-שבת, בוקע זמר ה„קידוש“ בניגון המסורתי.

אי-אלה עוברים-ושבים מטים אוזן לצלילים החגיגיים. בעלי סנטי-מנט ל„תודעה יהודית“ אף מפזמים בלחש את הניגון הידוע. אשה אחת בגיל-העמידה נעצרת כאן כל ליל-שבת, ויש אף שהיא מקדימה ובאה, כדי להאזין ל„קידוש“ מתחילתו. לימים שם בעל הדירה לבו לאותה מאוינה קבועה, אף החליט לתהות על פשר הדבר.

במבוכה קלה ענתה האשה לשאלתו: —

„אני גרה כאן בשכנות, ויודעת כבר היטב את שעת ה„קידוש“ שלך... בעלי איננו מאמין בדברים כאלה, ואני כל-כך אוהבת לשמוע „קידוש“, המזכיר לי את כל הבית הישן ואת היופי החגיגי של השבת שלנו בימים ההם... הלא תסלח לי אם אני באה הנה בלא רשות...“.

„התודעה היהודית“ בגויים ההם

הכל מודים, כי בשטח ידיעת ההווי היהודי המסורתי, מפגרים ילדינו, בני הארץ, לא מעט לעומת ילדי ישראל בגלויות ישראל הרחוקות והקרובות, ביחוד אותם שמלפני דור ושני דורות.

עובדה זו מעלה בלבנו מחשבה, כי לא רק ילדי ישראל, אלא אף ילדי נכרים והגויים עצמם שבגולת מזרח-אירופה, למשל, היו ספוגים לפעמים „תודעה יהודית“, הרבה יותר מן ה„צברים“ שלנו.

עדים חיים לכך טיפוסי גויים, שציירו סופרי ישראל, כמו מנדלי מוכר-ספרים, שלום-עליכם וסופרי-מופת אחרים. כי לא רק „גוי-של-שבת“, שהיה מסלק בשבת את הפמוטות, האסורים בנגיעה בשבת, אלא סתם גוצרים, שכנים ותיקים לבתי יהודים, בקיאים היו בלוח הזמנים, החגים והמועדים של בני ישראל; והיו ביניהם גם כאלה שידעו פרק בדינים והלכות „שולחן ערוך“, ממש כיהודי לכל דבר. בביתו של יהודי אדוק במקומותינו נמצאה מדורי-דורות אשה מטפלת בילדים, שהיתה כבת-בית ונתקשרה באהבה לילדי הבית.

גוצריה אדוקה בדתה היתה, ואולם לפני צאתה לתפילת-שחרית בכנסיה, דאגה תחילה לומר עם הילד הקטן, מלה במילה, תפילת „מודה אני“.

פעם התלוננה באזני האם העבריה, על שהנער בוצע הפת בלא ברכה, „ממש כגוי גמור“, והוסיפה בלחישה, חציה אידיש וחציה בלשון-הקודש:

„דער קליינער (זה הקטן) איז מבין כל דיבור“...

בְּאִסְפְּקָרֶיהָ זְעִירָה

(תשקיף הספרות העתית במדינת ישראל)

ולהורות איזוהי הדרך שיבור לו אדם, — שלעולם יהא אדם".
אין דעת המחבר נוחה מסיכום פעולותיו של התיאטרון שלנו בעשור לקיום המדינה. ואף על פי כן —
"אולי באמת פרק זמן קצר הוא יותר מדי. ייתכן, שכמו שהגיעו בחוץ לארץ מתזאים וסופרי־פרוזה יהודיים גדולים לפיר"סום עולמי, כך יקום פתאום אצלנו דור חדש של מתברים. יקום דור של סופרי ישראל, שישא דברו, טבוע במוסר יהודי, לא רק במכוון כלפי פנים, אלא גם כלפי העולם, שהוא חולה ומפורר".

*

מוחצת היא ביקרתו של גדעון קצנלסון על סיפורת הצברים בשנה החולפת («הארץ», ערב ר"ה). לדעתו היא —
"מגדדת בפצעים המוסריים של חברתנו, לא משום שרוצה היא לרפא אותם, אלא משום שהיא נהנית מעצם הדיבור עליהם. לפעמים נדמה לנו, שבצורות הקיצוניות של סיפורת־הצברים בשנת תשי"ט, אין אנו רואים בכלל פצעים, אלא משהו עכור בלבד; והסיפורת, מתוך הרגשה פרימיטיבית שמלפני־היות־תרבות־בעולם ומלפני־היות־סכוך־בעולם, משתכשכת לה להנאתה. אמנם לא תמיד מעידה השתכשכות על תופעה שלילית: הן יש גם מעינות־רפואה. אך ההשתכשכות של סיפורת־הצברים בשנת תשי"ט היא, כאמור, השתכשכות שלא הרצון להירפא יצר אותה. משום כך יש לראות אותה לא רק כתופעה נגד־חברתית, אלא גם כתופעה בלתי־ספרותית".

היחיד בימינו גשחק בגלגליה של המכונה האדירה. אין הוא אלא בורג קטן במנגנונה המורכב. מה לעשות איפוא להצלת האדם, להבלטת ערכו? ש. ה. ברגמן מנתח את הבעיה מצדדיה השונים ומשיב בין השאר («הפועל הצעיר», כ"ו אלול):
"עלינו להחזיר לחיינו את יחסי אני־אתה. ההתחלה והיסוד ליחסי אמת ישרים צריכה להיות כמובן המשפחה. ומכאן מתרחב החוג המורה (והנגי מתכוון במיוחד למורה בבתי־ספר שתלמידיו הם מבוגרים) חייב לשאוף לכך, שהתלמיד לא יהיה לו רק אובייקט להרצאות וללימודים, אלא סובייקט, בן־אדם. וכך השכן. וכך רצוי היה במידת האפשרות להפוך יחסים ענייניים־תיפקודיים (רופא — חולה, העובד הסוציאלי והמסורים לטיפולו) ליחסים אנושיים, יחסי אני־אתה. יחס אני־אתה פירושו פתיחות הלב, שיתוף בדאגות הולת, עד כמה שכווץ מגיע".

*

התיאטרון בישראל, כתברו בעולם הגדול, התחיל זונח את יעודו המוסרי ורודף אחרי מחזות קופה. מצוקתו הכספית מכריחה אותו לכך. מ. גייס מסתייע בהרצאתו הידועה של פ. שילר על מגמות התיאטרון והשפעתו וקובע («במה», חוב' אלול):
"בימת התיאטרון תפקידה להשפיע לטובה על מיבנה החברה, והמדיניות בכלל זה; להשביח את זיקות־הגומלין בין עמים ור־ליגיות; להילחם במישפת. ובמקומות אחרים מכונת היא לשמש נר לבני־תשחורת, להזהיר את התמימים שבבני־אדם; אבל בגסי הנפש האכזריים לנטוע רגש. לחזור

תה של תרבותנו מצטמצמים על ידי כך, אלא הם גורמים לשניות, להתפלגות רוח-נית, המביאות לידי השתחקות עצמית ול-מיעוט כוחה של תרבותנו".

*

סופר "במחנה נחל" (גליון ראש השנה) קיים שיחה ממושכת עם ש"י עגנון. נת-גלגלו הדברים על מבוכתם והתלבטותם של הצעירים בדורנו. אמר עגנון:

"אני אניד לך מהי סיבת המבוכות של הזמן. הם עקרו עצמם במקום אחד ולא שתלו עצמם בשדה חדש. אני מתכוון — בעולם הרוחני. אי אפשר לעקור ממקום האבות. בילדותי קראתי איך אדם רצה לע-שות שערן בלי גלגלים, וכל פעם הוציא משהו. לבסוף, כשחשב כי כמעט הצליח, נשארה לו תיבה ריקה. אנחנו, בכל הדורות, מימי הרבולוציה הצרפתית מורידים משהו, וחושבים כי אפשר להתקיים בלי זה. אולם אין זה כך. אני אומר לכם כעצה פשוטה: אל תשנו ממנהג אבותיכם".

*

חינו מסוערים, רבי מעש וחזון. אולם אין להתעלם גם מניגודיהם, מפגעייהם. אף אבסורדים אינם חסרים, ואחד מהם: אנשי "בונד", שונאי ציון בעבר ובהווה, הגישו רשימה לקראת הבחירות לכנסת. על תופעה מוזרה זו כותב ב. ק. ("מאזנים", חוב' תשרי):

"עדיין לא בדקנו בציניותיהם של בעלי אותה הרשימה הבונדאית. רבים מראשי המדברים ב"בונד" היו מראשוני הייבסקים. כמה מהם קדמו לייבסקים במעשי תעמולתם כלפי ציונות ועברית. דם סופרי עברית וסופרי יידיש בבית המועצות בכנפיהם. האומנם הכל מותר?

גם אילו היו בעלי תשובה היו טעונים בדיקה. אבל אין הללו כלל חוזרים בתשובה. שרץ בידם, ואפילו אינם טובלים".

*

אנו חייבים לצבור כוח, להתגונן. הכרחיים זה לא יגונה. אולם פולחן הכוח המת-

את דעתו זו אין המחבר מחזק בהדגמה והוכחה, והרי בלעדיתו אין תוקף לפסקי דין בתחומה של ביקורת ספרותית.

*

אף ש"ס אינו מתעלם מדלותה של ספ-רותנו היפה בשנת תשי"ט, שסימניה המ-יחדים הם: תמאטיקה מוגבלת וארוטיקה מופרזת. אך שלא כקודמו הוא מגדיר את היבול השנתי כ"שפל מבשר גיאות". ובסי-כום ("חירות", ערב ר"ה) —

גם אם הסיפור הצעיר, יליד תשי"ט הוא שטוף יצרים מיניים ומכאן רמתו הירודה — הרי ניכרים בו בכל זאת סימנים חיוביים מצד אחר. אין הוא נרתע עוד מלהיות סי-פור לוחם בפגעי החברה, הולך הוא פחות בתלמים הרצויים למי שכדאי לשאת הן בעיניהם. יש בו משהו מן המחאה וגם מן ההוקעה. גם אם חכמת חיים עמוקה אין בו — שופע הוא אירוועים, שופע הוא דמו-יות ערות ופעילות וככל שדמויות אלו מוצאות מן ה"קולקטיב" כן עיצובן בהיר יותר. — — — חידושם הוא גם במידת הדינאיות שבם, במזגם החי, הסוער. יש בהם מן החוצפה הברוכה לזקף קומה — ואולי חוצפה זו תעמוד לו לסיפור העברי הצעיר להגביר חיילים ותנופה נכונה ולהיות לאזותם של כל שוחרי הספרות העברית".

*

ארץ של עליה אינה נוחה לביצור תרבותי. באין הווייה לאומית מגובשת — ניטל גם היסוד המוצק לצמיחתה של תרבות. הה-מונים רחוקים ממנה. מכאן חרדתו של שלום קרמר לגורלה של התרבות העברית ("ידיעות אחרונות", ערב ר"ה). לא זו אף זו:

"ועתה גדל גם דור של צברים, שעם עזבם את ביה"ס התיכון, מיד הם נעשים צרכנים של התרבות האנגלו-סאכסית ומת-אמנים ומתבדרים על טהרת הספרות הל-עזית.

גם אלה וגם אלה עומדים מנגד לכל הווייתנו התרבותית. ולא רק שכוחה ותוחלי-

„משום מה אותו פחד מפני חידוש סידור התפילה בחלקו זה, וזה בלבד, בחלק הפיזי-טיים שנוספו במאוחר כל כך, — — — מה קדושתם של פיוטים אלה שאין לגעת בהם? למה לא לקצרם, למה לא להביא אחרים במקומם, מפי מושררים שאינם נופלים בכוחם מאלה של ימי הביניים, ומה שחשוב מזה: שהם נותנים ביטוי למה שעבר על האומה ומה שרוחש בנפשם היום, והדברים אינם נופלים ואולי אף עולים על מה שעבר עליה ומה שהתרחש בה באלה הימים של אליעזר הקליר והבאים אחריו“. המתבר מעלה גם הצעה קונקרטית: לצרף ל„מחזור“ כמה משירי „רחובות הנהר“ של אורי צבי גרינברג.

„אדרבה, יטלו רבנים בישראל שירים אלה ויעיינו בהם. ואם אין פחד שוא בלבם, ואם נפש חיה בהם, יאמרו: הנה שירי הדין שבמינו. ואם לא יחייבו, יתירו לשלבם בתפילה“. ואילו המתפללים יווכחו לדעת „שזה ביטוי ימינו לימים נוראים, וזה מעיין לנביעה מחודשת של רגש קדושה“.

*

שלום לוי, מזכיר הסתדרות המורים בישראל, מספר על פגישתו עם יהדות ארצות הברית. מצד אחד אין, לדעתו, סכנת טמיעה צפויה ליהדות זו; ומצד שני — אין סיכויים לעליה המונית משם. בסיכום דבריו הוא אומר („הד החינוך“, י"ג תשרי):

„אם יש סיכוי להציל את אחדותה של האומה, הרי זה על ידי החינוך העברי באמריקה. החינוך העברי יכול למלא את תפקידו, רק אם תיעשה פעולה רחבת מידות של חילופי מורים. אם יובאו הנה מאות מורים כדי לעבוד בישראל ולספוג את האירה הישראלית, אם ביה"ס שלנו יתמסר לקשירת קשרים בין ילדים פה ושם, אם יעלה בידינו לארגן את המורים העברים באמריקה ולעשות מהם כוח יוזם, כוח פעיל וכוונת שאינו מפתח לתוך לאדיאיות שהן פסולות בעיני ההורים ובעיני המעבידים שלהם. החינוך העברי בארצות הברית

בצר במדינתנו יש בו כדי להדאיג כי אם לכוון — תמיד יהיה גדול יותר כוחו של החוק, ולא נוכל להתחזק מעמד בארצנו הקטנטונת. גרשון זק משיח דאגתו בעניין זה וכותב („דבר“, ערב יו"כ):

„הבעיה היא, כיצד מקנים לאדם הישראלי החדש, המחזיק בידו המאומנת תת-מקלע, עוזי, שיצא לו מוניטין בעולם, וכלי משחית אחרים, כי לא באלה טעון כל הכוח. השאלה היא, כיצד מקנים לו את ההכרה שדרכי מלחמתו של עצמו על קיומו הן אחרות. מאבקו מראשית היותו לעם עם סביבתו העלו בו את גרעין המוסר העליון. מלחמת נביאי האמת ונביאי השקר היא הביטוי למאבקו הפוליטי של העם במשעבי דיו. כאשר יתחנך הדור באמונה זו ולאורה, יהיה נאמן לעמו ונושא יעודו, בלי לחפש לעצמו אמת מידה אוניברסאלית שאינה“.

*

יש טוענים: כוח השפעתה של הדת נמצא בירידה, ושוב אין ביכלתה ללכד את פורי האומה. רק מדינת ישראל עשויה להציל את התפוצות מטמיעה. ד"ר מאיר וואכסמן שולל השקפה זו. בשלילתו מסתייע המחבר בעדויות היסטוריות ומסכם („הצופה“, ערב יו"כ):

„ההשקפה שכוחה של הדת בקיום התפוצות הולך ובטל וכי השפעת תרבות המדינה תשמש תחליף לה, אינה עומדת בפני הנסיון ההיסטורי. הדת בהיקפה, הכולל גם כן תרבות, שמרה על העם בפיוור עד כה ותוסיף להיות הגורם החשוב והפעיל בקיום ואחדות האומה בתפוצות. תרבות המדינה, אם תפתח בדרך הראויה, תוכל לשמש גורם עזר לדת, לסייע בפיתוח הרוחני של התפוצה. מסקנה זו צריכה לחייב את המדינה ואת התפוצה כאחת“.

*

„חידוש הפיוט המשולב בתפילות“ — זוהי דרישת יש"י ב„סולם“ (חוב' תשרי). כוונתו לפיוטים שנוצרו בימי הביניים, שליווים כבוד וצורתם מסורבלת. הוא שואל:

„תחרות ספורט ותחרות רוח בוו אחר זו, כמעט בנשימה אחת. יש כאן סמל רב-משמעות לתכונות האומה המתגבשת בישראל ולאופי המשימה ההיסטורית של תחיתנו הלאומית. זוהי תחיה רוחנית וגופנית גם יחד. וחשוב ביותר שנדע לקיים שויון-משקל בריא בין הכושר הגופני ובין סגולות הרוח והמוסר של עמנו. רוח בריאה בגוף בריא. רוח התניץ ופולחן ערכיו בצד פולחן השרי-רים והישגי ספורט מכובדים“.

*

יהושע מנחה, איש דגניה, מתנגד בחריפות לעיסקת הנשק עם גרמניה. אולם בו בזמן הוא שולל בכלל את ייצור הנשק לשם מכירה („מאזניים“, חוב' חשון):

„נשק זהו רצח, שכול ואלמונות. דם, דמעות וחורבן. — — — נשק זהו אסונו של האדם מיום היבראו, איבוד עצמו לדעת. ועם ישראל המתלקט כדי להתלכד, אסור שיתן ידו לכך. שליחות זו של זיון עמים, קטנים או גדולים, מעט או הרבה — אסור לנו למלאות. זה עושה — — — את כל עברנו פלסתר. — — — ועוד דבר: בשדה עשייתנו הגדולה רכשנו לנו נסיון ושמענו יצא למרחקים, ובאים אלינו לראות וללמוד. נמסור להם את הידוע מלב פתוח וטוב. נלמדם הכול הכול, אך לא, למען השם, תעשית נשק. ילמדו זאת מאחרים ולא מאתנו. נשלח אליהם, לפי בקשתם, כל מיני מומחים, מן המשובחים ביותר, אך בל נשלח קצינים ללמד את בני אפריקה קשת. אנו משחקים באש“.

ב. י. מ. י.

זקוק לעידוד מציון. אם נעשה את המוטל עלינו, נמלא חובתנו לא ליהודים בארצות הברית בלבד, אלא קודם כל לעצמנו ולעתיד עמנו“.

*

בימינו נתחדש הקיטרוג על ספרות ההש-כלה, מבחינה אמנותית ובעיקר מבחינה אי-דיאית. דניאל בן-נחום דוחה קיטרוג זה, התלוש מן התקופה הנדונה ומן הגורמים ההיסטוריים שפעלו בה, ומסיים („בשער“, חוב' אוקטובר):

„ללא מלחמתה של ההשכלה, לא היה הדור מוכשר להגיע למסקנה הנועזת: לתחיה לאומית, לשבת ציון, להתנחלות על קרקע מולדת. והרי מסקנה זו גלומה כבר בספרות ההשכלה גופה ועוברת בה כחוט השני — ממליצת ישורון ומטעי קדם על אדמת צפון ועד לנגם ברית ואהבת ציון. נציגייה של ההשכלה לא היו חפשיים בשעתם ממיגבלות תקופתם, שנתגלו אחרי כן כבלם להתקדמות נוספת. אכן, במאבקם נגד השמ-רנות הנוקשה של האורתודוכסיה, שחסמה כל דרך להתחדשות הלאומית והחברתית של עמנו — עמדו בצד הנכון של המיתרס, בצד הקידמה“.

*

שתי תחרויות שונות נערכו בו ביום (י"ט תשרי). אחה"צ נתקיים באיצטדיון רמת-גן משחק מרתק של כדורגל בין נבחרות יר-גוסלביה וישראל; בשעות הערב והלילה — מבחן-התניץ הארצי ב"היכל התרבות" בתל-אביב. כותב הלל זנציג („אומר“, כ"א תשרי):

רשימות וסקירות

מחודש לחודש

משום עדות להחמרת המצב, וריבוי מתחרים הוא לא־תמיד תופעה הפועלת לטובת הגדולה שבמפלגות.

ידועה עמדתו של ראש ממשלת ישראל בעניין שיטת הבחירות היח־סית הנהוגה כיום בישראל. בראיון שנתן מר בן־גוריון לסופר "הארץ" הדגיש את גודל התקלה שבשיטה זו ואת דחיפות התיקונים, שיביאו לידי הנהגת שיטת בחירות אזורית. באיזו מידה הוא מחשיב את התיקונים האלה ניתן ללמוד מהצהרתו לפני הבחירות, כי אם מפא"י תשיג רוב (היינו 61 מקומות) בכנסת הרביעית יפזר תוך חודש את הכנסת הזאת שתנהיג את שיטת הבחירות החדשה, האזורית, ומיד יכריז על בחירות חדשות. גם בנאומיו באסיפות הבחירות בחר ראש הממשלה בנושא זה כבשאלה המרכזית אשר פתרונה היה משנה את חייה הפרלמנטריים של ישראל מן הקצה אל הקצה והיה מסיר ממדינת היהודים את נגע ריבוי המפלגות והסיעות, שסכנתו גדולה לקיום הדימוקרטיה הישראלית.

היבואו תיקונים יסודיים בשיטת הבחירות?

בשעה ששורות אלו נכתבות עדיין אין תוצאותיהן הסופיות של הבחירות ידועות. מקום אחד או שניים נוספים, שמפא"י עשויה לרכוש כתוצאה מה־הצבעה בצה"ל, יכולים להבטיח למפא"י את מספר הקולות הדרוש כדי להעביר בכנסת תיקוני שיטת הבחירות בעזרת הערבים תומכי מפא"י ומפלגת הציונים הכלליים, שקיבלה הפעם רק 8 מקומות. אמנם, ייתכן שהציונים הכלליים, — שסיעתם נצ־

אחרי הבחירות בישראל

הבחירות לכנסת הרביעית בישראל הביאו הפתעות לא מעטות לכמה צדדים, כולל הצד המנצח. התוצאות הסופיות עדיין לא נתפרסמו, אך מה שידוע עד כה יש בו משום ערובה להגדלת יציבותה המדינית והכלכלית של הדימוקרטיה הישראלית ולהגברת כושרה לתקן תיקונים יסודיים בשיטת הבחירות, בעתיד לא־רחוק.

ניתנה האמת להיאמר, כי גם מנ־היגות מפא"י לא פיללה שיהא לה נצחון גדול כזה. כמה סיבות גרמו לכך, שמנהיגי מפא"י יהיו זהירים ביותר בהערכות ופעילים ביותר בתע־מולת הבחירות. בחדשים האחרונים העיבו את הרקיע המדיני בישראל אלו בעיות פנים כאובות ומסוככות. אחת מהן היתה בעיית מכירת הנשק לגרמניה. והרי בעיית עולי צפון אפ־ריקה, שרבים מהם לא נקלטו בארץ לא מבחינה כלכלית ולא מבחינה חברתית. אכן, המהומות בין המא־רוקנים יושבי שכונות העוני זעזעו את היישוב זעזוע נפשי עמוק. שאלה חשובה אחרת היתה: כיצד יקבלו הבוחרים הבלתי־מאורגנים, אלה שעל קולותיהם ניצות המפלגות בכל מל־חמת־בחירות, את שידוד המערכות שנערך בזמן האחרון בתוך מפא"י ואת עליית ה"צעירים" במפלגה — אבא אבן, משה דיין, שמעון פרס — להש־פעה ולשלטון. החיכוכים עם המפלגות הדתיות בשל אותה שאלה כאובה, מי־הו יהודי" הוסיפו על הפיצול והמ־תיחות. 24 רשימות נפרדות המתחרות ביניהן בבחירות לכנסת, לעומת 18 רשימות בבחירות הקודמות, היה בהן

יכול לדחות ימים רבים. דווקא משום סימני ההתקדמות הניכרת במשק הישראלי ומשום הצמצום הארעי במספרי העלייה — זוהי שעת הכושר לעשות מעשה רב להבראת המשק. ראש הממשלה הביע בהודמנויות שונות את דעתו, כי "בטחון המדינה וקיבוץ גלויות יהיו עוד שנים רבות משימותיה הראשיות של ישראל". שתי המשימות האלה כאחת מצריכות הבראת המשק הישראלי ויציאתו למרחב של איזון סחר-החוץ והתשלום מים ויציבות כספית. אין צורך להוסיף, כי גם משימה זו, כשתי המשימות הראשונות אין לה אה אצל שום אומה ולשון, כשם שאין אה ודוגמה לגידול האוכלוסיה של ישראל (פי 13) בעשר השנים הראשונות לקיומה.

חילופי משמרות במפא"י

על גדלותו של ראש-ממשלת ישראל כקברניט מדיני תעיד גם גישתו לעניין חילופי המשמרות במפלגתו ולהתבלטות ה"דור הצעיר" בתוכה. מסירת תפקידי-הנהגה לאישים כמו רב-אלוף משה דיין ולמנהל משרד הבטחון לשעבר שמעון פרס נתאפשרה בעיקר בהשפעתו הוא, כשם שיש לזכור חלק הגון מהצלחתה של מפא"י בבחירות לחשבון רגשי ההערצה האישי שית שרוחשים למר בן גוריון גם רוב העולים החדשים במדינה וגם רוב חייליה-בוגיה. עם זאת, נודעת חשיבות יתרה לתהליך חילופי המשמרות, ולמקום הנכבד שתפסו בין נואמי מפא"י ותועמלניה ערב הבחירות האישים ה"צעירים" האמורים, יחד עם מר אבא אבן, שהסתגלותו המזהירה לתפקידיו החדשים ולתנאים של מלחמת הבחירות בארץ מעידה גם על כשרונות בלתי מצויים וגם על כושר הסתגלות רב. אין ספק, כי השימוש על ידי מפלגת "חירות" בשאלת מכירת הנשק לגרמניה ובפרשת המארוקנים יצא שכרו בהפסדו, מבחינה מדינית ומבחינת רכישת קורת-גידולה של "חירות" (17 במקום 15) לא היה בשיעור המקווה על ידה, שהרי "חירות" היתה המפלגה היחידה שיצאה להתחרות עם מפא"י על מעמד מדה כמפלגת-שלטון, ולמרות כשרונות הדברנות המצוינים של מר בייגין — לא זכתה לנצחון מכריע. מכאן, שקהל

טמצמה, — יחזרו בהם בנידון התיקונים ויציעו "שיטה אזורית מעורבת", — כפי שכבר העלו קודם כמה ממנהיגיהם, הסיכויים לקואליציה רחבה אינם טובים. על כן קואליציה של מפא"י עם הציונים הכלליים וגם עם הפרוגרסיביים נראית כאפשרות קרובה ביותר. הפרוגרסיביים, המתנגדים לשיטת הבחירות האזורית, לא יראו בכך עניין עקרוני שאין להתפשר עליו, בפרט לאחר שזכו לגידול-מה (6 במקום 5) וסיעתם בכנסת תתקרב בגודלה לזו של הציונים הכלליים (8 במקום 13). סיעה כזויה של המפלגות הדתיות להשתתף בקואליציה הבאה נתמעטו, בפרט לנוכח התנאי של מפא"י, שהרב טויר לידינו יוסיף להיות שר-הדתות גם בממשלה הבאה. לעומת זאת אין להוסיף מכלל אפשרות את השתתפותה של אחת ממפלגות הפועלים השמאליות בצירופי קואליציה, עכשיו או בעתיד הקרוב. מפתחם של הקומוניסטים (3 במקום 6) היא הקשה שבמפלגות, ונגרמה בעיקר כתוצאה משינוי היחס לקומוניזם בין הערבים, בפרט בנצרות, מרכז קומוניסטי לשעבר, בעקבות המאבק המדיני בין מצרים לעיראק, שצינן התלהבותם של חסידי מוסקבה.

הבראה כלכלית וכספית

נצחונה הגדול של מפא"י חשוב ביותר בשל האפשרות שניתנה מעתה לראש-הממשלה ולשרי הכספים והמסחר (ב"ועדה הכלכלית" של הקבינט) לתקן תיקונים יסודיים בחיי הכלכלה והמטבע בישראל, באופן שיצאו המדינה יהא בר כושר-תחרות מוגבר בשווקים הבינלאומיים. אין ספק, כי ככל שמתקרבות השנים האחרונות לפרעון כספי השילומים כן גוברת דחיפות מציאת הפתרון לשאלת המאזן המסחרי השלילי של המדינה, המגיע גם כיום לסך שלוש מאות מליון דולאר, למרות השיגיהן הכלכליים המזהירים של התעשייה והחקלאות בישראל.

בין שראש הממשלה ינהג בעניין תיקוני שיטת הבחירות כאילו היו לרשותו בכנסת 61 קולות של מפא"י, ובין שיחליט לדחות את צעד התיקונים האמורים לזמן מה, את התיקונים הכלכליים והכספיים אין הוא

מדו על ידי הופעה בעולם הערבי כלוחם מובהק „להצלת האישלם מהש-תלטות הקומוניזם“. כיוון שהמערב מגלה עכשיו נטייה בולטת לשכות ואף לסלוח לו רוב עוונותיו, קשה לשער היכן ייעצר אותו מחרחר ריב בינ-לאומי, שהוא גם כיום, בלבושו החדש וה„אנטי-קומוניסטי“, כביכול, הסכנה העיקרית לשלום וליציבות במזרח הקרוב.

סופה של באנדרונג

ההתקפות הסיניות בגבול הודו יוצ-אות מגדר סכסוכי גבול מקומיים, שניתן לאתרם על ידי ועדות משו-תפות וויתורים הדדיים. אפילו נהרו המתון והמוכן ללמד זכות על תופעה החורגת מתחומי ההשקפות שלו, ובל-בד שאפשר יהיה להתאימה להשקפ-תיו, כבר רואה שאין להימלט מהת-נגשות אנטרסים קשה בשעה שהסינים מבקשים כמימרתו, „להושיט להם בקנה את הרי הימלאיה...“

כיצד יתפתח סכסוך זה, שסכנתו לשלום העולם ברורה למדי? **דבר** אחד כבר מחזור כיום: „רוח באנ-דונג“, במידה שהיתה רוח כזאת, שבקה חיים לכל חי, ואין תקוות מרו-בית שתבוא אחריה רוח טובה אחרת, כדרך ש„רוח קמפ דייויד“ באה אחרי „רוח ז'נבה“. באסיה, שלא כבאירופה ובאמריקה, מנשבת כעת רוח רעה, ומקורו בארץ סין.

תוצאות גידולה המהיר של התע-שייה הסינית, והתוצאות של גיוס 600 מיליון סינים לעבודות כפיה, בצורה זו או זו, כבר החלו להיות ניכרות בהתקדמות הניכרת של הייצור הלאומי הסיני, גם אם ננכה מהמספרים המת-פרסמים אחוזים ניכרים כ„אחוזי הפ-רוה לצורך תעמולה“. ממשלת הודו, שקיבלה את עמדתו של נהרו בשעת כיבוש טיבט וסיפוחה על ידי פקין ולא זו בלבד ששמרה על נייטראליות אלא אף הגנה על „שמה הטוב“ של סין העממית בזירה הבינלאומית, מק-בלת עכשיו „שכר“, חרף כל שתד-לנותה, והירותה ומתינותה, בצורה שלא פיללה לה. אין זו אלא הוכחה נוספת לכך, ששיטת מינכן לא לבד שהיא בלתי מוסרית, אלא גם בלתי-כדאית!

וחמשת תומכיה הרעבים, בצירוף קו-אסיה ובאפריקה. בימים ההם עדיין מבקשים כמימרתו, ש„יושיט להם הבורחים העדיף, ברובו הגדול יציבות על סיסמאות מכסימאליסטיות וזהירות על מגמות קיצוניות. אשר לסילוק הפליות, היה משה דיין נאמן על המארוקנים לא פחות ממנהיגי מפלגות יריבות, והוא הדין בנידון שמירת בטחון גבולותיה של המדינה והבטחת קיומה. משנת 1948 ועד הנה עוד לא היו ימים, שבהם היתה מפא"י במצב כה נוח בכנסת לתקן תיקונים ולחוקק חוקים לטובת עתידה הכלכלי והמדיני הפנימי של המדינה, וחזקה על מר דויד בן גוריון, שהוא לא רק טכססן מובהק אלא גם בעל חוש מופלא לני-צול המועד הנכון, שידע לנצל שעת כושר זו, שנוצרה אחרי הבחירות לכנסת הרביעית.

בין נאצר לקאסם

המערכה בין נאצר לקאסם עודנה נטושה בכל עוז, בעוד קאסם נאלץ להגן לא רק על עצמאותה של עיראק אלא גם על חיו ממש מפני תכניו וקשריו המתמידים של השליט המצרי. אין נאצר יכול לעמוד בנסיון של זכייה באוצרות הנפט העיראקי ושל השתלטות על המפרץ הפרסי ועל מצרי באב-אל-מאנדב, כשלונותיו ותבוסותיו בעבר באו לו בעיקר מצד הצבא הישראלי, התפשטותו בשאר כיוונים, בדרך ההשתלטות על אר-צות ערב, גם אם נבלמה פה ושם — מכל מקום לא נסתיימה בתבוסות קשות. על כן עדיין לבו מלא תקווה, כי בעיראק יצליח חפצו בידו, בפרט אם ינסה להתקרב קצת למערב וגם מן המזרח לא יניח את ידו.

גנרל קאסם, העומד לעזוב את בית החולים אחרי החלמתו מפצע הכ-דורים של שליחי נאצר, מוסיף לשמור על שיווי המשקל המפוקפק בין הימין והקומוניסטים בעיראק, כשהוא מנסה לדכא את אנשי מפלגת „בעת“ הפרו-נאצרית בעיראק, מכיוון שאיגו בטוח באריכות ימיו הוא מנסה לשכנע את מבקשי נפשו, כי אין בצע בדמו, מאחר שכבר מינה יורש לשלטונו. אך הכרזתו זו, כהכרזות קודמות, עלולה רק להגדיל את שחצנותו של נאצר, הרואה שעת כושר לעצמו לבצר מע-

הכריזו שהיא „זמורת זר“ באסיה הגדולה והרחבה. אולם אותו „מיבחן קטן“ שלא עמדו בו מתוועדי באנדונג, בהשפעת תעמלני ערב, העיד בתחית לתה של „רוח באנדונג“ על סופה שלא איחר לבוא. המשבר ביחסי סין העממית והודו עשוי להביא בכנפיו שינוי יסודי גם ביחסה של הודו לישראל. ראל. זו דרכה של דימוקראטיה, שהיא לומדת ביתר קלות ממשגותיה.

יצחק עברי

רק חמש שנים עברו מיום שסין העממית והודו הדימוקרטיה הכריזו קבל עם בבאנדונג על קדושת חמשת העקרונות הידועים כיסוד נאמן לקיום של ידידות ושל אחוות עמים ביבשות אסיה ואפריקה. בימים ההם עדיין לא היה להם, לכל אותם „הדורשים נאה“ אלא מיבחן קטן שלא עמדו בו: הם לא היו „נאה מקיימים“ כלפי אומה קטנה אחת בלבד, וישראל שמה. הם אסרו על ישראל מבוא בקהלם אף

על ה"יודאיקה" של אב"א אחימאיר

(מכתב למערכת)

ואדניהו היה „משהי“. והנצחון של שלמה „עלה לעמנו במחיר רב. נצחון שלמה על אדניהו הוא אחד האסונות בתולדות האומה שלנו“.

והנה בנוגע לשלמה, כפי שהוא מתואר במקורות, יש בו גם יסודות חיוביים וגם שליליים. ואמנם יכולים להיות חילוקי-דעות בנוגע לאישיותו של שלמה. אבל בנוגע לא דניהו אנו יודעים רק שהיה הבן הרביעי של דוד וששאף למלוכה. על איזה יסוד מכריז מר אחימאיר שאדניהו הלך ב„שיטת משה“, כלומר שהתנגד לפולחן הקרבנות? על סמך מה הוא מייחס לאדניהו דעות ושיטות כל שהן?

בחוברת ניסן נמצא ב„יודאיקה“ סעיף, שגרם לי ועזועי-נפש עמוקים. וזה לשון המחבר: „בהתנהגות הציבורית היהודית הרשמית ברוב רובה של אגפיה יש לבאר רבות (לא הכל!) את אסון „ששת המליוני גיב““. העם היהודי שילם את המחיר המלא (ועוד שלם ישלם!) בשל תמיכת הציבוריות היהודית הרשמית בחלק „השמאלי“ של החברה הגויית“.

ואיזה בר דעת יאמין, שלולא התמיכה, כביכול, בשמאלים לא היה היטלר, ימח שמו, משמיד את (כל) ששת המיליונים? והלא רוב רובם של הנשמידים בפולין, בגליציה, בסלובקיה ובאונגריה היו חסידיים ורחוקים מ„שמאליות“!

צבי מתיסון

עורך נכבד.

המסות הקצרות „יודאיקה“ מאת אב"א אחימאיר בחוברות האחרונות של „בצרון“ מכילות רעיונות מקוריים, שהם בניגוד לרעות ולרגשות המקובלים, זאת אומרת פרדוכסים. ואף על פי שאין מקשים על פרדוכסים, נדמה לי שיש מקום להעיר על הדברים המגלים פנים שלא כהלכה בדברי ימינו או בחזיונות חיינו כיום.

במאמר „משה ואהרן“ בחוברת האחרונה (אלול, תשי"ט) מביע המחבר את הרעיון שבהיסטוריה שלנו ישנן שתי שיטות מתנגדות זו לזו, שיטת הנבואה ושיטת הכהונה. לפי מר אב"א אחימאיר היה הניגוד בין כהונה ונבואה קיים כבר בין משה ובין אהרן: „בשיכבה האפית-נבואית של משה אין זכר לקרבנות, אלא אם כן לשלילה“.

ועל זה אפשר לשאול שאלה פשוטה: הא מנין לך? הלא תורת-כהנים לכל פרטיה ודקדוקיה ניתנה לאהרן על ידי משה, ואהרן היה רק המוציא את התורה הזאת אל הפועל. בשמות כ"ד אנו מוצאים שמה עסק בהקרבנות עולות ושלמים עוד טרם שנבחר אהרן לכהונה. על איזה יסוד פוסק מר אחימאיר שמה התייחס לקרבנות בשלילה?

להלן מדבר המחבר על „משהיות“ ו„אהרוניות“ בהיסטוריה שלנו. לדוגמה הוא מספר שהמלחמה בין שני בני דוד המלך, שלמה ואדניהו, בשל כסא-המלוכה, היא מלחמה בין אהרן לבין משה. שלמה היה „אהרונני“

ידיעות

חג הברימזוה של יעקב רוברט בנו של הפינאטור ישראל שטיבל מפילדלפיה

ברוב פאר והדר חוגג בשבת פרשת בראשית ברהמזוה של יעקב רוברט, בנו המחונן של ישראל שטיבל, סינאטור של מדינת פנסילבניה ויו"ר הועד הארצי למען ה"בצרון". הברמזוה נקרא לתורה בבית הכנסת "עדת ישורון" בפילדלפיה. הרב מכס ד. קליין דרש בשבח חתן התורה הצעיר וציין את רום ערכו ופעליו החשובים של אביו, סינאטור שטיבל, לטובת הציבור, מדינת ישראל והתרבות העברית. במוצאישבת נתקיים משתה מפואר במלון בלביורטראטפורד. בין הקרואים נימנו מנכ"ד בדי פילדלפיה ומסלתה ומשמנה של הציבוריות היהודית והכללית בפנסילבניה ומוקירי שמו של הסינאטור ברחבי ארצות הברית: מצירי הקונגרס, גשיאי מכללות ולמעלה ממנין שופטים. בין הנוכחים היו סגן מושל מדינת פנסילבניה, ד"ר אברהם א. גיומאן, גשיאי מכללת דרופסי, ארתור דניס, לורנס הורוביק, פרוף משה הלר, ד"ר משה טשרנוביץ ורעייתו, משפחת טאבאס, השופט לואיס לחינטאל, ויליאם ה. סילק, השופט ה. קולודנר ועוד. השופט קולודנר גשא כוס של ברכה לכבוד הברמזוה והקהל ענה בתשואות. המשתה השאיר רושם גדול על כל משתתפיו בטוב טעמו, יפי סדריו וברוחו החגיגי אשר השרה על כל המשתתפים. ה"בצרון" מאחל לשטיבל הצעיר רוב ברכה והצלחה. מי יתן ויהיה לכבוד ולתפארת, למשפחתו, לעמנו ולארצנו.

אות הצטיינות לפרופ'

צבי שארפשטיין

במשתה שנערך מטעם מועצת המחנכים שעליד הפדראציה של מוסדות הצדקה

בניו יורק לכבוד פרוף צבי שארפשטיין, הסופר והמחנך העברי הידוע, השתתפו מאות ממוקיריו וידידיו בשדה החינוך היהודי, עסקנים וסופרים ומנהלים.

פתח בתכנית רבי אריה אופויהר, יושב ראש המועצה נאמו: מ. מ. מארקסון, גשיאי מועצת המחנכים שליד הפדראציה ומר י. פלט יו"ר מגבית הפדראציה. ד"ר עמנואל גמוראן הגיש לפרופ' שארפשטיין אות הצטיינות מטעם המועצה והרים על נס את פעולותיו של חתן המשתה לטובת החינוך היהודי והספרות העברית. רבי אירוינג מילר גשא נאום הראשי. פרוף שארפשטיין ענה כלפי המברכים ועמד על כשלונותיו והישגיו של החינוך העברי בעבר וקרא לפדראציה להגדיל את פעולתה לטובתו ולטובת עתידנו היהודי באמריקה.

א. ש. אורלאנס ז"ל

ביום א' ר"ח חשוון נפטר העתונאי והעסקן העברי אברהם שלום אורלאנס. המנוח היגר לאמריקה בגיל ברמזוה וקיבל חינוך עברי וכללי יסודי. בהיותו צעיר לימים התמסר לעבודת תחיית הלשון והיה פעיל באגודת "אחיעזר". הוא השתתף בע"תונות העברית, ב"היום", "התרן" ו"הדאר" וכן גם בעתונות האנגלית-יהודית. אורלאנס עבד בהוצאת שטיבל באמריקה, תירגם "עי קר הלאומים" לזאנגוויל והיה חבר הנאמנים של קרן מק. בן ששים ושש היה במותו. שלום לעפרו!

גרשון אגרון ז"ל

בירושלים נסתלק בגיל של ששים ושש ראש עיר הבירה של מדינת ישראל בארבע השנים האחרונות, גרשון אגרון ז"ל. יליד אוקראינה, היה בן שמים עשרה כאשר בא עם משפחתו לאמריקה. לאחר שסיים את לימודיו באוניברסיטה, השתתף בעתונות

„בחבלי דורם" לישעיהו רבינוביץ

בהוצאת „עם עובד" יצא ספרו החדש של ישעיהו רבינוביץ, המבקר העברי הידוע, בשם „בחבלי דורם". הספר כולל: מבוא; בבחינות האיליות והכח — א. צ. גרינברג; המשורר במעלה העקרבים — יצחק למדן; בנפתולי שערם — ש. שלום; ניגון האדם בשירת שמעון הלקין; ממבוכי ההתגלות — אברהם שלונסקי; במאבק עם הבלימה — פ. קאפקה; על מפתן „הטירה"; במזל הדמות — אהרן צייטלין; דרכים בספוריו של ש. י. עגנון; על המספר והספור.

האידיה והאנגליה-יהודית. בשנת 1918 הצטרף לגדוד העברי, שיצא מאמריקה והשתתף בכיבוש ארץ-ישראל מידי הטורקים. לאחר מכן היה מעורכי סוכנות המודיעין היהודית (איט"א) ופאלקור. בשנת 1924 התיישב בארץ ישראל ככתב של עתונים אנגליים וכן גם השתתף בחיי הישוב, ביחוד בחוגי ארץ-ישראל העובדת. בשנת 1932 יסד את העתון היומי „פאלסטיין פוסט" (כיום: „גירוסאלם פוסט"). הוא היה חביב על הישוב. עשרים אלף איש השתתפו בהלווייתו. יהי זכרו ברוך!

„זרמים בפילוסופיה החדשה"

לד"ר גרשון חורגין

בהוצאת המכון למחקר ולהוצאת ספרים „סורא" בירושלים וישיבה אוניברסיטה, ניר-יורק, בשתוף פעולה עם הוצאת מ. גיומאן, תל-אביב, הופיע הספר „זרמים בפילוסופיה החדשה", מאת ד"ר גרשון חורגין, פרופיסור לפילוסופיה ולספרות יהודית בישיבה-אוניברסיטה. ראשי הפרקים בספר הם: הנאטוראליות המטפיסית; האידיאליות; פרגמטיות; הריאליות; האכסיטנציאליות. בהקדמה קובע המחבר שהתכוון „לפרש לפני הקורא את הרפתקאותיה של המחשבה על נפתוליה ומשבריה השונים" ושהשתדל... לדבר „בלשון קלה, נוחה, בדייה ומדויקת" עד „שכל קורא משכיל ובעל שכל ישר יוכל לעיין בספר בלי קושי רב".

Use the Pleasant Laxative

Ex-Lax is the laxative you enjoy taking. Tastes like delicious chocolate, and gives thorough relief gently and comfortably. Ex-Lax is America's biggest selling laxative—used for over 50 years.

Buy the Economy 79c Size
Save as much as 41c

Also available in 37c and 15c sizes.

When Nature "forgets"... remember

EX-LAX

THE CHOCOLATED LAXATIVE

Published monthly by Bitzaron, Inc., 1141 Broadway, New York 1, N. Y. (except from Feb. — March, June — July, Nov. — Dec., when published bi-monthly, and August, when not published). Profs. N. Glatzer, Simon Halkin (Israel), Prof. Harry A. Wolfson, Editors; Dr. Maurice E. Chernowitz, Managing Editor. Annual subscription, payable in advance: \$7.00 per year; foreign, \$8.00. To members of the Armed Forces half rate. Second class postage paid at New York, N. Y. Copyright 1959, by Bitzaron Inc. All right reserved. Opinions expressed in the articles of Bitzaron represent the opinions of the authors and do not necessarily reflect those of the editors and publisher. Subscriptions are automatically renewed unless we are notified otherwise.

Greetings from...

**CLAIRMONT
TRANSFER CO.**

1950 South 4th Street
Milwaukee 4, Wis.

Greetings from...

**ADOLPH'S
RESTAURANT**

1045 N. Rush Street

Greetings from...

**THE FIRST
NATIONAL BANK**

Greetings from...

**FEDERAL BOILER
CO., Inc.**

Midland Park, N. J.

Greetings from...

ENGLAND MOTOR Co.

Ford Dealer Since 1926
Greenville, Miss.

Greetings from...

LEE WHOLESALE CO.

2109—15 Broadway

Greetings from...

**TOOLEY-MYRON
STUDIOS**

249 E. Flagler St.
Miami 32, Fla.

Greetings from...

Dr. Harry Wechsler

737 Park Avenue
New York City

Greetings from...

**H. L. COBLE
CONSTRUCTION CO.**

P. O. B. 3328
Greensboro, N. C.

Greetings from...

**THE ROBERT TREAT
"A Knott Hotel"**

Albert W. Stander, Pres.
50 Park Pl., Newark, N.J.

Greetings from...

WEINER'S STORES

2610 McKinney

Greetings from...

**CHIN'S PAGODA
RESTAURANT**

2092 Lee Road
Cleveland Heights, Ohio

Greetings from...

**PEOPLES ICE
& COAL CO.**

73 City Hall Ave.

Greetings from...

DREILING MOTORS

230 S. College

Greetings from...

**ROXY CLEANERS
& DYERS**

1078 Broadway
Albany 4, N. Y.

WALTER W. SCHULTZ

18119 Torrence Ave.

MORRIS J. LARSEN

235 W. Wilson St.

Greetings from...

**RABBI P. L. LIPIS
NORTH SUBURBAN
SYNAGOGUE**

1175 Sheridan Rd.
Highland Park, Ill.

Greetings from...

H. W. MOORE & SON
1009 Pearl St.

Greetings from...

A World Famous
Landmark

THE OCCIDENTAL
Where Statemen Dine
Next to the Willard Hotel

Greetings from...

LOU LEVINSON
633 York St.
Newport, Ky.

Greetings from...

CHECKER CAB CO.
2124 St. Mary's Ave.

Greetings from...

B. THORPE & CO.
951 Penn Avenue
Pittsburgh, Pa.

Greetings from...

**THE G. M.
McKELVEY CO.**
210—226 W. Federal St.

KENIN & POSNER
16 Court St., B'klyn, N.Y.
New Smile Restaurant
819 Montgomery St.
Syracuse, N. Y.

DENEEN'S
Sharon, Pa.

Morris Letter Service
519 Center St.

Dr. Philip I. Salzberg
80 Hanson Place
Brooklyn, N. Y.

Tenth Street Hardware
620 Tenth St.

**TOWN HALL
Delicatessen, Inc.**
18 So. Orange Avenue
So. Orange, N. J.

MANISCHEWITZ WINE

E X T E N D S
G R E E T I N G S
T O A L L I T S
G O O D F R I E N D S

#111
FIFTH, CONCORD

MANISCHEWITZ WINE CO.
NEW YORK, N. Y.

ספרית שיינברג לילדים

בעריכת ד"ר א. י. אייגוס
ודניאל פרסקי

מצויר על ידי ראובן לייף, 5 חלקים:

- א) דבורה מתחת התומר
(הילד השופט)
- ב) אשמדי מלך השדים
- ג) נקמת אשמדי
- ד) יהודית
- ה) בת מלך ארם.

מחיר 5 החוברות \$4.00

HEBREW PUBLISHING CO.

79 Pelancey St. New York 2, N.Y.

טרינטון, ניו-דז'ורסי

קהלת "עדת ישראל" בעירנו,
על מוסדותיה ומפעליה מברכת
את אחכ"י בכל מקום שהם בשנת
ברכה וישועה. תהי שנת תש"ך
שנת גאולה לישראל ולעמים, שנת
"לא ישא גוי אל גוי חרב ולא
ילמדו עוד מלחמה" — אמן.

בשם הקהלה: .

ד. ש. יהושע כהן — רב

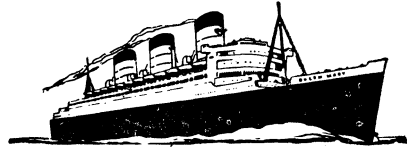
היימן אורקין — נשיא

מיטב אחולים וברכות מאלופות לנשיא
עדתי, "עדת ישראל" בטרינטון, ניו
דז', גבאיה ופרנסיה ולכל החבריה
הגדולה, חברי העדה, עסקניה, מוריה
ותלמידיה, לשנה החדשה — תש"ך.

יהי רצון שתביא השנה החדשה
בכנפיה, בריות גוף ונפש ליחיד
ולציבור; גאולה וחירות לעמים
וארצות, ויקוים בימינו: וכתתו
חרבותם לאתים וחניתותיהם ל—עטים.

ש. יהושע כהן

רב העדה

לאירופה

לשם תענוג או מסחר בסתיו זה, הפלג בנוחיות
של מותרות... על פני אנית קונארד מרווחת.
מזון טעים, שירות ושעשועים... חופשת טיול—
ים נוספת: הנחה גדולה של משא הינם.
תשומת-לב מיוחדת לצרכי כשרות וחדרים
לתפילה. קשרים עם ישראל דרך שרבורג.
האוויר, סאטהמפטון או ליברפול מאפשרים
ביקור בפאריז או לונדון בדרך.

או טיול

אף חופשות-טיול רבות-גיל לכל טעם, תקציב
ואורך-זמן. טיול 66 הימים של הבריטאניק
מסביב לכל חופי ים התיכון, יאנואר 22...
טיול 95 הימים של קארוניה על פני תבל
כולה, פברואר 5... ושבעה טיולי-שמש לאיי
הודו המערבית ודרום אמריקה במוריסאניה
וקארוניה מדצמבר ומשך אפריל

מע

CUNARD

תמיד מבחר נרחב ביותר של תאריכי-הפ-
לגה, מחירים ואניות. שירות-אקספרס בכל
שבוע לאירופה באניות מלכת אליזבת ומלכת
מרי, אניות-הנוסעים האדירות ביותר בעולם.
וכן הבאת אהובים מחוץ-לארץ בדרך ביטחון
וללא-דאגה: שירות קונארד המשתלם מראש.
ראה סוכן הנסיעה שלך מיד

CUNARD

הנסיעה היא חצי התענוג!

Cunard Line, 25 Broadway, Tel. BO 9-5300

441 Park Avenue, Tel. PL 5-4300

FLY KLM NON-STOP TO EUROPE

THEN TO TEL AVIV FOR THE GOLDEN JUBILEE!

טוס ללא חנייה על פני הים האטלנטי
על DC-7C של ארבעה מנועים
(מאבלים בשרים מנווים כבד המיסות.)
ואחר כך ישר לתל אביב, או הפוך את
הפלטתך לסיוור נהדר הפי תכנית החניה
של ק ל מ. בקר לונדון, פאריס,
ברוסלס, ז'נבה, רומא וערים רבות
אחרות — ללא תשלום נוסף!

מוסות של הלודי ושוב, נורווגיה
לתל אביב: \$ 840-60. מחלקת הוסבות.
\$ 1,334-90 מחלקת ראשונה, שירות
אף מהאוסטון ראה סוכן הנסיעה
שלך, או מלפן ק ל מ:
PLaza 9-2400.

609 FIFTH AVENUE, NEW YORK 17, OR 120 BROADWAY, N. Y. 5